

A MŰVÉSZETTUDOMÁNY FELADATA.*)

I.

A művészetnek tudományos szemlélete már sok évszázad óta létezik; de csak néhány évtizede annak, hogy művészet-tudomány kezd kifejlődni. Mert tudományos munkálatok valamely téren csak akkor érdemlik ki a tudomány nevét, midőn feladataik egységének tudatára ébredve, élő szövetségbe lépnek, melyben mindegyik a többinek hasznát s mindegyik a többit előmozdítja; és a művészeti kutatás különböző ágaiban ez a szervezet egészen a legújabb időkig hiányzott. Alig egyrészt a művészettörténészek egyes tényeket gyűjtöttek a művészetbölcsélet céljaival mit sem törődve: úgy másrészt a művészetbölcselők általános elméleteket alkottak a művészettörténet adataira nem is figyelve; és így az egyik tábor a nyers anyag-
nak rengeteg tömegét hordta össze, a másik pedig merész légvárat emelt; de sem az egyiknek, sem a másiknak nem sikerült az, a mi csak a kettő egyesült erejének sikerülhet, — biztos alapon, szilárd anyagból, tiszta terv szerint egy tudomány épületét létrehozni. Épen a művészeti kutatás története tanítja, hogy ama szervezet nemcsak külső ismérve a tudománynak, hanem hogy munkája lényeges tartalmát és eredményét is meghatározza.

Daczára ennek még ma is nem egy művészettörténész van, ki minden művészetbölcséleti gondolatot, mint valami merénylőt száműzni szeretne exact kutatásai szentélyéből, valamint azok a művészetbölcselők sem haltak még ki, kik okoskodásaikban a művészettörténeti tényeket oly gondosan kerülik ki, mint az óvatos hajós a szirteket; de ezek a partikuláristák még sem tudják meggátolni azt, hogy a művészetkutatás mindkét táborában az együvé tartozóság érzése egyre erősebb ne legyen és vele együtt az a szükséglet, hogy a művészettörténeti tudás és a művészetbölcséleti gondolkodás egyesíttessék.

*) Ezt a nagyérdékű tanulmányt szerző szíves engedélyével *Kunst-wissenschaftliche Studien* című legutóbb megjelent kötetéből közöljük.

A művészettudomány célja ama jelenségek megismerése, melyeket a művészet fogalma alatt értünk, lényegének, okainak és hatásainak megismerése. Az első lépés ehhez kétségkívül az összes rendelkezésünkre álló művészeti adatnak kikutatása és összegyűjtése. Ennek megfelelően leghamarabb és legerősebben a művészettörténeti kutatás fejlődött ki. Ez a tizenharmadik századig vizsgálódásait igen szűk körben végezte; csak ritka esetben ment a »classicus« ókor és a renaissance művészetén túl. De e század végén egész sor hódító hadjáratot tett, melyek működési körét térben és időben egyaránt kiterjesztették. Mindazon téren, melyet a művészettörténet művelés alá vett, szigorúan követte a tudományos kutatás törvényeit; de munkaköreinek megválasztásában nem annyira művészettudományi szükségletek vezették, mint inkább művészeti kedvtelések. Mert máskülönben aligha haladt volna olyan figyelmetlenül éppen azon területek előtt el, melyeket a magyarázó művészettudomány szempontjából minden más előtt ki kellett volna aknáznia. Már *Herder* utalt az alacsonyabb műveltségi fokon álló népek művészetének jelentőségére. Az ember azt hinné, hogy az ő intésére szükség se volt, hogy a művészettörténeteseknek maguktól be kellett volna látniok, hogy ezen durvább és egyszerűbb formák tanulmányozása elengedhetetlen előfeltétel ama gazdagabb és bonyolultabb alakzatok megértéséhez, melyeket a magasabb népek művészete hoz létre.

De, fájdalom épen ezen szorgalmas gyűjtők előtt a művészet lényegének tudományos megértése, ama törvényeknek felismerése, melyeket a művészettörténeti jelenségek uralnak, a legnagyobb fokban közömbös volt és így nyugodtan hagyták, hogy amaz alacsonyabb művészeti alakzatok, melyek századunk első felében még mindenütt eredeti változatosságukban megfigyelhetők voltak, az európai kultúrbehatások hirtelen felduzzadt, ellenállhatatlan hullámai által a feledésbe sodortassanak. Egyetlenegy művészettudósnak sem jutott akkor eszébe, hogy tanács vagy tettek által valamely kezdetleges nép művészetének megismerésére törekedjék. A pótolhatatlan anyagnak legnagyobb része így tönkre ment; hogy néhány maradványt az utolsó órában megmentettek, azt a művészettudomány nem a művészettörténeteseknek, hanem az ethnographusoknak köszöni. Ezek persze a művészettudománynyal ép oly keveset törődtek, mint amazok; a kezdetleges népek aesthetikai termékeit csak azért gyűjtötték, hogy azokat saját céljaikra értékesítsék, a díszít-

ményeket mint néprajzi vezérkövületeket, a képirás alkotásait és a költészet termékeit, mint mythologiai s történeti bizonyítékokat. De még mindig kevesen vannak, a kik amaz igénytelen jelenségek művészettudományi értékét — melyet már *Herder* sejtett — felismernék és ezek közül is legkevesebben kerülnek ki a művészettörténészek sorából. Mert, a hogy rendesen szokott történni, a kinek sok a vagyona, azt hiszi, hogy ő *maga* még többet ér: és a művészettörténelem olyan gazdag és tekintélyes lett, hogy magát néha az egyetlen lehetséges és szükséges művészettudománynak tartja. De ennek a jóllakott ön-elégültségnek nem lehet elég sokszor és elég hangosan odakiáltani, hogy a tudomány célja nem a dolgok ismerete, hanem azok megismerése és hogy az elsőnek csak annyi értéke van, a mennyit neki a második ad. A művészettudomány magyarázatai nélkül a művészettörténelem összes tényei csak redves fa, mely tüzet nem fog. Nem a tudás világosítja meg az észet, hanem a megismerés. A meddig a dolgokról csak azt tudjuk, hogy léteznek és hogy hogyan léteznek, addig az ész uralmuk és nyomásuk alatt áll; csak a midőn megtudjuk, hogy miért léteznek, lesz uralkodóvá az ész a dolgok felett. Ilyen uralomhoz, a mi terünkön sohasem fogunk eljutni, ha az egyes jelenségekben a művészettörténelemmel megállunk, hanem csak akkor, ha a művészettudománynyal általános törvényeiket kutatjuk. Mert az egyes jelenségeket az által tudjuk megmagyarázni és megérteni, hogy őket általánosabb és ennélfogva ismertebb jelenségek egy osztályába sorozzuk. Megismerni valamit annyit tesz, mint az általánost a különösben megismerni. A magyarázó művészettudomány ennélfogva, ellentétben a leíró művészettörténelemmel, figyelmét első sorban nem az egyénire, a különöstre, hanem a tipikusra és az általánosra irányítja; de természetesen csak azért, hogy az általános útján a különöst felismerje. Mert az egyes egyéni jelenségek a valódi tények; és a mint minden tudomány szükségkép ezekből indul ki, úgy ezekhez is kénytelen visszatérni, hasonlóan egy hídívhez, mely a földre támaszkodva a légbe nyomul előre csak azért, hogy ismét a földben verjen gyökeret.

A művészettudomány *első* feladata a művészet *lényegének* kikutatása, ama tulajdonságoknak, melyek a művészeti tevékenységek különböző fajait más tevékenységektől és egymás

között megkülönböztetik. A speculativ művészetbölcselet ezt a munkát szinte játszva oldotta meg úgy, hogy mindenekelőtt, — a nélkül, hogy az ember jóformán tudta volna honnan, — a művészet valamely általános meghatározását hozta létre és ebből aztán minden egyes művészet különleges természetét levezette, egy varázsló kecses ügyességével, a ki egész tuczat különböző bort önt ki az üres palaczkból. Egy, a magasabb mágikus művészet titkaiba beavatott bölcseelő számára ez a fogás kényelmes lehet; de a kutató, ki közönséges emberi eszére van korlátozva, aligha fog vele csodákat tenni. A dolgok szokásos rendje szerint ugyanis egy fogalomból nem lehet többet kivenni, mint a mennyit előbb az ember beletett. A művészet pedig éppen csak egy elvont fogalom, melyben azokat a közös ismeretető jeleket foglaljuk össze, melyeket minden egyes művészetnél feltalálunk; egy fogalom, melynek tehát épp oly sok vagy épp oly kevés értéke és tartalma van, mint a mennyit az egyes művészetekre vonatkozó ismereteink útján neki adtunk. A művészettudománynak ennél fogva éppen ellenkezően kell eljárnia, mint a régi művészetbölcseletnek: előbb az egyes *művészetek* sajátos vonásait kell tanulmányoznia, hogy végül a *művészet* lényegét felismerje. Különböztetve abból, hogy a művészet általános fogalma az utolsó, melyhez jutunk, nem kell talán azt következtetni, hogy egyúttal a legértékesebb is. Épp oly fontos tudni, hogy mi választja el a művészeteket, mint azt, hogy mi egyesíti őket.

A művészet valódi tudományos megismerése csak a művészet iránti valódi, eleven érzésből fakadhat. Mert egy művészetet csak az ismer, a ki azt akár mint alkotó, akár mint élvező átérzi. A többiek úgy állanak műveik előtt, mint hieroglyphok előtt, melyekhez nincs kulcsuk.

Fájdalom, a tudományos/érdeklődés éppen nem mindig jár az esztétikai érzéssel karöltve és ez az oka, hogy annyi tudós oly kevés jelentőst hoz létre a művészet lényegére vonatkozó vizsgálódásaiban; vakokhoz hasonlítanak, kik egy képet végigtapogatnak. Ha minden művészetkutató egyszersmind műismerő is volna, nem tudná az ember megérteni, hogy annyi kézzelfoghatóan hibás tanítást és magyarázatot nemcsak komolyan hirdettek, hanem azokat épp oly komolyan meghallgatták és el is hitték, például azt az ismert csodálatos elméletet, mely a zene rendkívüli-hatását arra a gyönyörűségre vezeti vissza, melyet a hangok észszerű, matematikai viszonylataiban találunk. Valóban

sem bölcséleti éleselméjűség, sem történelmi tudás nem pótolhatják az eredeti esztétikai átérzés hiányát. Egy süketen született egész életén át partitúrákat tanulmányozhat és még sem fogja soha tudni, hogy mi a zene: persze lehet, hogy annál tudósabban és biztosabban fog róla beszélni.

Művészet alatt, mint mondtuk, nemcsak az esztétikai alkotások bizonyos nemét, hanem magát alkotásukat is érteni kell. A kutatásnak nem szabad a művészet termékeire szorítkoznia, hanem épp oly mértékben a művész működését is figyelemmel kell kísérnie, még pedig annál buzgóbban, mert ez a rendes tapasztalat elől rejtve van. Míg a kész alkotásokat teljes kényelemmel tanulmányozni lehet, addig keletkezésük folyamatát, mely legnagyobb részben a művész legmélyebb és legtitkosabb bensejében megy végre, nem lehet közvetlenül megfigyelni, hanem legjobb esetben a vázlataiban, leveleiben és naplóiban elszórt nyomokból kell őket kikutatni. A tárgy ezen sajátos nehézsége mindenesetre magyarázatát adja annak, hogy a művészeti alkotás kérdése mindeddig megoldva nincs; de semmi esetre mentségül nem szolgálhat, hogy komolyan még hozzá sem láttunk. Vajjon a tudomány látóköre csakugyan nem terjedne tovább a mikroszkop nézőlapjánál? Százak vannak, a kik egy tengeri sün (echinus) tojásának fejlődését oly buzgón tanulmányozzák, mintha tőle a világrejtély megoldását lehetne várni. De jóformán senki sem méltatta a műalkotás fejlődését egy hasonló tanulmányra, azt a folyamatot, melyben az ember és a világ titka valójában világosabban és mélyebben nyilvánul, mint bármi másban.

Miután megállapítottuk, hogy miben áll a művészet lényege, előáll a másik kérdés, hogy miből származik. A művészettudomány *második* feladata, a művészet *okainak és feltételeinek* kinyomozása.

Minden műtermék legelső sorban két tényező eredménye: a művészé és az anyagé. A művész nem teremti meg anyagát; nagyban és egészben úgy kell azt vennie, mint a hogy a természet alkotta. A legegényibb és leghatalmasabb (genius sem képes az anyagra oly tulajdonságokat ráerőszakolni vagy tőle elvonni, melyek a természet rendjével ellentétben állanak; senki hangokból képet vagy színekből melódiát nem csinálhat; hanem akaratát alá kell rendelnie az anyag törvényének, a mely eleve meghatározza azt az irányt, melyben, a mennyire erői engedik,

előre hatolhat, de a melytől el nem térhet. Minden műalkotás ennél fogva jellemének alapvonásait nem annyira a művész activ, mint inkább az anyag passiv erejétől nyeri. Ama művek, melyeket különböző művészek ugyanazon anyagból hoznak létre, egymáshoz sokkal rokonabbak, mint amazok, melyeket egy művész különböző anyagból alkotott. Az egyes művészetek különbözősége, tényleg az anyagok különbözőségén alapul. Az anyag a művészetet »princípium individuationis«-a. A művészetkutatás ezt az igazságot már régen felfedezte és értékesítette is. Ennek az igazságé-
nak a fényében *Lessing* biztos kézzel vonta meg a határvonalat a beszélő és a képző művészetek között, mely lényegében érvényes most is és az is marad, ha ma minden kontár azt is hiszi, hogy mester lesz, ha magát azon túlteszi. És ugyanígy később *Semper* a decoratív és építészeti formák látszólagos önkényszerűségében tiszta és erős rendet mutatott ki, bebizonyítván, hogy minden stylus egy bizonyos anyag sajátos természetéből és az ez által meghatározott technikából állt elő. *Lessing* és *Semper* munkái azonban két irányban szorulnak kiegészítésre: először, hogy minden művészetre, másodsor, hogy minden népre kiterjesztendők. *Semper* maga is érezte annak a szükségét, hogy tanának a legszelesebb ethnographiai alapot adja meg; de akkor még nem rendelkezett a kellő eszközökkel. Azok a részek, melyekben az európai kultúrkörön túl megy, munkája leggyöngébb helyei. Azóta a néprajz gazdag anyagot hordott össze; fájdalom, csak a férfi hiányzik, a kiben meg volna az akarat és a képesség azt fölhasználni. Pedig csak akkor fogjuk az anyag jelentőségét a művészetre teljesen megmérhetni, ha az összes népek művészetét, a magasabbakét ép úgy, mint az alacsonyabbakét átláthatjuk. A mennyire megítélhetjük, az ethnographiai kutatás arra az eredményre fog vezetni, hogy a legkülönbözőbb fajok a legkülönbözőbb műveltségi viszonyok között ugyanazon anyagokból mindig lényegében a művészet azonos fajait és formáit hozták létre, hogy tehát *Platonnak* a legáltalánosabb értelemben véve igaza van, mikor azt mondja, hogy a márványtömbben a szobor előre ki van formálva. Az ok a *művészetek* kifejlesztésére nagyrészt az anyagban van; az ok a *művészet* létrejöttére az emberben rejlik. Az anyag nem lesz önmagától műtárgy, hanem az ember teszi azzá egy különös tehetsége következtében. Miféle testi és lelki tulajdonságok képesítik és hajtják az embert a művészi alkotáshoz? Miben áll a művészeti tehetség, vagy jobban mondva — mert itt is nem az általános-

sal, hanem a különössel kell kezdeni — miben állanak különböző fajtái és fokozatai, a költő, a zenész, a festő, a szobrász, az építész tehetsége, mi a lángész, mi a tehetség? Továbbá, micsoda viszonyban áll a művész egész emberi sajátossága az ő művészeti jelleméhez, mily módon hat gyakorlati és erkölcsi lénye és élete művészi alkotására? Talán a jövő tudománya valaha fog tudni ezekre a kérdésekre felelni. Napjaink lélektana tudvalevőleg egyelőre más és fontosabb dolgokkal van elfoglalva. A ki megoldandó kérdéseinek fontosságát, melyek jelenleg igénybe veszik munkásságát, — például az apperceptio és az associatio gyorsaságainak exact megmérését és kiszámítását, — kellőképen méltányolni tudja, nem fog azon csodálkozni, hogy ama kérdéseket nem bolygatja. »Quieta non movere.« Ha valakit azonban ezek a dolgok mégis érdekelnék, úgy ezalatt tudomány szomj át néhány a tehetség és a lángész közötti különbségről vagy a művész és az örült képzelőtehetsége közötti analógiáról írt értekezéssel kell lecsillapítania, melyeket a művészettudomány ezen csöndes és elhagyott zugában úznek.

Nehéz megérteni, hogy a művészetkutatás, mialatt az egyének művészeti tehetségének tanulmányozását elhanyagolja, aránylag buzgón dolgozik a fajok művészeti sajátosságának megvizsgálásán. Valójában azonban a két jelenség között a legszebb összhang uralkodik: a második az elsőnek természetes következménye; mert épen a kezdők, kiknek a legegyszerűbb feladatok legyőzhetetlenek, szoktak legelőször vakmerően a legnehezebbekhez fogni, éppen mert még nem képesek megítélni, hogy amazok megoldásához mi minden volna szükséges. A ki ebben a magyarázatban kételkedik, csak olvassa el maga mindazt, a mit az utolsó másfél évszázadban a különböző fajok művészi tehetségéről összeírtak. Máskülönben ettől a fáradtságtól megkímélheti magát. Csoda is volna, ha a fajok tehetségéről többet tudnánk, mint az egyesekéről. A művészeti tehetségeknek a különböző fajok közötti eloszlása és elterjedése a művészettudomány egy igen fontos feladata; de olyan nehéz, hogy kételkedni lehet azon, ha vajjon ismereteinkkel és módszereinkkel képesek vagyunk-e már azt megoldani.

Minden művész nem önállóan és egyedül él és dolgozik, hanem mint egy nagy egész tagja, hasonlóan a sejthez egy óriási testben, mely a legkülönbözőbb szervekkel és működésekkel bír, a melyéi mind, közvetve vagy közvetlenül, életére és alkotására befolyanak. A művészet ezen további feltételeinek tömege

két csoportba osztható: természeti és kulturális feltételekbe. Micsoda viszonyban áll a környező természet a művészethez? Micsoda hatást gyakorol a klíma, a talaj alakulata és összetétele, a növény- és az állatvilág a művészeti tevékenység nemére és fokára? A művészet és a klíma viszonya *Dubos* óta a művészeti kutatás-kedven ez témája, a ki a népek és idők különböző művészeti termékenységét a levegő különös alkatára vezeti vissza, egészen *Taine*-ig, a ki a görög művészet derütségében a görög déli ég visszfényét látja és *Lombroso*-ig, ki azt állítja, hogy az alacsony tengerparti országok nedves és nehéz légköréből még soha egy lángész létre nem jött. De mihelyt az ilyen tanokat kritikailag megvilágosítják, úgy eloszlanak, mint ködképek. Bár a klíma minden lehető befolyását állították a művészetekre, alig egyet bizonyítottak be valóban, legkevésbé azt, hogy a klíma jellege a művészetekben olyan közvetlenül visszatükröződnék, mint a hogyan legtöbben mondják. Ellenkezőleg, a néprajz legalább néhány esetben azt mutatja, hogy egy ilyen viszony nem forog fenn. Olyan különböző klimatikus feltételek alatt, mint a milyenek az éjszaksarki Amerikában és a subtropikus Ausztráliában uralkodnak, a művészet csaknem *ugyanazt* a jelleget tartotta meg. És a másik részről minden kulturnemzet története azt tanítja, hogy ugyanazon klíma körében a legkülönbözőbb jellegű műtermékek jöttek létre. Természetesen mindez nem bizonyítja, hogy a klímának a művészetre közvetlen hatása nem volna; sőt az ellenkező már a priori bizonyos, úgy hogy általánosságban nem is szorul bizonyításra. Csak az kérdéses, hogy milyen természetűek ezek a befolyások. Talán már itt is többet tudnának, ha nem képzeltek volna olyan túlságos egyszerűnek a dolgot. A helyett, hogy a klímáról mindig általánosságban beszéljünk, mindenekelőtt egyes tényezői hatását külön-külön kellene megvizsgálni, külön a hőmérséklet, a nedvesség, a levegő nyomása, a világosság hatásait stb. Világosabban lehet már ma a klíma néhány közvetett hatását felismerni, mindenekelőtt az építészetre, a mely a klímával különösen szoros és világos összefüggésben áll, mivel, mint technikának mindenekelőtt feladata az, hogy annak mostohaságával szemben védelmi berendezéseket létesítsen. Míg a klíma hatásai nagyjából még a kutatás előtt is homályba vannak burkolva, addig más természeti feltételek hatása mindenki előtt nyilvánvaló. Az a tény például, hogy a képírás tárgyainak és mintáinak jó részét hazája flórájából és faunájából veszi, oly közismertes, hogy tudományos vizsgálat e felett szükség-

telennek látszik. És mégis az újabb művészetkutatás épen itt tett egy meglepő felfedezést, midőn különböző alacsonyabb népek ornamentikájának elemzése által kimutatta, hogy abban az állatmotívumok jóval nagyobb szerepet játszanak, mint a hogy eddig sejtették, egy felfedezés, mely által az ornamentika lényégre és fejlődésére vonatkozó nézetek jelentékenyen változást szenvednek. A művészettudomány ugyanis csaknem mindenütt szűzi talajra talál, mely munkáját dúsan fizeti meg. Éppen ilyen változatos és bonyolult a művészet összefüggése a kultúrával. Mindenekelőtt ne feledje el itt a művészettudomány a régi intést »divide et impera«. Mert a kultúra a mai legegyszerűbb formájában is egy olyan nagyság, mely minden olyan kísérlettel daczol, mely őt egyszerre egész teljességében felfogni akarja. Így a kutatónak nem marad más hátra, mint a biológus példáját követni: mint ennek a szervezetet, úgy kell neki a kultúrát részeire bontani, hogy mindenekelőtt minden részt külön-külön tanulmányozzon; természetesen a mellett nem szabad soha elfelednie, hogy ezek az egyes részek csak épen képzeletében vannak elkülönítve, míg a valóságban azok szerves összefüggésben léteznek és működnek. Tehát nem szabad azzal a kérdéssel kezdeni, hogy a kultúra ez meg ez az alakja, hogyan hat a művészetre ; — a ki ilyet sokat kérdez előre, kevés feleletet kap, — hanem a kultúra minden egyes oldalának külön vizsgálatot kell szentelni: a gazdaság alakzatának, a gazdagság és a hatalom eloszlásának, a socialis összefüggésnek és a socialis különzékülésnek, a különböző társadalmak háborús vagy békés összeköttetéseinek, a tudománynak, a vallásnak. Szükségtelen itt azokat a részletkérdéseket, melyekbe a kultúra és a művészet viszonyának nagy kérdését felosztani kell, rendszeres teljességgel előadni. Tömegükből csak azért emeltem ki néhány különösen fontosat, hogy ezen tér szomorú elhanyagoltságára a figyelmet felhívjam. Mert aligha fog valaki visszaemlékezhetni, hogy ezen kérdések valamelyikére csak némileg is kielégítő feleletet kapott volna. Tényleg a művészettudomány ezeket a kérdéseket nemcsak nem oldotta meg, de komolyan fel sem vetette őket. A hogy a dolgok állanak különben nem is sokat lendített volna rajtuk, mert azzal az anyaggal, melyet a művészettudomány eddig figyelmére méltatott, ezen a téren mit sem lehet kezdeni. A középtenger népeinek kulturális és művészeti viszonyai sokkal bonyolultabbak és egymásközt sokkal hasonlóbbak, semhogy belőlük a tudomány, az ez esetben rendelkezésére álló egyedüli módszer-

rel, az összehasonlítással, a kultúra és a művészet között fenforgó okozati összefüggést illetőleg világos megismeréshez juthatna. Annál jobb eredményt ígér ama gazdag anyag, melyet neki az ethnographia ezen a téren eddig hiába kínál: az alacsonyabb népek művészeti és kulturális alakzataiban, melyek egyenként annyival egyszerűbbek és egészségben annyival változatosabbak. Természetesen a néprajz segítsége sem fogja a művészettudomány feladatát gyerekjátékká tenni. A néprajzi anyag is számos súlyos bajban szenved; ezen az utón is igen sok tévedést kell majd elszenvetnünk, mielőtt egyetlen egy igazsághoz fogunk eljutni. De a művészettudománynak más választása nincs; végre el kell magát arra a lépésre határoznia, melyet a legtöbb kultúrtudomány már megtett.

4.

Minden jelenség két végén egyképen függ össze a többiekkel: csak ha nem csupán okait, hanem hatásait is ismerjük, tudjuk azt tudományos megismerésünk világrendjébe beilleszteni, csak akkor értjük meg őt, már a mennyire egy jelenséget egyáltalán megismerni lehet. E szerint a művészettudomány feladatának *harmadik* része a művészet *hatásainak* kikutatásában áll. Az ember azt hinné, hogy ezt a teret legelőször és legbuzgóbban vették művelés alá. Mert a művészeti alkotás és élvezés nyilvánvalóan minden időben az egyéni és társadalmi erők oly rendkívüli mértékét vette igénybe, hogy kellő okunk lett volna rá végre egyszer tudományos szigorral számadást követelni arról, miként használta fel a művészet ezt a hatalmas összeget az egyéni és a socialis élet javára. De a művészettudomány engedi, hogy a rendőrség megszegyenítse, a ki legalább az által mutatja ki érzékét ezen kérdések iránt, hogy olykor egy-egy előadást vagy kiállítást betilt, mint »az általános erkölcsiségre veszélyest.« Persze itt mindennek mutatja magát, csak csalhatatlannak nem; de valóban a művészettudománynak nincs joga, hogy ezen panaszkodjék. Mert ha még mindig nem tanulta meg a kártékonyt a hasznostól, a veszélyest az ártalmatlantól megkülönböztetni, ugyan kit terhei érte a felelősség, ha nem azt, kinek kötelessége lett volna a többieket felvilágosítani? — Természetesen művészetbölcselek és művészettörténészek sohasem szűkölködtek nagy mondasokban a művészet jelentőségéről, melylyel az ember és az emberiség szempontjából bír. Ezelőtt mint iskolamestert volt szokás őt dicsérni, a ki kicsiny és nagy gyermekeknek a legkellemesebb módon erkölcsi tanításokat és fejtegetéseket ad; ma nem ritkán

a vallás helyettesét és trónörökösét szokás benne feltalálni. A ki azonban ilyen dogmákat erősen megragad, a zúgó frasis-pompa alatt csak gyöngé gondolatokat fedez fel, melyek olyan vékony és görbe lábakon állanak, hogy egy tekintet elég okét felfordítani. A mire szükségünk van, nem hangos szavak a művészet értékéről, mint az emberiség nemesítőjéről, hanem szerény részletkutatások arról, miként hatnak az egyes művészetek, különböző körülmények között, az egyesek valamint a társadalom életére. Hogy a művészet az élet egy oldalára sincs jelentőség nélkül, az *a priori* bizonyos; de hatásainak természete, mint az erről folytatott örök vita mutatja, egyáltalán nem nyilvánvaló, és kétségtelenül igen pontos vizsgálatokra van szükség, hogy őket napfényre hozzuk. Természetes, hogy érdeklődésünk itt minde-
nekelőtt *a saját* művészetünkre és *a saját* életünkre irányul; de lehetetlen volna ezt az érdeklődést kielégíteni, ha kutatásunkat csak arra akarnók irányítani, a mi legközelebről érint minket. Mert ebben az esetben is a tudomány az összehasonlítás módszerére és ennél fogva a néprajz támogatására szorul, a mely egyedül nyújthatja neki az anyag szükséges bőségét és változatosságát. Lehet, hogy először nagyon különösnek fog feltűnni, hogy a négereknél, indiánoknál, japánoknál és chinaiaknál akarjuk megtanulni, hogy a művészet a mi számunkra mit jelent, de mielőtt e miatt a néprajzi módszerek értékéről kicsinylőleg ítélnénk, meg kellene kísértenünk ha vájjon ő vele nem tudnánk-e néhány lépéssel tovább jutni, mint a történetivel vagy a bölcsészettel. Ez a *vázlat* csak a művészettudományi feladat alapvonásait mutatja. Tényleg csak ezek azok, melyeket már ma biztosan megállapítani lehet, míg az egyes problémák tömege csak a valódi művészettudományi munka előrehaladásával fog feltűnni. Mert nem egy kész épület terve az, melyet itt felállítottunk, hanem egy építés alatt levőnek a körvonalai, a melyen még sok következő nemzedék fog dolgozni és a melyet egyik sem fog befejezni. Ma még alig látunk egy-egy alapfalat felemelkedni a kétes bölcséleti elméletek törekeny sátor- és kunyhótömege közepette, melyek még mindig azon a helyen terjeszkednek, a hol valaha a művészettudományi megismerés szilárd kőépülete fog állani.

Ernst Grosse.

B ÜNTETŐTÖRVÉNYKÖNYVEINK MÓDOSÍTÁSÁHOZ.

— Második közlemény. —

IV. Büntető-törvénykönyvünk mindjárt hatályban létének első idejében többféle kifogás és támadás tárgya volt. Ezeket különböző okok idézték elő.

Eltekintve a törvénykönyv tervezőjével szemben táplált, egyéni érzésekre visszavezethető személyi okoktól, ilyen tényező volt jogászságunknak és a jogi reformok által érintett közvéleményünknek az a conservativismusa, mely minden nagyobb változás, minden jelentékenyebb reform életbeléptekor azonnal a legkeserűbb panaszokban tör ki és az új jogforrásnak, mely aztán évtizedekig (például a büntető törvénykönyv több mint húsz éven át), változatlanul marad hatályban, nemcsak fogyatkozásait túlozza, hanem egyenesen abszurditását, sőt keresztülvihetlenségét hangoztatja.

Ezenfelül magisztraturánk tagjai között még ma is erős, két évtized előtt pedig épen túlsúlyban volt az a felfogás, mely irtózik a tételes jogi szabályozástól és minden jogforrásnak egyedüli ideáljaként a »prudens iudicis arbitrium«-ot tekinti.

E vélemény követőivel szemben épen az anyagi és az alaki büntetőjog terén könnyű volna felvenni a keztyűt.

Semmi sem könnyebb, mint kimutatni azt: mekkora veszedelmekkel jár nemcsak a jogegyenlőség, hanem az igazság szempontjából is, ha a bűncselekmények tényálladáki ismérvei és büntetése nem a törvényben vannak meghatározva, ha ennél fogva két egyén közül, kik ugyanazt a cselekményt követték el, az egyiknek a bírója megengedett cselekményt lát, a másiké ellenben súlyos büntetést állapít meg; továbbá hogy mily nagybaj, ha a személyes szabadság megszorításának, illetőleg elvonásának feltételei vagy a vádlónak, a terheltnek, a sértettnek és a magánfélnek perjogi hatásköre nem a törvényben van szabatosan és mindenkire egyenlően megállapítva, hanem a különböző tanácsok

változó tagjainak egyéni vélekedéseitől vagy a folytonosan ingadozó judicaturától függ.

Valósággal megszokhattuk már Magyarországon, hogy valamely codex hatályba léptének első idejében jóformán kizárólag a fogyatkozásokat szokás hangsúlyozni és legalább a praktikusok többsége nem akarja elismerni, hogy a fogyatékos rendezés is sokkal előnyösebb a jogszolgáltatásra, mint a jogbizonytalanság, az ingadozó judicatura és a chaos.

Ha nem osztjuk is azonban a büntető törvénykönyv első ellenzékének elvi álláspontját és ha az újításnak, illetőleg az új törvény átmeneti nehézségeinek tudatától, valamint a személyes érzésektől is függetlenül vizsgáljuk törvényhozásunknak ezt az egyik legjelentőségtebb alkotását, a fentebb (I. alatt) kiemelt előnyök mellett is fel kell ismernünk, hogy büntető törvénykönyvünk magasztalói sokszor és sokban túloztak és hogy számos fogyatkozást is meg kell állapítanunk.

Méltán éri büntető törvénykönyvünket az a gáncs, hogy nem vette kellő figyelembe a különleges magyar viszonyokat és a magyar nép jogfelfogását és e részben különösen elmaradt fényes emlékü elődjétől: 1843. évi javaslatától, melynek tekintélyét és népszerűségét különben semmi magyar törvényhozási alkotás nem fogja többé soha elérni. Sem akkora önzetlenséggel és egyszerűséggel, sem akkora államférfiúi tehetséggel, látókörrrel s az általános nagyrabecslésnek és ragaszkodásnak akkora nimbusával, mint a minővel *Deák* Ferencz és nagyérdemű munkatársai az 1843. évi javaslatnak az anyagi jogra vonatkozó részét kidolgozták, nem fog Magyarországon a törvényelőkészítés terén senki sem működni. És az 1843-iki javaslatnak ezek a legjobb ajánlói adják részben magyarázatát annak, hogy büntető törvénykönyvünk tervezete, a mennyiben előzőjétől — pedig sokszor a tudomány haladása által igazolt módon — eltért, nem volt, nem lehetett népszerű. Büntető törvénykönyvünknek és minden utódjának egyik fatuma lesz, hogy az összehasonlítás evvel a nagyemlékü, sőt a tekintélynek és népszerűségnek dicsfényével körülvett törvényelőkészítő munkálattal hátrányukra fog kiütni.

A párhuzamtól eltekintve sem tagadható, hogy büntető törvénykönyvünk tervezetének készítője egyes fejezeteket és egyes intézmények szabályozását teljesen elhibázta, illetőleg azokat egészen téves kiindulási pont alapján építette fel. Példák erre a fiataalkorúakra vonatkozó rendelkezések, a magánindítvány és magánvád egészen elütő intézményeinek összezavarása stb.

Nem sikerült büntető törvénykönyvünknek a büntető törvényhozás azon legnehezebb feladatát sem megoldani, hogy a jogsértések súlyához mért megfelelő büntetéseket állapítson meg. A büntetési tételekben és a mellékbüntetések megállapítása körül törvényünk számos rendszertelen és visszaszóló rendelkezést tartalmaz. A gyakorlati alkalmazás bebizonyította a törvénykönyv egyes részeinek túlszigorát, más olyan visszaélésekkel és üzemekkel szemben pedig, melyek szintén megtorlandóknak mutatkoznak, jogosult az a kifogás, hogy törvényhozásunk elmulasztotta a megfelelő megtorló intézkedések megtételét, illetőleg hogy igazolatlanul enyhé.

Méltán éri *törvényhozásunkat* az a gáncs, hogy olyan büntetési rendszert állapított meg, melyet — a mint az 1878: V. törvényzcikk 52. §-ának rendelkezéséből kitűnik — maga sem akart komolyan végrehajtani. Ehhez járult az a rendkívüli sajnos körülmény, hogy büntető törvénykönyvünk büntetési rendszere — főleg pénzügyi, részben más okokból is — több, mint két évtizeden át sem volt végrehajtva, a büntetés végrehajtására, valamint a börtönügyi viszonyokra vonatkozó számos kérdés pedig megfelelően nem szabályoztatott. (Erről bővebben alább VII. alatt.)

V. A büntető törvénykönyvek módosításának előmunkálatait Fabiny Teofil igazságügyminister indította meg, 1888. május havában véleményt kívánván az akkori legfőbb igazságügyi hatóságok főnökeitől és néhány szakferfiútól arra nézve, hogy az eddig tett tapasztalatokhoz képest a gyakorlati szükség a büntető törvénykönyvek mely rendelkezéseinek és mily irányban leendő megváltoztatását, illetőleg pótlását igényli ?¹⁾

A novellaris munkálatok megindításának időpontjában az új irányok tanainak törvényhozási értékesítéséről, valamint a gyökeres revisióról még *nem is volt szó*.

Az új tanoknak behatóbb kritikai vizsgálata — kivéve dr. Heil Fausztinnak fennebb (13. 1. 2. jegyz.) idézett igen becses, de csak egyes részletekre kiterjedő értekezését — még akkor nem is jutott el *hosszánk*. Ebből a szempontból a revisiónak elhúzódása avval az előnnyel járt, hogy míg 12 év előtt az új tanoknak több részlete, illetőleg a külföldi törvényhozásoknak kétségtelenül helyes és gyakorlatilag is bevált újításai a vélemény-

¹⁾ Ilyen felhívást kaptak, a kir. Curiának, továbbá a budapesti és marosvásárhelyi kir. ítélőtáblák elnökei, az akkori két kir. főügyész, a budapesti kir. törvényszék büntető osztályának vezetője és az akkori fiumei kir. ügyész (dr. Heil Fausztin).

adásra felhívott hazai hatóságok és szakférfiak által nem is ajánlottak, addig ma már számos ilyen újítás a novelláris törvényjavaslatba nemcsak megnyugvással felvehető, hanem nézetem szerint feltétlenül fel is lesz veendő.

A novellának 1890-ben közzétett első előadói tervezete,¹⁾ valamint annak indokolása még szűk keretek között mozgott, a büntető törvénykönyv különös részének néhány fejezetére szorított és csupán azt célozta, hogy a törvény gyakorlati alkalmazása körül a judicaturában észlelt egyes fogyatkozások és hiányok kijavíttassanak.

A tervezet szerzője: *Schedius* Lajos, Curiánknak egyik — sajnos, nagyon is idő előtt kidőlt — legkiválóbb bírója, széles jogászai látókörénél, sokoldalú képzettségénél, fényes tehetségeinél és nagy munkaerejénél fogva mindenképpen hivatva lett volna ugyan a gyökeres *revisio* munkálatait végezni, de ezek akkor szándékosan mellőztettek, mert *Szilágyi* Dezső igazságügy-minister a novelláris törvényjavaslatot mielőbb a törvényhozás elé terjeszteni és azt csak a gyakorlat tapasztalatai által legnagyobbaknak jelzett hiányok pótlására szorítani szándékozott.

Az 1890. évi tervezetnek megvitatása végett összehívott szaktanácskozmány Curián akkori nagytudományú másodelnökének: *Daruváry* Alajosnak elnöklete alatt tartotta üléseit.²⁾

A tanácskozmány befejeztével *Schedius* Lajos új törvényjavaslatot készített, mely az első tervezetet jelentékenyen kibővíti³⁾ és részben az *enquôte* határozatainak figyelembevételével módosítja is. Ezt a törvényjavaslatot *Szilágyi* Dezső igazságügy-minister 1892. május 18-án a képviselőház elé terjesztette.

Részben azért, mert az igazságügyi bizottság a következő években más nagyfontosságú törvényjavaslatokkal volt elfoglalva, részben mert a bizottságnak egyes tagjai a javaslatot különösen a feltételes elítélés intézményének kereteire nézve lényegesen kibővítendőnek tartották, a törvényjavaslat még bizottsági tárgyalás alá sem került.

¹⁾ A munkálat címe volt: »Törvényjavaslat a büntettekről és vétségekről szóló büntető törvénykönyv némely határozatainak módosításáról. Előadói tervezet.« A tervezet a törvénykönyv 28. szakaszát érinti.

²⁾ A tanácskozmány tagjai voltak: *Csemegi* Károly, *Csider* László, *Fayer* László, *Heil* Fausztin, *Sárkány* József, *Schedius* Lajos (a tervezet szerzője), *Schnierer* Aladár, *Székács* Ferencz, *Wlassics* Gyula.

³⁾ A törvényjavaslat a büntető törvénykönyv 76. és a kihágási törvénykönyv 8. szakaszának módosítását kezdeményezte.

Erdély Sándor igazságügyminister az 1895. évi igazságügyi költségvetés tárgyalása alkalmával a javaslatot visszavonta és újabb tervezet készítésével edvi *Illés* Károly ügyvédet, a büntető törvénykönyvek jeles commentatorát bízta meg.

Az új tervezetet 1898. október—december hónapjaiban Erdély Sándor igazságügyminister elnöklete alatt szűkebb értekezlet tárgyalta.¹⁾

A tanácskozmány megállapodásai, illetőleg az akkori igazságügyminister döntése alapján edvi *Illés* Károly újból átdolgozta a tervezetet, mely azonban mindeddig nem tétetett közzé.

Időközben az igazságügyi kormány vezetésében változás állott be és másrészt sürgősebb teendők háttérbe szorították a novellaris munkálatot.

Dr. *Plósz* Sándor igazságügyminister a tervezettel, valamint a novellaris munkálatok kereteivel szemben még nem foglalt el végleges álláspontot, azonban a folyó év elején e tárgyban új tanácskozmányt hívott egybe; intézkedései alapján a szükséges hivatalos adatok összegyűjtettek és az előmunkálatok több irányban jóval *szélesebb méretekben* végeztetnek, mint hivatali elődjei alatt.

VI. Feladatom most: összefoglalni igénytelen *egyéni nézetimet* arról, hogy tételes büntetőjogunk módosításának és kiegészítésének minő általános irányokban kell mozognia, illetőleg minő keretekre kell kiterjednie? Nem szorul indokolásra, hogy a kizárólag *jogi* szakkérdéseket e folyóirat hasábjain *csak mellékesen* érinthetem.

Minden tételes törvény revisiojánál természetesen első teendő a gyakorlati alkalmazás által felderített fogyatkozások pótlása, hibák kijavítása.

A tudománynak és a törvényhozásnak jelenlegi fejlődési fokozatán is megállapítható, hogy igazolt és szükséges módosítani büntető törvénykönyvünknek több fejezetét, melyek a gyakorlati alkalmazás szempontjából nagy jelentőséggel bírnak, mert belevágnak a mindennapi életbe és már is meg nem felelőknek mutatkoznak. Ilyenek különösen a büntetési rendszer körébe vágó egyes intézkedések (bővebben alább VII. alatt), továbbá a visszaesés szabályozása általában, a sértett fél indítványára (a bűnvádi perrendtartás szerint »magánindítványra«) büntetendő

*) Az értekezlet tagjai voltak: dr. *Plósz* Sándor akkori államtitkár, *Balogh* Jenő, *Baumgarten* Izidor, edvi *Illés* Károly, *Paizs* Andor, *Psik* Lajos, *Székelly* Ferencz és *Vargha* Ferencz; jegyzője pedig dr. *Vámbéry* Rusztem.

cselekményekre vonatkozó némely rendelkezés stb.; a törvény különös részéből pedig főleg a hatóság elleni erőszakra, a szemérem elleni bűntettek- és vétségekre, a rágalmazás és becsületsértésre, a testi sértésre, a lopás, a csalás, a csalárd és vétkes bukásra stb. vonatkozó fejezeteknek számos részlete.

Nézetem szerint ezenfelül mellőzhetetlenül szükséges, hogy az új törvényjavaslat előzőinél nagyobb mértékben legyen tekintettel a büntető jogtudomány húsz éves haladásának, az utolsó két évtized törvényhozási fejleményeinek *értékesítésére*. Ezen az alapon tételes büntetőjogunk több irányban *kiegészítendő* lesz.

Nevezetesen felveendőnek tartom a törvényjavaslatba:

a büntetés feltételes végrehajtásának szabályozását ¹⁾ és pedig nemcsak a fiatal korúakra nézve (mint az 1892. évi kormányjavaslatban volt), hanem minden oly egyén javára, a ki fegyház-, börtön- vagy fogházbüntetésre jogerősen még nem volt elítélve, illetőleg a ki ellen az említett büntetések még nem hajtottak, illetőleg nem hajtandók végre; továbbá:

a pénzbüntetésre vonatkozó szabályoknak több irányú gyökeres reformját és a be nem hajtható pénzbüntetésnek elzárás nélkül közmunkával való helyettesítését is. ²⁾

Ezek mellett a revisió előkészítésénél kiváló jelentőséggel bír az a körülmény, hogy a büntető törvényhozás feladata napjainkban egészen más, mint néhány évtized előtt volt.

Korunkban a büntető törvénykönyv már nem felel meg feladatának pusztán azzal, ha több-kevesebb szabatosággal meghatározza a bűncselekmények tényálladási ismérveit és megállapítja büntetésüket, hanem be kell töltenie még két feladatot: egyrészt azt, hogy egyik leghathatósabb eszköze legyen a kriminalitás ellen folyó állami küzdelemnek és társadalmi védekezésnek; másrészt hogy — szoros összefüggésben a törvényhozásnak és a kormánynak gondos tervszerűséggel, helyesen megállapítandó social-politikájával — felvétessék a novellaris

¹⁾ Az úgynevezett feltételes elítéléssel külföldön tett tapasztalatok újában is kedvezők. V. ö. Monis francia igazságügyministernek a Parisban folyó évi július havában tartott patronage-congressuson mondott beszédét a »Bulletin de l'Union des Sociétés de patronage de France« (1900) No. 3. p. 338 et suiv.

²⁾ Első sorban maguknak az elítélteknek szorgalmától és lelkiismeretességétől fog függni, hogy ez az utóbbi intézmény beválik-e majd nálunk a gyakorlatban. Habár azonban a külföldi tapasztalatok után nehéz elnyomunk a gyakorlati keresztülvihetőségre nézve bizonyos kételkedő aggodalmakat: mindamellett maga az eszme oly nemes és oly üdvös, hogy megvalósítását nézetem szerint a hazai illetékes tényezőknek is okvetlenül meg kell kísérelniök.

törvényjavaslat keretébe mindaz, a mi a *társadalmi viszonyok javítása és reformja érdekében* abba tartozik.

Az újabbkori civilisatióknak legnagyobb problémái: a nagy társadalmi kérdésnek különböző részletei, valamint számos gazdasági kérdés is már éreztetik hatásukat a büntető törvényhozás terén is. A törvényjavaslat előkészítésénél tehát kiváló súlyt keli helyezni a büntető igazságszolgáltatást érintő, illetőleg azzal kölcsönhatásban levő *társadalmi, gazdasági és culturalis* viszonyokra és azokat a törvényhozási anyag egybegyűjtése és Jeldolgozása körül az eddigi tervezetknél nagyobb mértékben kell figyelembe venni.

Ezen általános tételeknek a részletekben való kifejtése teljesen belevinne a törvényhozási részletes intézkedések tárgyalásába. Legyen szabad tehát csak néhány jellemző *példának* megérintésére szorítkoznom.

Minden államban egyformán megállapították, hogy ha az állam és a társadalom védtelenül hagyják, illetőleg az erkölcsi elzüllesnek teszik ki azokat a gyermekeket, a kiknek szülői vagy egyéb lelkiismeretes gondozói nincsenek, illetőleg a kiknek szülői olyan életmódot folytatnak, a mely a gyermeknek erkölcsi romlását is maga után vonja, továbbá ha az állam idejében nem küzd az alkoholismusból eredő veszélyek vagy a szokásszerű és üzletszerű gonosztevők ellen, akkor a bűncselekményeknek óriási szaporodása elkerülhetetlenül bekövetkezik.

Ezek a kérdések rendkívül complexek s szabályozásuk nem tartozik *kizárólag* a *büntető törvénykönyv* keretébe, de az óhajtott eredmény nem érhető el a nélkül, hogy a novellaris törvényjavaslattal *kapcsolatban* beszéltessek meg mindazok a törvényhozási és kormányzati intézkedések, melyek a szóban forgó nagy társadalmi bajok orvoslása végett a büntető törvénykönyvön kívül is teendők.

Így pl. hogy teljes összhangzás legyen törvényhozásunknak a gyermekvédelemre és a fiatalok büntetésekre vonatkozó intézkedései között, az előkészítő munkálatok során nézetem szerint tanácskozás tárgyává lesz teendő: minő intézkedések vétessenek fel: *a)* a polgári törvénykönyvben a szülői hatalomnak a gyermekek érdekében való korlátozása, és megszüntetése tárgyában, *b)* a gyermekvédelemről, illetőleg a kényszernevelésről alkotandó törvénybe a praeventio szempontjából az elhagyott, illetőleg az elzüllesnek kitett vagy erkölcsi romlásnak indult gyermekek megmentése végett; *c)* a fiatalok büntetésekre

és a javító intézeti ügyre nézve a novellába, melynek büntető törvénykönyvünk idevágó, *rendkívül fogyatékos*, elégtelen és *célszerűtlen* intézkedéseit a *leggyökeresebben* kell módosítani és kiegészíteni, d) végre a büntetés végrehajtását szabályozó utasításokba a fiatalok elítéltek elkülönítése és osztályozása és velük szemben *nem* annyira megtorlásnak, hanem a *javító nevelésnek* előtérbe helyezése végett.

A bűncselekmények szaporodásának lehető meggátlása cél- a visszaesésre vonatkozó intézkedéseit gyökeresen megváltoztatni és ezenfelül a hazai különleges viszonyok figyelembe vételével tüzetes megfontolás tárgyává tenni azt: minő intézkedések mutatkoznának leginkább célra vezetőknél a végből, hogy az alcoholismusnak veszedelmes hatása ellensúlyoztassék, továbbá, hogy a visszaesők büntetésének intenzitása fokoztassék?

Egybehangzólag az általános magánjogi és a kereskedelmi jogi törvényhozással és a kormánynak egész közgazdasági, illetőleg társadalmi politikája keretében beható megfontolás tárgyává kell tenni, hogy az újabban nálunk is elharapódzott bizonyos *gazdasági*, illetőleg *üzleti visszaélésekkel szemben*, melyeknek egy része az értelmileg és gazdaságilag gyengébb társadalmi osztályoknak kizsákmányolására irányul, a büntető törvényhozás terén nem volnának-e bizonyos intézkedések teendők ?¹⁾

¹⁾ E tekintetben is szerfelett fontos és *rendkívül bonyolult* kérdések állanak előtérben. Tagadhatatlan, hogy ez irányban a törvényhozásnak részben egyoldalú, részben túlzott panaszokat is el kell bírálnia; másrészt azonban nézetem szerint több olyan törvényhozási intézkedés is tehető, melyek épp a tisztességes üzleti élet fejlődésére is határozottan üdvös hatással lesznek.

A kérdéseknek szóban forgó csoportjába tartoznak a következők:

A tisztességtelen verseny («concurrance déloyale») ellen teendő intézkedések (melyek azonban nem a novelláris javaslatba, hanem külön törvénybe valók), továbbá az, hogy minő repressiv intézkedések szükségesek különböző csalások ellen, melyek ma megfelelő megtorlás nélkül maradnak és melyekre nézve a Btk. 379. §-ában foglalt tényálladékot tágítani, illetőleg a büntetést szigorítani kívánják; a csalárd üzletátruházások körül, valamint a vétkes és csalárd bukásoknál elharapódzott visszaélések, melyekkel szemben különösen a Btk. 417. §-a határozottan szűknek bizonyult; az építkezések körül az építő mesterek kárára újabban elharapódzott üzelmek; az ingatlanok kétszeres eladása; az üzleti titkok elárulása az üzleti alkalmazottak részéről.

Ezenfelül sok panaszt hangoztatnak a *tőzsdei világban*, illetőleg a cartellek körül kifejlődött bizonyos visszaélések miatt, valamint a »gabonauzsora« névvel megjelöltetni szokott elővásárlási ügyletek alapján.

A nemi életre vonatkozólag, illetőleg a gyermekkorban vagy serdületlen ifjúkorban levő leányokra nézve felburjánzottak nálunk is egyes üzelmek, a melyeket messzemenő következményeikben úgy kell felfogni, mint a bűncselekmények szaporodásának jelentékeny tényezőit. Törvényünk ez irányban nem tartalmaz megfelelő megtorló intézkedéseket; azokra már az eddigi tapasztalatok alapján is sürgős szükség van. Nevezetesen ide tartoznak a »traite des blanches« neve alatt összefoglalt üzelmek, az obscén ábrázolatoknak nyilvános helyen való kifüggesztése stb.

Egyes irányokban a technikai tudományok fejlődése előzte meg törvényhozásunkat. Így nem intézkedik büntető törvénykönyvünk a robbanó anyagokkal elkövetett bűncselekményekről, melyekre nézve egy külön fejezetet kell a novelláris javaslatba felvenni.

B) Arra nézve, hogy mi *ne* vétessék fel a novelláris törvényjavaslatba, a következő vezéreszméket tartanám irányadóknak :

Általánosságban mellőztessék minden merész kísérletezés, valamint több, gyakran ajánlott, de a continensen még ki nem próbált új intézménynek vagy javaslatnak egyszerű átvétele, illetőleg lemásolása. így mellőzném (kivéve a fiatalokú büntetéseknél javító intézetbe helyezése körül) a határozatlan tartamú ítéletek (»indeterminate sentences«) amerikai intézményét, mely különben a néhány hét előtt tartott brüsseli VI. nemzetközi börtönügyi congressuson sem tudott többségre szert tenni.¹⁾

Lehetőleg ki kellene továbbá hagyni a tervezetből minden olyan rendelkezést, mely politikai természetű vitákra nyújtana alkalmat és ennél fogva a törvényjavaslat tárgyalását kétség nélkül elhúzná, esetleg a novellának a közel jövőben való megalkotását is meghiúsítaná.

Hazánkban valóban kétszeres szükség van erre a tartózkodásra. A magyar nemzetnek és törvényhozási factorainak lelkében kitörölhetetlenül fenn fog maradni emléke annak az utálatos büntetettnek, melynek szeretett királynénk áldozatául esett. Az újabb események csak megerősíthették azt a meggyőződést, hogy a »tett propagandájának« örült gáztetteivel szemben, legalább egyes államokban, messzebbmenő intézkedésekre van szükség. Mind a mellett a fennebbi okból mellőzendőnek vélném azt,

¹⁾ L. Bulletin du VI.-e Congrès pénitentiaire international No. 6. p. 43. et No. 8. pp. 63—04.

hogy a novelláris javaslatba akár az anarchizmus ellen, melylyel szemben a megtorló intézkedések természetüknél fogva úgyis külön törvénybe valók, akár az anarchista és egyéb *izgatások* megtorlása tárgyában intézkedések vétessenek fel. Ezek a rendelkezések ugyanis rendkívül kényes természetűek és nehezek többféle okból, főleg pedig azért, mert okvetlenül nézeteltérést és vitákat keltenek arra nézve, vajjon az u. n. elméleti anarchistákra is kiterjedjenek-e?

Ellenben felveendőnek vélem a javaslatba a magyar czímernek és a magyar zászlónak hathatósabb büntetőjogi védelme tárgyában teendő intézkedéseket, melyeket az 1879. évi XL. t.-cz. 37. §-ának teljesen elégtelennek bizonyult rendelkezése tesz szükségessé. Kétségtelen, hogy utóbbi irányban a megtorlásnak szigorítását a magyar parlamentnek minden pártja egyértelmű helyesléssel fogadja.

VII. A büntető törvényhozás elé napjainkban is legnehezebb kérdések tolnak a büntetési rendszer megállapítása és az ennek keretébe tartozó részletintézkedéseknek helyes keresztülvitele körül. E részben az új irányok követői sem tudtak határozott haladást, illetőleg befejezett egésznek tekinthető új rendszert kidolgozni. A mint a folyó év augusztus havában Brüsszelben tartott VI. nemzetközi börtönügyi congressuson ismét kitűnt, a gyakorlati büntetőjogászok és a börtönügyi szakemberek alapvető kérdések és a főirányok tekintetében sem tudtak megegyezésre jutni. Jóformán minden jelentékenyebb kérdésre nézve a controversiák egész sorozatát találjuk.¹⁾

A) Büntetési rendszerünk tekintetében az első baj, hogy a törvény, két évtizedes hatályban léte daczára, még több tekintetben nincs végrehajtva, tehát eredményeiben és összhatásában máig sincs kipróbálva.

*) Büntetési rendszerünkkel legrészletesebben foglalkoztak *Fayer* Büntetési rendszerünk reformjához I. füz. (1889.), II. (1891.) és III. (1892.); *Heil* Magyar Igazságügy XXXL köt. 1—7. 1.; továbbá *Kelemen Mór* és *Székely Ferencz* M. jogászegyleti ért. 41., 44. és 48. füz. (1889.); a m. jogászegyletben 1889-ben tartott vita folyamán *Fay er* László, *Kelemen Mór*, *Balogh Jenő*, *Székács Ferencz*, *Illés Károly* és *Székely Ferencz* id. ért.-ek 61. füz. Legújabbban *Finkev Ferencz* Szabadságbüntetéseink reformjához a Jog 1900. évi 17., 18., 20., 25. A26., 35. és 37. számaiban.

L. még dr. *Vámbéry* Ruzstem A relegatio eredményei és büntetési rendszerünk reformja m. jogászegyleti ért.-ek 135. füz. (1898) és Büntető politikai követelések, végre egyes helyeken *Balogh Jenő* Börtönügyi viszonyaink reformjához id. ért.-ek 39. füz. (1888)

Annak főoka, hogy büntetési rendszerünk mindeddig nem volt végrehajtható, az országos letartóztató intézetek és a bírósági fogházak építkezési és elhelyezési viszonyaiban, *főleg pedig javítóintézetek hiányában* fekszik. Az orsz. fegyintézeti építkezések terén az utolsó évtizedben *nagyon sok* történt ugyan, (L. a m. kir. igazságügyministerium működéséről az 1896—1898. évekre vonatkozólag közzétett jelentés 452—472. 1.), *de okvetlenül és sürgős szükség van több javítóintézet építésére* s ezenfelül egyes orsz. letartóztató intézetekben (p. Szarmos-Újvártt, Szegeden), különösen pedig a bírósági fogházakban még rendkívül sok a tennivaló. Nevezetesen:

a) ez idő szerint még nem hajtható végre: a progressiv rendszernek első fokozatában, a Btk. 30., 38. és 40. §-aiban a fegyház-, börtön- és fogházbüntetésre nézve előírt magánelzárás és pedig azért, mert egyes letartóztató intézetekben (pld. a szamos-újvári országos fegyintézetben), különösen pedig a bírósági fogházakban nincsen elegendő számú magánzárka. Visszás és fenn nem tartható állapot, hogy pusztán az esetlégtől függ, vajjon valamely elítélt hová szállíttatik és vajjon rajta a büntetés a törvény rendelkezéseinek megfelelően hajtatik-e végre vagy sem?

b) Szintén magánzárkák hiányában — az egyetlen soproni országos fegyintézet kivételével — sehol sem hajtható végre a progressiv rendszernek második fokozatában az éjjeli magánelzárás (Btk. 29. és 40. §.), mely pedig épen a kellő felügyelet nélkül való együttartózkodásnak a börtönügyi tapasztalatok szerint rontó hatásánál fogva gondosan végrehajtandó volna.

c) A *közvetítő intézetekben* nincsen elegendő hely arra, hogy ide áthelyezhetők legyenek mindazok, a kik ebben a kedvezményben részesíthetők volnának.

d) A *legsajnosabb akadály*, hogy *javító intézeteinkben* egyáltalában nincs elegendő hely arra, hogy azokban mindazok a fiatal korúak, kiknek javító nevelése közérdekből szükséges, elhelyezhetők legyenek.

B) Nyomatékosan hangsúlyoznom kell azonban, hogy *a törvény végrehajtásával a létező bajok egyáltalában nem volnának orvosolva, ellenkezőleg a javításhoz határozott szükség van* tételes büntetési rendszerünknek módosítására is.

Ez irányban a novella előkészítőinek helyzete különösen azért nehéz, mert két körülmény akadályozza, hogy a törvény-

javaslatba felvétessék mindaz, a mit a tudomány mai álláspontján egyébként javasolni lehetne.

Első sorban tartózkodni kell büntetési rendszerünk felforgatásától vagy egy oly rendszer kiépítésének kísérletétől, a mely új gyanánt volna tekintendő. Mindkettőhöz új Btk. alkotása volna szükséges, a miről már a III. alatt felhozottak folytán sem lehet szó ez idő szerint. Másodsor, — tekintettel államháztartásunk jelen helyzetére — fájó szívvel le kell mondani minden olyan javításnak a kezdeményezéséről, mely jelenlegi viszonyaink közt meg nem valósíthatónak mutatkozik, különösen a melyhez nagyobb összeget igénylő börtönügyi építkezések volnának szükségesek. Jelenleg nem lehet várni, hogy börtönügyi célokra több millió korona költségtöbblet legyen igénybe vehető, a törvényjavaslat előkészítésénél tehát kiváló figyelmet kell fordítani arra, hogy a törvényhozás által megállapítandó büntetési rendszer a gyakorlatban csakugyan végrehajtható is legyen, mert nem férne össze sem a komolysággal, sem a törvényhozás méltóságával, ha a szentesített törvény olyan büntetési rendszert állapítana meg, a mely előre arra volna szánva, hogy csak papiíron maradjon.

Másrészt azonban nem lehet elmulasztani a jelen alkalmat arra, hogy a büntetési rendszer reformja terén is megtörténjék mindaz, a mi a gyakorlat tapasztalatai s a hasonló viszonyok közt levő államok büntetőjogi és börtönügyi viszonyainak újabb haladása alapján a Btk.-nek teljes felforgatása nélkül nálunk is *megvalósíthatónak* mutatkozik.

C) *A részletek tekintetében* a legfontosabbak volnának a következők:

Legtöbb jogos kifogás merül fel törvényünknek a *fiatal korban levő büntettek*re és a *javítóintézetekre* vonatkozó rendelkezéseivel szemben. (Btk. 42., 84., 85. §§.) — Ezek — kapcsolatban a VI. alatt tárgyalt összefüggő kérdésekkel, — *egészen törlendők és teljesen új* intézkedésekkel helyettesítendőek.

A másik főbajt a rövid *tartamú fogházbüntetés* okozza.

Az utolsó két évtized büntető politikai tanulmányainak és munkásságának egyik legnagyobb vívmánya, hogy megczáfolatlanul kimutatta, miképen a rövidtartamú szabadságvesztésbüntetések sem javító, sem visszatartóztató hatással nem bírnak, sőt egyenesen *károsak*.

Mindezek a kifogások teljes mértékben állanak Btk.-ünknek a rövidtartamú fogházra vonatkozó rendelkezéseivel szemben.

Egy-két napi fogháznak alkalmazása minden kétség nélkül sokkal több hátrányt okoz mind az egyesekre, mind az államra és társadalomra nézve, mint a mennyi hatással jár. Ezenfelül büntetési rendszerünknek *egyik leghelytelenebb* intézkedése, (Btk. 40 §.), hogy *az egy éven alóli* fogházbüntetés *közös elzárásban* hajtandó végre. Az a néhány napi fogház, mely a kisebb bírósági fogházakban gyakran megfelelő munkáltatás nélkül, együttesen, rendszerint kedélyes beszélgetés közben töltetik el, az alsóbb néposztályokhoz tartozó elítéltekre gyakran nem is gyakorol semmi *repressiv* hatást, ellenben megbélyegzi az elítéltet, megnehezíti neki a megfelelő új alkalmazáshoz jutást és e mellett a romlottabbak vagy épen szokásos gonosztevők társasága kész erkölcsi ragály, mely elől csak az erősebb jelleműek menekülhetnek.

E veszedelmek elkerülése végett szükséges volna : a fogházbüntetés *minimumának* (körülbelül 8 napra) felemelése, a néhány napi fogháznak megfelelő büntetési pótszerekkel (különösen a büntetés feltételes végrehajtásával és az elzárás nélküli közmunkával) való helyettesítése; *a rövid tartamú fogház intenzitásának fokozása* (erősebb munkáltatás; kemény fekhely; élelmezési kedvezmények megszorítása stb.) és annak *lehetőleg* (t. i. mindazokban a fogházakban, a hol ez az elhelyezési viszonyok mellett egyáltalában keresztülvihető, illetőleg mielőbb, mihelyt börtönügyi építkezési viszonyaink javítására kilátás van) *magán-elzárásban* való végrehajtása.

D) A büntetési rendszer módosítása *tárgyában* irodalmunkban, illetőleg szakköreinkben eddig kifejezett többi óhaj közül legáltalánosabbak a következők:

- a) a büntetési tételek minimumai általában eltörrendők;¹⁾
- b) a börtönbüntetés kihagyandó, illetőleg egyes büntetési tételekben fegyházzal, másutt fogházzal helyettesítendő;
- c) a fegyházbüntetés minimuma egy évre; a börtönbüntetésé 3 óra leszállítandó;
- d) a büntetés kimérésének szabályai módosítandók. E részben két egészen ellentétes óhaj nyert kifejezést. Egyesek e tekintetben szigorúnak, mások túlenyhének tekintik bírósági gyakorlatunkat. Előbbiek támadják a kir. Curiának 49. számú

¹⁾ Ezt a kívánságot fejtette ki dr. Reichard Zsigmond »A bíró büntetés-enyhítési joga« című értekezésében (Jogt. Közlöny: 1890. évfolyam); ellene dr. Heil Fausztin »A 92. §.« cím alatt, ugyanott 29—31. szám. Lásd még dr. Fayer L. »Büntetési rendszerünk reformja« II. füzet 1. és köv. 1.

teljes ülési határozatában érvényre emelt elveket. Utóbbiak egy fix büntetési tételnek törvénybe foglalásával általában véve megkötnék a bíró kezét és csak akkor, ha a súlyosító, illetőleg az enyhítő körülmények túlnyomóak, engednék meg ezen fix tételnek emelését, illetőleg leszállítását.

Legrövidebben vázolom álláspontomat e kérdések két elsejére nézve.

Ad *a*) A minimumok teljes eltörlését mellőzném, mert két évtized judicaturája bebizonyította, hogy a magyar bíróságok még a külföldieknél is nagyobb mértékben hajlandók a büntetések legkisebb tartamának kiszabására, pedig sem a rövid tartamú szabadságvesztés-büntetésektől, sem a túlzott enyheségtől (v. ö. a II, alatt kifejtetteket) nem várok jó eredményeket.

Ad *b*) Ha új büntető törvénykönyv megalkotásáról volna szó, *feltétlenül egyszerűsítendőnek* tartanám a szabadságvesztés-büntetéseket.

Tételes büntetőjogunk (1878 : V. t.-cz. 20. §. és 1879. évi XL. t.-cz. 15. §. 1. pont) a szabadságvesztés-büntetésnek *ötféle nemét* ismeri. Ezen büntetési nemek végrehajtására kétféle helyiségek szolgálnak: az *országos letartóztató intézetek* (8 fegyintézet és a szegedi kerületi börtön), valamint a *bírósági* (törvényszéki és járásbíróági) *fogházak*.

Eltételezve a pusztán custodia honesta gyanánt szereplő államfogházától, az első visszasság az, hogy a büntettek és vétségekre megállapított *többi* háromféle büntetési nemnek: a fogháznak, börtönnek és fegyháznak belső tartalma és *intenzitása* között nincs számbavehető *fokozat és különbség*. Ezenfelül törvényünk büntetési tételeinek tüzetesebb tanulmányozása meggyőz arról, hogy a büntetéseknek most említett háromféle faja *nem* a bűncselekményeknek különböző jellege vagy a kisebb-nagyobb erkölcsi romlottságról tanúskodó motívumok tekintetbe vételével, hanem *sokszor önkényesen* van megállapítva, tehát az elítéltek osztályozására nem nyújt kellő alapot.

Másrészt letartóztató intézeteinknek és különösen bírósági fogházainknak építkezési viszonyai nem adnak módot arra, hogy ezen három büntetési nem, az elítélteknek különböző osztályai (különösen az alkalmi büntettesek és visszaesők) jellege, illetőleg romlottságuknak eltérő foka szerint, különböző hatályúvá tétessék.

A mi ezen általánosságok mellett, különösen a börtönbüntetés *elkülönítését* illeti, kétségtelen, hogy az *nem indokolt*, (mert a börtön- és fegyházbüntetés intenzitása közt sem a Btk. 29. és

37. §§., sem a végrehajtási utasítások nem állapítottak meg számbajöhető különbséget), továbbá hogy a börtön, ha *külön* büntetési nem gyanánt komolyan végrehajthatnék, vagy a rabok szállítása körül okozna sok nehézséget és az államkincstárnak jelentékeny költségeket, vagy pedig azt tenné szükségessé, hogy az országnak különböző részeiben annyi kerületi börtön építtessék s olyan befogadási képességgel, a mennyi a börtönbüntetésnek más büntetési nemektől elkülönített végrehajtásához szükséges.

Valójában a börtönbüntetés csak az elítéltek kisebb részén, tudniillik azokon van külön büntetési nem gyanánt végrehajtván, a kik a szegedi kerületi börtönben, a márianostrai országos fegyintézetben vagy a budapesti gyűjtőfogházban töltik büntetésüket. A m.-nostrai nőrabok az ottani nőfegyenczekkel együtt lévén a kimutatásokban feltüntetve, azok száma teljes pontossággal meg nem állapítható. Évenként átlag körülbelül 4—5000 börtönbüntetésre jogerősen elítélt közül a hosszabb időre elítélt nőrabok Mária-Nostrán, 400—450 rab Szegeden, 200—330 a budapesti gyűjtőfogházban; a *többi* és pedig télen jóval több mint 3200 (a nyári hónapokban kevesebb), mindenestre *a legjelentékenyebb rész a bírósági fogházakban*, teljesen ugyanazon munkáltatás, élelmezés, *fogházi* rend mellett, sőt gyakran ugyanazon zárkában tölti büntetését, mint a foglyok. Minthogy pedig a külön börtönbüntetés végrehajtásának csak akkor van értelme, ha annak intenzitását és beltartalmát a törvényhozás másnak képzelte, mint a fogházét: ennél fogva kézen fekszik, hogy a jelen állapot (a szegedi börtönben, a m.-nosztrai orsz. fegyintézetben és a budapesti gyűjtőfogházban elhelyezettek kivételével) nem más mint képmutatás, tudniillik börtönbüntetés neve alatt ugyanazon tartamú időnek a *fogházban való* végrehajtása.

Ennek a hypokrisisnek gyökeres orvoslása az lenne, ha a börtönbüntetés büntetési rendszerünkben *kihagyatnék* s egyes, súlyosabb esetekben fegyházzal, az enyhébb esetekben pedig fogházzal helyettesíttetnék.

Ez a reform azonban szükségessé tenné a börtönbüntetéssel büntetett összes bűncselekmények büntetésének más büntetési tételekkel való összehasonlítását és revisióját, s így — habár a kihagyást *elvileg teljesen igazoltnak* s mind a börtönügyi tudományban jelenleg túlsúlyban levő felfogással, mind hazai viszonyainkból folyó követelményekkel megegyezőnek tartom, — kétséggem van az iránt: vajjon törvényhozási factoraink nem fogják-e azt a novella keretein túlmenőnek tekinteni?

Ad c) Ha a fegyház- és börtönbüntetés általános minimumának leszállítása határozatnák el, ez szintén szükségessé tenné a fegyházzal, illetőleg a börtönnel büntetett összes bűncselekményeknél a konkrét büntetési tételek átvizsgálását, a végből : vajjon milyen esetekben mutatkozik szükségesnek magasabb *speciális* minimum megállapítása?

Ad d) A büntetés kimérése kérdésének tárgyalása messzebbmenő jogászi fejtegetéseket tenne szükségessé.

E) A hosszabb tartamú büntetésekre nézve törvényünk tervezője szerencsésen választotta meg a *progressiv rendszert*,¹⁾ mely azon részeiben, melyekben végrehajtatott, a gyakorlatban eddig bevált.

Büntetési rendszerünknek fénypontja: a *feltételes szabadságra bocsátás intézménye*, melynek külső eredményei *rendkívül kedvezők*.²⁾ Hogy a kedvező eredmény kizárólag a szabadon bocsátottak jóviseletének tudható-e be és a szorosabb felügyelet mellett nem fedeztetnék-e fel több visszaélés? ez csak a patrogné szélesebb körű szervezete után lesz megállapítható.

A büntetési rendszer *egészét* tekintve, szükségesnek tartom még: 1. a progressiv rendszernek második szakában, valamint a nem magánelzárásban levő elítéltekre nézve megfelelő és minden letartóztató intézetre nézve egyöntetűen és közösen megállapított *osztályozás* keresztülvitelét; 2. a *közvetítő inézetbe helyezésnek* és a *feltételes szabadságra bocsátásnak*, valamint az *elítéltek szabadban való munkáltatásának* mely utóbbi a gyakorlatban szintén teljesen bevált, *továbbfejlesztését*.

A felügyelő-bizottság intézményét (Btk. 43. §.), mely jelenlegi szervezete mellett az elítéltekkel egyénileg nem is foglalkozhatnak s így véleményében kizárólag a letartóztató intézeti hivatalnokokra van utalva, egészen másként kellene szervezni.

F) Mellőzhetetlenül szükséges lesz büntető törvénykönyvünk egyes aránytalan büntetési tételeinek megváltoztatása, (az enyhítés szempontjából leginkább a kis lopások, valamint a hatósági közeg elleni erőszak büntetési tételeit, szigorítás tekintetében különösen a súlyosabb vagyron elleni bűncselekmények büntetését

¹⁾ E választásra jelentékeny befolyást gyakorolt egyik legkiválóbb börtönügyi szakemberünknek, a sajnos korán elhunyt *Tauffer Emilnek* véleménye. (A fokozatos rendszert *Walter Crofton*, az írországi börtönök felügyelője, az ír rendszer kiegészítése útján alkotta meg.)

²⁾ A legutóbbi év alatt feltételes szabadságra bocsátott 1039 elítélt közül ez a kedvezmény csak 21-től vonatott vissza.

kell említenem), valamint a mellékbüntetések megállapításában mutatkozó egyes rendszertelen, illetőleg tarthatatlan intézkedések¹⁾ kijavítása.

VIII. Azon a téren, melynek kérdéseit ez az igénytelen cikk vázlatosan érinti, az állam és a törvényhozás legkevésbé sem meríti ki feladatait pusztán a büntető törvényhozás keretébe tartozó intézkedések megtétele által. Ellenkezőleg, minthogy a nyomor, az elhagyatottság s a műveletlenség korunk szomorú tapasztalásai szerint igen jelentékeny tényezői a kriminalitásnak: ennél fogva a praeventio terén, illetőleg a bűncselekmények tényezőinek ellensúlyozása végett, továbbá az általános social-politika körében a törvényhozásra, a kormányra és a társadalomra még igen nagy feladatok várnak.

Legtávolabbról kezdve a tennivalók felsorolását, ezen tevékenység körébe esik mindaz, a minek *culturalis, gazdasági és jótékonyági* intézmények (a népnevelés fejlesztése, különösen a tanyákon, szövetkezeti ügy, betegápolás és segélyezés, köz- és magánjótékonyosság, stb.) terén hazánkban még okvetlenül történnie kell.

Ide tartozik a *praeventiv intézmények* egész sora, (közülök fontosságban a *gyermekvédelem áll* elől) és mindaz a tevékenység, melyet az újabb kor »patronage« neve alatt foglal össze s melynek szervezetét az egész ország területére összefüggőleg és úgy, hogy a különböző törvényhatóságokban levő intézmények egymást hatékonyan támogathassák, ki kell építeni.

Ezenfelül a *büntetés végrehajtásának* újabb egyöntetű szabályozása és *börtönügyi viszonyainknak*, mindenekfelett pedig a *javító intézetek ügyének gyökeres* reformja körül a magyar szakferfiakra a tüzetes tanulmányozás és az irodalmi munkáldoklás, igazságügyi kormányunkra pedig a részletes intézkedések megtétele tekintetében még a teendőknak egész nagy complexuma vár.

Mindezeknek bővebb tárgyalása azonban túlhaladná e cikk kereteit.

Dr. Balogh Jenő.

¹⁾ Ilyenek például az, hogy az intellectuals közirathamisításra és magánokirathamisításra (pl. váltóhamisításra) a törvény (1. 400—407. §§.) nem állapít meg mellékbüntetést; továbbá, hogy a hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztése felségsértésnél (Btk. 138. §.) csak büntetett, esetén, hűtlenségénél (150. §) vétség esetében is megállapítható stb.

KÖZIGAZGATÁSI REFORMKÉRDÉSEK.

Az államjogi elmélet nem a *kinevezés vagy választás* kérdésében látja az önkormányzat lényegét.

A municipalis autonómia súlypontját a theoria a municipiumoknak részben szabályalkotási, részben politikai, részben pedig — a szorosán vett közigazgatás terén — érdemi intézkedési jogaiban véli föltalálni. Nem akarjuk ezt az elméleti kérdést fejtegetni, még a helyes definitio megállapítását sem arrogáljuk magunknak e téren.

Elismerjük, hogy az autonómia lényege független a hivatali szervezet kérdésétől és csak azt a gyakorlati igazságot állítjuk evvel szembe, hogy a közigazgatás tényleges menetére nézve mindezeknél az elvi jelentőségű differentiaáknál sokkal fontosabb, hogy kik és kinek nevében, mely fölsőbb fórum irányítása és ellenőrzése mellett gyakorolják valóságban a végrehajtó hatalmat.

A helyhatóságok és különösen a törvényhatóságok hazánk történetében nagy szerepet vittek, megilleti őket a pietás adója és habár ezt a történetünk parancsolta pietást nézetünk szerint a leggyökeresebb reform, az önkormányzat teljes eltörlése sem sértené meg, mégis méltányolnunk kell azoknak az álláspontját, a kik ezeket az ereklyetárgyakat nem akarják még a múzeumba beutalni.

Elismerjük azt is, hogy az önkormányzati intézmények részleges fönntartása mellett a kegyeleten kívül más practicus, habár épen nem közigazgatási, de mégis politikai tekintetek szólnak, a mely politikai szempontok méltánylására ugyan csak a história tanított meg bennünket.

És épen ezeket a különböző okokból méltányolást érdemlő tekinteteket szolgáljuk akkor, a midőn a közjogi, politikai és a közigazgatási érdekek között fönforogni látszó ellentét kérdésének megoldását olyképen kíséreljük meg, hogy bifurkáljuk azt a teret, a melyen a két többé-kevésbé disharmonicus érdeknek érvényesülnie kell.

Az önkormányzati élet úgy, a mint az nagyjában még ma is fönáll, nagyon sok mindenre terjedt és terjed ki. A közigazgatási autonómiánk körébe vont functiók egynémelyike egyáltalán nem közigazgatási természetű, ilyen a törvényhatóságainak u. n. *politikai jogköre*, egész terjedelmében ide számítánám a törvényhatóságoknak azt a szintén alkotmányjogi jelentőségű jogát, hogy a meg nem szavazott adó- és újoncz-szolgáltatását megtagadhatja.

Másik része e functióknak, bár — a közigazgatással szorosabban függ is össze, — mégsem stricte közigazgatási természetű, mert vagy 1. részben tárgyánál fogva inkább közjogi, pl. az u. n. közjogi *közigazgatás*, a választással, választói joggal összefüggő kérdések, főrendek nyilvántartását, vagy 2. a functio jellegénél fogva nem közigazgatási, hanem szabályalkotási természetű, mint a szabályrendeletalkotás, vagy pedig lényegében véve törvénykezés, mint pl. a közigazgatási hatóságokhoz utalt bíraskodás egész ügyköre.

Csak a mi mindezeknek levonása után a mai önkormányzati fórumaink hatásköréből fönmaradt, az mondható valójában közigazgatásnak.

Még ennek a tulajdonképeni közigazgatásnak is két részét különböztethetjük meg. Magát a végrehajtó hatalom gyakorlására hivatott szerveknek a végrehajtó jellegű működését és 2. ennek a működésnek az ellenőrzését és az evvel összefüggő fegyelmi iurisdictiót.

Ma mindezeket a functiókat általánosságban véve első- és másodfokon az autonóm testületek végzik.

A kik az önkormányzati rendszer fönmaradásáért küzdenek, azok az intézmény iránti kegyeleten kívül rendszerint a következőkre alapítják érvelésöket: 1. az önkormányzati testületek *politikai jogaik* netáni érvényesítésével nagy szolgálatot tehetnek majdan az államnak, az alkotmánynak stb., ha szót emelnek az alkotmányos jogok védelmére olyan időben, a mikor az állam központi szervei ellankadás, corruptió, vagy valamely terroristicus hatás miatt képtelen lesznek hivatásuknak megfelelni; 2. ellenőrzik az administratív intézkedések törvényes voltát és védik ez úton a közszabadságot; 3. vezetik a közjogi közigazgatást, (választók összeírása, választások vezetése stb.) és így többé-kevésbbé biztosítják ezt a kormányzati ágat a parlamenti többség-alkotta központi kormány esetleges túlkapásai ellen; 4. belátást és befolyást engednek a közigazgatottaknak a közigazgatás menetébe

és ezzel egyrészt számos jogosult localis érdeknek adnak módot a törvényes keretben való érvényesülésre, másrészt az ingerentia megengedésével szorosabb kapcsolatot létesítenek a közintézmények, a közérdek és az állampolgárok között.

Ez a felsorolás nem meríti ki az autonómia híveinek érvelését, de azt vélem, körülbelül helyesen jelöli meg eszmemenetük irányát. Legalább nem emlékszünk olyan autonomistára, a ki némileg fönn tartható okoskodással igyekezett volna bebizonyítani, hogy a régi rendszer pl. az ügymenetet gyorsá, az ügyintézészt fölöttébb szakszerűvé, a kezelést egyszerűvé, a választott hivatalnok személyes helyzetét biztossá, őt magát függetlenné és a népet valami nagyon boldoggá tette volna. Ezt az autonómia komolyabb hívei maguk sem gondolják, ezekkel az érvekkel ők maguk sem küzdenek.

A mit az önkormányzati intézmények garantialis és ellenőrző hivatásáról, a közjogi kormányzat körüli szerepéről, a helyi érdekek érvényesülhetéséről és arról mondanak, hogy az autonómia a közügyek iránti érdeklődést a közérdekhez és a közintézményekhez való ragaszkodást fejleszti az állampolgároknak, azt mindannyiunknak, legalább általánosságban; valónak kell elfogadnunk. Ha viszont végigtekintünk a mai rendszer hibáinak, sérelmes következményeinek hosszú során, önkéntelenül fölmerül előttünk az a kérdés, hogy miként lehetne e hibákat orvosolnunk, a nélkül, hogy föl kelljen áldoznunk az autonómiának kevés, de kétségtelenül nagy politikai becsű előnyét.

A mai rendszer mellett főnforgó gyakorlati bajoknak fő forrása nem a törvényhatóságok politikai jelentőségében, nem is a különböző önkormányzati és vegyes forumok ellenőrző szolgálatában és nem is abban rejlik, hogy a kormányzottak szélesebb rétegeinek itt-ott alkalmat adunk a törvényhatósági közgyűléseken, a községi képviselőtestületekben és ezeknek bizottságaiban, arra, hogy egy vagy más általános érdekű kérdést megvitassanak, hogy az adminisztráció menetébe belássanak vagy hogy saját szűkebb érdeksphaeráik kívánalmait hivatalos alakban nyilvánítsák.

A bajok fő forrása, a stricte vett közigazgatásban, — az ügyvitel nehézkességében, a különböző fokú vagy szakmájú forumoknak különböző (állami, törvényhatósági vagy községi) jellegében, — végül a választott tisztviselői kar hivatali állásának szabályozatlanságában, fölülről és alulról való rendszertelen függésében, szolgálati viszonyainak bizonytalan és dotatiójának elégtelen voltában rejlik.

Azt véljük tehát, hogy e bajok orvosolhatók volnának a nélkül, hogy az önkormányzati intézmény életre hivatott részeit megölné az operatio. Ha arra törekszünk, hogy a tényleges közigazgatást különválasszuk mindattól, a mi nem szorosán vett administratio, hanem ellenőrzés, szabályalkotás, bíraskodás vagy befolyás a törvényhozó hatalom gyakorlásába, akkor nem áll akadály annak útjában, hogy a helyhatóságok lényeges autonóm jogainak épségben tartásával egységes, állami jellegű hivatalos szervezetet létesítsünk.

Hogy mennyire összeférhető az állami, hivatali szervezet a localis körök autonóm jogaival, azt a nyugati világ két, talán legfőbb culturállamainak, Francia- és Angolországnak, példája bizonyítja. Nem akarjuk az olvasót e két, amúgy is általánosan ismert államszervezet többé-kevésbé hiányos vázrajzával untatni. Anglia önkormányzata szinte symbolicus példája volt régóta az autonómiának, az angol nép ez autonómiájának kereteiben védelmezte meg és fejlesztette hosszú évszázadokon át közjogait. És mégis, az angol közigazgatási tisztviselőt, a békebíró és sheriffet királyi kinevezés ültette hivatalába.

Franciaországban háromfokú (községi, járási és vármegyei) helyhatósági autonómiát látunk működni, — ez autonóm forumoknak érdemi hatásköre aligha kevésbé tág és kevésbé intensiv, mint a magyar önkormányzaté, — hiányzik ugyan belőle a magyar törvényhatóságok politikai szerepe, de ennek helyébe lép a különböző fokú »conseil«-eknek közigazgatási bíraskodása, a mely sokban lényegesebb, legalább is gyakorlatibb értékű garancia, mint a föl- és átiratok szerkesztésének joga. És mégis a francia autonómia mellett állami hivatalsszervezet működik, állami minden hivatalnok, kivéve, legújában, a stricte községi közegeket. Az intézkedő, tényleges közigazgatást ma már a külföld majdnem minden culturállamában, — legalább is másod- és harmadfokon (a mi nyelvünkön szólva, a járási és törvényhatósági fokokon) — kinevezett, hivatásos állami orgánumok végzik. Ezt megkívánja az államszervezet egysége, a parlamenti kormányok generális felelősségének elve és ezt kívánja meg az administratio szakszerűségének és a hatósági jogokat gyakorló hivatalnok mentői nagyobb, mentől biztosítottabb függetlenségének érdeke is.

Absolut függetlenséget persze a kinevezési rendszer sem ad a hivatalnoknak, de függését mégis legalább systematicussá teszi. A választott hivatalnok voltaképen három különböző hatalomtól függ: 1. saját szervezetszerű főlebbvalóitól (a mennyiben

nem polgármester vagy alispán, legalább is a törvényhatóság első tisztviselőjétől és mindenestre, bármily állása legyen is a fölötté ellenörködni hivatott törvényhatósági és közigazgatási bizottságoktól), 2. a kormányhatósági felügyelet gyakorlására hivatott összes közegektől, különösen a főispántól és közvetve magától a központi kormánytól is, 3. függ a saját hatósága alatt álló magánegyénektől, hivatali alantasaitól, a területén járó-kelő közönségtől, azoktól, a kiket pártatlanul, részrehajlás és félelem nélkül kellene adminisztrálnia, a kik azonban mindannyian többé-kevésbé közvetlenül befolyanak az autonóm-ügyek kezelésébe és így felébb valójuknak fölebbvalóivá, hatóságuknak hatóságaivá lesznek.

Az állandóan kinevetett államhivatalnoknak helyzete, kivált alkotmányos államban, szolgálati *pragmatica* és törvénybe foglalt fegyelmi szabályok mellett az autonómia többé-kevésbé ideiglenes alkalmazottainak szolgálati viszonyához képest valóságos függetlenség. Míg a választott hivatalnok három irányban függ, addig az államhivatalnokra nézve a három közül csak egyirányú függés létezik. Míg a választott hivatalnok függését csak a saját felébbvalói irányában lehet szabályozni, de a magánemberekből alkotott, *discretionariusan*, ízlés és hangulat szerint intézkedő tarka elemekből alkotott választó közönséggel szemben ily szabályozás nem képzelhető, addig az államhivatali függés szabályozása egyszerű törvényes intézkedést igényel csupán.

Fontos a tisztviselő szolgálati helyzetére nézve a függetlenségen, illetve függésének szabályozásán kívül dotatiójának és hivatali rangállásának országszerte való egyformasága és előlépési kilátásainak egyenlő volta.

Vannak vármegyék, a hol alig akad közigazgatási hivatalt vállalni hajlandó *qualificált* ember, vannak viszont olyanok, a hol a választásra jogosultak nem tudnak hová lenni a sok aspiránstól. Némelyik törvényhatóság bőségesen, az állami fizetéseket aránylag meghaladó módon dotálja tisztviselőit, mások a megélhetés elemi föltételeinek alig tudnak, jobban mondva, nem tudnak megfelelni. Mindezt csak az egységes hivatali szervezet tudná nivellálni.

Vannak végül minden törvényhatóság területén állami hivatalok, magának a szorosán vett *administratió*nak számos ügy-ága merőben állami kézben van (igazságügyi, pénzügyi, közoktatásügyi közigazgatás), más ügyágakba az állam közegei mint felügyeleti orgánumok folynak belé és az önkormányzati hatóságok-

nak egyáltalán hivatásuk, hogy az állami intézkedéseket alsó fokon fogantatosítsák.

Mindez szorossá és complicálttá teszi a kapcsolatot az autonóm testületek és az állam hivatalai közt, a nélkül, hogy az ügyek mai állása mellett e szoros összefüggésnek a szervezet egysége megadná a kellő szilárdságot. Állam és törvényhatóság, sok helyütt még a törvényhatóság és annak kebelében létező rendezett tanácsú városok¹⁾ mindmégannyian nemcsak hogy különálló hivatali szervezettel rendelkeznek, de nem is részei egyazon organicus egységnek, hanem mint különálló közjogi alanyok állanak egymással szemben.

Ennek a különállóságnak és e különállás helytelen voltának érzete létesítette az egységes hivatali szervezet surrogatumát, a vegyes szervet, a közigazgatási bizottságot.

Érezhetővé vált az összetartó kapocs szüksége, de a hivatali szervezetben szükségesnek érzett egység létesítésének útját állotta mostanáig és a közfelfogás tetemes része előtt útját állja ma is az az antiquált fölfogás, a mely az autonóm törvényhatóságokban nem az állam pusztá szerveit, de a közhatalomnak önálló öneredetű és öncélú forrásait véli látni.

Evvel a felfogással kell elsősorban és végképen szakítanunk. Az önkormányzati testületek hatalmának, mint minden egyéb közhatalomnak forrása az állam, az önkormányzati testek működésének célja nem külön cél, de egyesegyedül az állam létérdekeinek lehető legtökéletesebb, legmegfelelőbb előmozdítása.²⁾ Ha elnyesünk egyet-mást az autonómia mai jogköréből, ha egészen vagy részlegesen államosítunk, akkor nem egy önálló létű organismus existenciáját támadjuk meg, de csupán a saját szervünknek, helyesen: az állam egyik szervének létét és működését szabályozzuk célszerűségi szempontból az egységes állami organismus, az egyedüli önálló létű köztestület magasabb érdekeinek szolgálatában.

Ha az autonómia kezéből a currens közigazgatás vezetését kiveszszük és azt egy létesítendő állami hivatalos szervezetre bizzuk, e ténykedéssel az állam nem nyirbál meg különletű köz-

¹⁾ Nem szólunk itt a szorosabban vett *helyi érdekű*, nagy- és kisközségi, vonatkozólag kör-i hatóságokról, mint a melyek az állami közigazgatásból szerintünk teljesen ki volnának küszöbölendők és csupán a helyi ügyek vitelére szorítóknának.

²⁾ Mindezt csak az általános (állami) közigazgatásra nézve mondjuk a helyi érdekek intézése e körön kívül áll és más tekintetek alá esik.

testületeket, de szabályozza saját szerveinek és eszközeinek működését.

Az autonómia e mellett életben fog maradni, még pedig általánosságban, mint a helyi érdekeknek többé-kevésbé független intézője és különösen *a törvényhatósági önkormányzat*, a helyi érdekek szolgálatán felől úgy is mint politikai jogok léteteményese és az állami közegek tevékenységének ugyancsak az állam érdekében működő ellenőrzője, végül, ha a szükség úgy kívánná, mint az alkotmánysértő kormány elleni resistenciának leghivatottabb eszköze.

Dr. Moskovitz Iván.

A MAGYAR PARASZTOSZTÁLY EMELÉSE.

— Negyedik közlemény. —

Az előző fejezetek a mezőgazdasági termelés- és értékesítésének, továbbá a vele összefüggő mellékkereseteknek azaz a kisgazdaságok nyersshozadéki szaporításának voltak szentelve; a következő fejtegetések foglalkoznak: *az üzem követelményeivel vagyis a termelési eszközökkel, azaz a gazdasági tőke alkatrészeivel* s a munkával, a melyek mennyiségétől és minőségétől a termelési költségek magassága első sorban függ. *A tőkére* vonatkozólag az állami és társadalmi intézkedések közül tekintetbe jönnek itt azok a törvényes rendelkezések, a melyek a birtokok tagosításának és elkülönítésének keresztülvitelét megkönnyítik, a talajjavítás előmozdítása a vízjogok szabályozása által, az élőár megmentésére^ lecsapolás és öntözés céljára, s a földbirtok biztosítására áradások ellen töltés és parti védművek, hegyi patakok szabályozása s véd-erdők létesítése által. A nevezett tényezők gondoskodásának ki kell terjednie ezenkívül a parasztudvarok czélszerű elhelyezésére, a gazdasági épületek építésére és berendezésére is, figyelmet kell fordítania a leltári tőkére, a mennyiben czélszerű eszközök és gépek meghonosítása, s a munkaképes marhaállomány szaporítása tevékenysége körébe vág; befolyási köre érinti az üzemi tőkét is azon rendelkezések által, a melyek jóminőségű vetőmag beszerzésére, a talaj tápanyag pótlásának megkönnyítésére természetes és mesterséges trágyaszerek által, s olcsó és hamisíttatlan gazdasági anyagok vételére vonatkoznak; gondoskodásának tárgyát képezi a gazdasági termékekkel és szükségleti tárgyakkal -való közlekedés megkönnyítése és olcsósítása s a gazdasági tőke összes alkatrészeinek védelme, a melyek a nemzeti vagyon jelentős részét képezik; az előbbire való tekintet a közlekedés-ügy, az utóbbira való tekintet pedig a biztosításügy terén ró nagy feladatokat az állami és társadalmi tevékenységre. Egy második *gazdasági* és társadalmi tekintetben egyaránt fontos követelménye az üzemnek a *fizikai munkaerők* kihasználása és

védelme, míg a termelési segédeszközöknek utolsó csoportjában említendő a *szellemi munka* előmozdítása a szaktudás emelése által, s a *fizetési eszközök* rendelkezésre bocsátása megfelelő hitelforrások megnyitása által. Az üzemi követelmények, a melyeket itt felsoroltunk, úgy a kisgazdákhöz való közvetlen vonatkozásaikban, valamint közvetett hatásukban — a mennyiben az összes mezőgazdaság javát előmozdítani alkalmasak — egész terjedelmében érintik a parasztgazdaság eredményét. Ezek mellett az *adók és közterhek* is oly tényezők, a melyek a termelési költségek magasságára lényeges befolyással vannak. E helyt csakis az előző fejtegetésekben nem érintett tényezőkkel és közvetlen befolyásukkal akarunk foglalkozni.

A *föld tagosítása és elkülönítése* főismérve a belterjes gazdálkodásnak. Az 50-es években elkezdődött commassatiók és segregátiók műve azonban még ma sincs befejezve, s különösen az erdélyi részekben, a székely földön hiába sürgettetik, míg más területeken az előrehaladó s az észszerű üzemet és a javítások keresztülvitelét akadályozó földfelaprózás már az egykori úrbéri földek újabb szabályozását teszi szükségessé, a minek keresztülvitelébe ott, a hol az előfeltételei megvannak, haladék nélkül bele kellene fogni. E műveletnél tekintetbe kellene venni egyrészt az országos állattenyésztésre fontos községi legelők, s ezenkívül a közös erdőkomplexusoknak fentartását, a mely utóbbiak az éghajlat alakulására, az árvízveszély ellen való védelemre, a faszükséglet fedezésére s a községi bevételek szaporítására vannak kihatással, másrészt tekintetbe kellene venni azon kiterjedt mezei dűlők és puszták megszorítását, a melyek különösen az Alföldön gyakran latifundiumszerű jelleget vesznek fel, a mezőgazdasági munkák keresztülvitelét és felügyeletét nagyban megnehezítik, s az ekkép nyert területeknek új községekké való összetételét.

A kisgazdaságnál szóbajövő javítások közül a *vizek hasznosítása és azok káros hatásainak eltávolítása* említendő első sorban. Az 1889 : XVIII. t.-cz. által a víz-ügyek a földművelésügyi miniszter tárczájába utaltattak, s ekkép a mezőgazdaság érdekeivel közvetlen kapcsolatba hozattak, míg a kulturmérnökség intézményénél fejlesztése reális alapon észszerű irányba tereltettek. Ennek következményeképp az árvízvédelem és folyószabályozás terén jelentős eredmények értek el; egy vízrajzosztály állíttatott fel, az árvízjelző szolgálat s a vízvezeték és városi csatornák egészségügyi műszaki szolgálata szervezte-

tett, s elrendeltetett artézi kutak fúrása, a mely egészségi szempontból *fertőző* betegségek elhárítása érdekében és állategészségügyi szempontból itatok létesítése érdekében bírnak nagy fontossággal. Ezenkívül legújabbán egy speciális törvény elrendeli közhasznú öntöző-csatornák létesítését. Évente körülbelül 50.000 kat. hold talajjavítást visznek keresztül az állami cultur-mérnöki hivatalok a mely javítási munkák túlnyomó része a terület kb. 96%-ára kiterjedőleg folyó szabályozásokra, belvizek levezetésére, mocsarak kiszáritására esik. A Duna, Tisza és mellékfolyóik mentén való *szabályozásod*, a melyekhez egész vidékek és sok-sok községek élet- és vagyónbiztonsága fűződik, egy-egy terv alapján az 1895 : XLVIII. és 1898 : XX. t.-cz.-kel engedélyezett évi 7.5 millió korona segítségével vitetnek keresztül. E mellett az *ármentesítő és belvízlecsapolási társaságok* rendkívül hasznos, kiterjedt tevékenységet folytatnak. Ekképen millió és millió holdon emelkedett a talaj termékenysége, megkészsereződött, megháromszorozódott a földek értéke, egyes és állam vagyona szaporodott, s az előbbi mocsaras vidékeken gyakorta fellépő miasmás betegségek fellépése meggátoltatott. Mégis még mindig sok az a terület, a mely az árvízveszélynek ki van téve, a melynek csapása a népet sokszor éhínségnek szolgáltatja ki, még mindig sok a hegyekről leszaladó *vadpatak*, a melyek szabályozása megvédné szegény vidékek gyenge termését s ellátná az alföldet csatornáit tápláló vízzel. A *vízmosások megkötésére* fásítással való kapcsolatban s a *források és kis patakok* ápolására is több fegyelem volna fordítandó.

Az *öntözés* *szüksége* mindinkább előtérbe lép. Az Alföldön egyensúlyozná a nyári szárazság hatását, a takarmánytermelést és az állattenyésztést emelné a külterjes, kizsákmányoló és rosszúl jövedelmező szemtermelés rovására, megsokszorozná az aratási eredményeket úgy a termékeny síkságon, mint a felső-magyarországi és erdélyi inséges vidékeken, s emelné a földek értékét; a csatornák létesítése munka és kereseti alkalmak nagy tömegét teremtené, s ez által sok tekintetben jótékonyan hatna a kiscgazdák helyzetének javítására. Az öntözés eme nagy fontosságának ismeretében a földművelésügyi minister ez évben a törvényhozás elé terjesztett egy törvényjavaslatot a közhasznú öntözőcsatornák építéséről, a mely szerint az öntözőműveknek érdekszövetkezetek által való létesítését a kormány előmozdítja s évenként 300.000 koronával támogatja. Az érdekeltségi körök ösztönzése a fejlődés megindítására szolgál; a reformnak mind-

azonáltal ezen a téren számolnia kellend az öntözési földek kezelése tekintetében a speciális műszaki ismeretek, s gyakorlati tapasztalatok hiányával, s az Alföldön ezenkívül a vízbevezetés nehézségeivel. Ennélfogva a ministeriumnak a haladás előmozdítása érdekében az öntözési ügy előnyeinek terjesztéséről, s mintaöntözőknek különböző talaj- és vízrajzi viszonyok mellett való létesítéséről kell majd gondoskodnia; a nagybirtokra hárulnak itt úttörő feladatok, ennek kell nagyobbstíliú öntözóművek létesítését megkezdenie, hogy a nép már a csatornák építése közben elsajátítsa a szükséges kézügyességet s az öntözés munkáival jókor megismerkedjék.

Hatásosabb mozgalom azonban, különösen az Alföldön csak a természetes s a legolcsóbb közlekedési eszközök gyarapítása esetén volna várható. Szükséges volna *a hajózásra is hasznos főcsatornahálózatnak* tervszerű kiépítése s a hajózásra úgy, mint az öntözésre egyaránt fontos gyűjtőmedenczéknek, továbbá a főbb folyók *vízbőségének és a vízáramsebességének emelését célzó más készületeknek* állami költségén leendő felállítása, hogy a szükséges víztöbblet rendelkezésre állhasson, a melyre az érdekelteknek a mellékcsatornák s vezető árkok építésénél szükségük van. Az oly csatornák, a melyek nemcsak öntözésre, de közlekedésre is használhatók, a vasúthálózatot is alimentálnák s a gazdasági termények, a fa, a szén és trágya, sőt a városi ürülék szállítási költségeit is jelentékenyen lenyomnák, a forgalmat emelnék, a nagyobb ipartelepek építését lehetővé tennék és a környező földek árát kétszeres módon emelnék, eltekintve attól, hogy a talajvíz színének e csatornák hatásaként előálló süllyesztése folytán mint kiszárító intézmények is érvényesülnének.

Igaz, hogy az összes szükséges vízmunkálatok keresztülvitele még jelentékeny összegeket nyelne el; másrészt azonban nagyobb megtakarítások és czélszerűbb vízépítkezések is létesülnének, ha az árvízvédelem, a folyamszabályozás és vízlevezetés, az öntözés és csatornaépítés nem úgy, mint eddig, egymásután, hanem egyidejűleg, ha rendszeres, egész Magyarország vízhálózatát átfogó terv szerint rendeztetnének. Az árvízvédelmi társulatok a vízlevezető és öntözési társulatokkal sok esetben volnának egy vállalkozásra czélszerűen egyesíthetők, a mi a tagoknak alig változó befizetései mellett hasonlíthatatlanul nagyobb hasznot eredményezne. Persze ez esetben az ártérfejllesztés, valamint járulék kulcsának megállapításánál a kisebb vagyonú egyének

érdekei jobban megőrzendők volnának, mint sem eddig történt s a kinövések, a melyeket a hibás társulati szabályzatok és a vízjogi törvény rosszul fogalmazott határozmányainak helytelen magyarázata okozott, egy újonnan átdolgozott vízjogi codex keretében eltávolítandók volnának.

A nyilvános úthálózatnak, a fuvarozásra oly fontos kiépítése az épített utak egyenlőtlen megosztása mellett különösen a nagy magyar Alföldre nézve elsőrangú szükségesség. A míg a Dunántúl és a felső-magyarországi részekben átlag 18—21 m, sőt egyes vármegyékben 40—60 m. műút esik 1 □ km. térségre, az alföldi részekben csak körülbelül 6 m., Bács-Bodrog megyében 2,9 m, Jász-Nagykún-Szolnok megyében 2,8 m., Csongrádban csak 1,1 m. hosszúságú útvonal esik 1 □ kilométerre. A magyar Alföldön a vasútépítés az útépítésnek előfutója s nemcsak az úthálózat meghatározására van befolyással, hanem egyenesen annak modern kifejlődését mozdítja elő. A vasúthálózatnak kiépítése ennél fogva az Alföldnek a forgalomtól távol eső vidékein rendkívüli jelentőséggel bír. De a forgalomnak még hozzáférhetetlen hegyi vidékek talajtermékeinek értékesítését is lehetővé tenné és föld- és erdőművelésüket s az ebből élő lakosságot nagyobb jólétre segítené. Helyérdekű vasutaink előmunkálati engedéseinek kiosztásában, tervezetében, építésében és üzletvezetésében nyilatkozó bajokon az 1888: IV. t.-cikknek már évek óta kilátásba helyezett új és a fennálló körülményekhez alkalmazott *vicinális vasúti törvény* pótlásával lehetne elejét venni s egyszersmind a vicinális vasúti hálózat gyorsabb és egészségesebb fejlődésére erős impulzust adni. A maga nemében páratlan alföldi első gazdasági vasút hasonló körülmények közt utánczó mintaként szerepelhetne a *mezőgazdasági vasutak* hálózatának szövetkezeti alapon való fejlesztésére nézve.

A majdnem kizárólag államosított vasutszervezetnek központosított, egységes vezetése; nagy gazdasági feladatok megoldását teszi lehetségessé. A magyar kormány *tarifapolitikája* tényleg a földművelő-osztály érdekeinek szolgál. A kereskedelemügyi miniszter némely gazdasági termékre, barmokra és anyagokra külön kiviteli tarifát és egyes vidékekre igen alacsony kivételes tarifát állított fel; kívánatos volna ennek az elvnek minden viszonylatban és minden kedvezményre szoruló cikkre vonatkozó következetes alkalmazása. Igen fontosnak tetszik különösen a kiscgazdákra az élelmiszerekre vonatkozó s távol-ságra való tekintet nélkül egy tételű agricolaris tarifának a ki-

vitel emelése, az értékesítés, az egyes városoknak és fürdőknek élelmiszerekkel való ellátása stb. céljára leendő felállítás, valamint egy oly differentialis tarifának megállapítása, a mely a kereskedelem decentralisatiójára, a vidéki városok kereskedelmi emporiumai fellendítésére s a gazdasági termékek helyi árképződésére előnyös hatással volna.

A *falusi lakhelyek* javításra, céljához képest, hogy t. i. embereknek és állatoknak megfelelő elszállásolást, a termelő eszközöknek és terményeknek pedig biztos tartóhelyiséget biztosítson, mint a falusi jólétet célzó berendezéseknek alkotó része és termelési szempontból is kiváló, de kormányzó és társadalmi köreink által kellőleg nem méltatott szerep háramlik. Ennek elhanyagolása különösen a legtöbb majorsági épület szánandó állapotában jelentkezik világosan. A magyar Alföldön könnyű találni nagy, 3—10.000, sőt több lakossal bíró parasztközségeket, a melyeknek utczái sárból rakott, náddal fődött, tűzveszélyes s egészségellenes lakóhelyekből állanak; a nagy pusztákon látunk szétszórót nádtanyákat, a melyek az időjárás viszontagságai ellen sem nyújtanak kellő oltalmat; a hegyek közt pedig gyakorta akadnak szegényes, bemohosodott magas szalmatetejű fakunyhókra, a melyek néhol egész falvakká csoportosulnak. A belépő elkábul, a mint arczába csap azoknak az emberek és állatok lakta tisztátalan és szellőzetlen helyiségeknek nehéz és bűzös levegője, a melyekből a nyílt tűzhely füstje a a tetőnyíláson száll ki. És sok nagy uras ágnál látunk omladozó cselédlakásokat, a melyekben az egyetlen lakhelyiségen négy család osztozik. A barátságtalan s a romlás bélyegét magukon viselő parasztudvarok, cseléd- és munkásházak nyomorult építésmódja s jókarbantartásuk hiánya oka főleg annak, hogy a család férfitagja végzett munka után a helyett, hogy saját háza táján keresné otthonát, a korcsmába siet és hogy a nők sem tartják érdemesnek, hogy a szobákat csinosakká és barátságosakká tegyék. Nagy szerepet játszanak a rossz lakásviszonyok a ragályos betegségek terjesztése körül, a nagy halálozási százalékszám, a testi és szellemi fejlettség hanyatlása, a népesség csekélyebb állandósága és a parasztságban uralkodó kivándorlási kedv előmozdítása iránt. Sürgősen szükséges tehát, hogy a kormány kezébe vegye egészséges és a gazdasági követelményeknek megfelelő falusi lakások alapítását és átalakítását. Készíteni kellene mintaterveket kisbirtokosok használatára szolgáló épületek számára, melyek építési modorukban meg-

felelnének a parasztbirtokok kiterjedésének, az égalji viszonyoknak, a helyi és nemzeti jellegnek. A földművelésügyi ministeriumban egy külön ügyosztálynak kellene az ily tervek készítésével és mintaudvaroknak minden egyes községben való felállításával foglalkoznia. A vándortanítók kötelessége lenne a népességet az előttük álló példák követésére buzdítani. Társadalmi tényezőinknek ellenben oda kellene hatniok, hogy földbirtokosaink cselédségük és állandó alkalmazású munkásaik részére megfelelő lakásoknak építése és restructiója által feleljenek meg erkölcsi kötelességüknek és saját anyagi érdeküknek.

A mezőgazdasági cultura mérőpálczáját képezi a mezőgazdasági eszközök és gépek minősége, valamint ezeknek kisebb, vagy nagyobb mérvű alkalmazása. Mindenütt a hol nagyobb mértékben használnak mezőgazdasági gépeket, nagyobbodik és tökéletesebbé lesz a termelés, nő a nyers hozadék, leszálnak a termelési költségek a kézi és ígás erő megtakarítása által, s a munkásviszonyok is egészen átalakulnak. Csak a cséplő- és aratógépek vonnak el kerestet a munkásoktól; minden más gép kísérője a belterjes gazdálkodásnak, a mely következtében a mezőgazdasági munkás nagyobb értelmiségre és gyakoribb munkaalkalomra tesz szert.

Az eszközök s a gépek a marhaállomány mellett az egyedüli termelési tényezők, a melyeket a magyar statisztikai összeírás 47 különböző nemből a törpe- és kisbirtokra nézve elkülönítve kimutat. Kiemeljük ebből a jellemző csoportokat úgy abszolút számokban, mint a szántóföldhöz való viszonyukban, összehasonlítva a közép- és nagybirtokkal:

	Törpe- birtokban van darab	Kisbir- tokban van	törpe- birtok- ban	Egy-egy darabra esik kis- birtok- ban kat. hold	közép- birtok- ban szántóföld	nagy- birtok- ban
Cséplő-garnitúra	438	2.472	3.635	5.457	1.137	1.145
Eke és cultivator	227.241	1,090.505	7	12	27	28
Vetőgép	606	19.495	2.627	692	262	321
Aratógép	1.641	7.021	2.854	3.539	3.237	2.283
Járgány	2.674	37.858	595	356	782	1.226
Rosta	25.235	238.063	81	122	358	849
Kocsi és szekér	180.578	1,071.483	7	15	40	53

Feltűnik e csoportokból az ekék nagy száma; ezek közt is túlnyomó számban vannak még az olyanok, a melyek fagerendelylyel vannak ellátva; ezekhez sorakoznak a kocsik, a melyek közt többségben vannak a vastengelyűek. A cséplőgépek használata

a ksigazdaságokban legkevésbbé van elterjedve; a törpebirtokok kedvezőbb viszonyát a tulajdonosaik közt levő bércséplővállalkozók nagyobb száma okozza. Feltűnő jelenség azonban, hogy az aratógépek a törpe- és kisbirtokokban a cséplőgépeket már túlszárnyaló elterjedtségnek örvendenek, a mely fejlődés a közép- és nagybirtokkal szemben sem szorul háttérbe. Vetőgépek a kisbirtokban csak kevés, a törpebirtokban meg éppen ritka alkalmazásra találnak, a mi jele annak, hogy általánosan még a kézzel való vetés szokásos. Állati erővel hajtott járgányok és tisztítógépek különösen a ksigazdaságokban, másodsorban a törpegazdaságokban terjedtek el. A közölt adatok egészben véve nem adnak kedvezőtlen következtetésre alkalmat. Úgy látszik, hogy a kisbirtok eléggé el van látva eszközökkel, s az eloszlásból látható, hogy jobb szerkezetek is, valamint gépek is átmentek a használatba, ámbár az utóbbi tekintetben még a közép- és nagybirtokkal szemben, a kisbirtok jelentékeny hátramaradást mutat. A ministerium azon van, hogy jobb minőségű gépeket terjeszssen el, ilyeneknek a községek részére olcsóbb áron s kölcsönbe való átengedése által. Erre a célra szolgál még a mezőgazdasági népnek az észszerűleg használt gépek előnyeiről az erre hivatott szervek által való kioktatása a vándorelőadások alkalmával s a gyakran vidéki eszköz és gépversenyek. Jelentékeny haladást lehetne elérni a nagyobb és drágább gépek használata terén a gépszövetkezeteknek a ksigazdák között szélesebbkörű elterjedése által. Ennél fogva a társasulás ezen formája érdekében is ki kellene fejteni azt a propagandát, a mely másnemű társasulás érdekében oly buzgón kifejtetik.

Az okszerű *trágyázásra* is kevés súlyt fektet még a ksigazda, nem azért, mintha nem becsülné a földekre kiszállított istállótrágya értékét, hanem főleg azért, mert a trágya észszerű kezelésének tanai még nem hatoltak be a népbe s e miatt, valamint a viszonylag csekély marhaállomány miatt a ksigazda még nem rendelkezik a szükségletnek megfelelő trágyamennyiséggel. A viszonyok azonban e részt nagyon különbözők az egyes vidékeken: a termékeny sík sok vidékén a szalma és trágya még tüzelőszerűül szolgál, míg a felsőmagyarországi hegyes, szegény vidékeken a nép már annyira belátja a műtrágya hasznát, hogy nemcsak a kisbirtokosok, hanem a volt úrbéres és telkes gazdák is vesznek műtrágyát, hogy földjeiket javítsák s eddig parlagon hevert talajt művelés alá vegyenek. Az istálló trágya helyes kezelése s a trágyagödrög berendezése gyakori tárgyai a

vándorelőadásoknak. A műtrágya észszerű használatát úgy az állami birtokok, mint a földműves-iskolák gazdasági mutatói a gazdaközönségnek. De oda is kellene hatni, hogy a műtrágya a kisgazdáknak megfelelő minőségben olcsón hozzáférhető legyen, a mely célra különös szállítási kedvezmények adandók. E mellett az értékes városi ürülék mezőgazdasági felhasználásának kérdését is a megoldás felé kellene terelni, a mi az egészségügyi viszonyok javítására is hatással volna.

Jelentékeny oka a mezőgazdasági lakosság anyagi viszonyai rosszabbodásának a művelődés által emelkedett *gazdasági és életszükségletek mesterséges drágulása*. A legszükségesebb lelmi és élvezeti cikkek árának emelkedése *az egyedárúságok, fogyasztási adók és beviteli vámok* folytán sokszor *az előállítási ár kétszerezésénél is többet tesz ki*. Nem annyira a dohány egyedárúságra s az állattenyésztés érdekében már olcsóbbá tett marhasóra értjük ezt, mint inkább más fogyasztási cikkek kevésbé észszerű megadóztatására. A magas húsfogyasztási adó megnehezíti a jó, olcsó s a munka- s védképességet emelő élelmezést, s ennél fogva egy kiváló államérdeklélő ríktó ellentétben van. A szesznek erkölcsi s egészségügyi okokkal motivált drágítását nem követte a pótszereknek, mint bornak, sörnek, cukornak, theának, kávénak olcsóbbá tétele. Sőt ezeknek a fogyasztási cikkeknek magas megadóztatása ellentétben áll a szeszélvezet korlátozásával s ennél fogva a drága szeszital sokszor a koldus zsebéből az utolsó garast csalja ki.

A kartellvisszaélések kiterjesztése a legfontosabb gazdasági és életszükségletekre, a vasra, műtrágyára, kőolajra, cukorra egyenesen a kis existenciák kizsákmányolására irányul. A kormány eddigelé a kartellek némely részről javasolt törvényes szabályozása és ellenőrzése kérdésében nem tett egyebet, minthogy tanulmányozás alá vétette. A közönség megtúri kevés nagy czégek és vállalatok nem kényszerűségből, hanem többnyire nyereségvágyeredő s a köz rovására dolgozó ezen speculatio kinövéseit. E mellett a kisgazda szervezetlensége miatt teljesen ki van szolgálatva a tilos pénzuzsora elrejtésére szolgáló termény- és áruuzsorának, mert a szegény falusi lakosság utalva van arra, hogy napi szükségleteit a község kiskereskedőjétől hitelbe vásárolja s adóssága fedezésére termését odaadja; a szatócs pedig sok helyen drága és rossz áruval szolgál s e mellett a kisgazda kettős kárára olcsó áron biztosítja magának a szállítandó gabonát.

Utóbbi tekintetben *a beszerzési és fogyasztási szövetkezetektől*

lehet javulást remélni. A szövetkezetek útján való vásárlás kiterjed ügy a tenyészállatok, mint eszközök, gépek, vetőmag, műtrágya vásárlására, míg a többnyire terményértékesítéssel egybekötött tulajdonképeni fogyasztási szövetkezetek a napi szükséglet minden cikkét vonják körükbe, ennél fogva a mezőgazdák hitelszükségletét is kisebbítik, s így a társasulási ügy egyik legfontosabb tényezői válanak. Ezen a téren a társadalom maga volt a kezdeményező s az országos gazdasági egyesület aegise alatt a »Magyar mezőgazdák szövetkezeté«-t, a gazdaszövettség védnöksege alatt pedig 1898-ban a »Hangyá«-t alapította, ez utóbbit központjául a most már lassankint haladó községi fogyasztási és értékesítő szövetkezetek szervezetének. *A tápszerek és élelmi cikkek, a vetőmag, takarmány és műtrágya-anyagok hamisítását* meggátolni s a ksigazdákat hamisított termények és árúk vásárlásától megőrizni első sorban állami feladat. Az ellenőrző és vizsgáló állomások haszna csak a vételszövetkezetekkel szemben bizonyul be, minthogy az egyes paraszt bajosan keresi fel ezeket az állomásokat. Az állami gondoskodásnak ennél fogva a hamisítás törvény által előirt üldözésén és megtorlásán kívül első sorban a hamisított árúk forgalomba hozatalának hathatós ellenőrzésére kell irányulnia.

S lássuk most azt az aránytalan *adóterhet*, a mely a ksigazdára a legkülönbözőbb czímen nehezedik. Az egyenes adók közt maga a földadó a kataszteri jövedelem $25\frac{1}{2}\%$ -át veszi igénybe, hozzájárul: a házosztályadó, a II. oszt. kereseti adó, az általános jövedelmi pótagó, a megyei pótagók és különösen a pótlékként kivetett községi adók, a melyek ritkán teszik csak 50% -át az alapadónak, de annak 600% -ára is emelkednek. Következnek a sok egészségügyi, rendészeti és közmívelődési intézményekkel szaporodó különböző adópótlékok, a melyek főképen okai annak, hogy a ksigazda is bevonatott a socialista mozgalomba; itt van az útagó, a községi közmunka-adó, a fuvaradó, a hitközségi munka-adó, a legeltetési díj, az erdő- és mezőőri illeték, az előfogat, a kéményseprői díj, a kovács szénpénz, a lélekpénz, lélekbúza és fapénz a pap és tanító számára, a katonai beszállásolási, eb- és fegyveradó s végül az árvízvédelmi és belvízszabályozási társulatoktól sokszor igazságtalanul kivetett magas terhek, a melyek következtében a ksigazda igen gyakran kat. holdanként 16—18 koronát fizet adóba és pótlékokra. Másodsorban a fogyasztási adók különböző nemei terhelik azt a kiválólag földmívelő lakosságot, közvetlenül a munka-

bér drágítása által (pl. a deputatumokért kiszolgáltatott pálinka által) s közvetve az életviszonyok drágítása által. Ha másrészt az óriás gazdasági és közművelődési feladatokat vesszük, a melyek még megvalósításra várnak s az államháztartással szemben nagy pénzügyi igényeket támasztanak, úgy alig lehet gondolni az adóerőnek általánosságban való kímélésére. De elsőrangú állami szükségét képezi, hogy a rendkívül nyomasztó és rossz időkben egyenesen végzetessé váló terheket igazságos adóreform által, a mely az adók kivetését, elosztását, fizetését és behajtását kielégítő módon szabályozza, legalább elviselhetőbbé tegyük.

Az egyenes adók közt első helyet a földadó foglalja el. Ez a mezőgazdasági üzemek hozadékképességének megítélésére alig alkalmas, pontatlan és igazságtalan kataszteri tisztajövedelmen alapszik, a mely lábat ugyan nem helyettesítheti a tényleges tiszta hozadék, mert a könyvvitel nem tudása a számadást, a nép kulturális éretlensége a valódi bevallást s az önhatósági közigazgatási szervek a bevallások ellenőrzését tennék bajossá. Ezzel szemben joggal követelhetni egy igazságos talajminőségi becslést s ezen az alapon a kataszternek revízióját a földadónak az egyes birtokkategóriák közt való egyenletesebb elosztása érdekében, hogy a kisbirtokoknak a 70-es években végbement kataszteri becslés következtében történt magasabb megterhelését kikérüljük; valamint ki kellene mondani egy bizonyos birtokminimum adómentességét is. Az adólab egyformasága involválja a szegényebb lakosság nyomasztóbb megterhelését, a mit még súlyosabbá tesz a magasabb földadó baja; az *aránytalan* adóterhet növeli az a körülmény, hogy a többi egyenes adók a földadó alapján vettek ki s ez a hiba annál nagyobb, mert a szegény nép még a fogyasztási adók terhét is aránytalanabban viselik. Ha tehát a fokozatos adólab nem is vihető ki a földadónál, s ennél az adónemnél egyedül a kataszteri osztályozás pontos és tárgyilagos keresztülvitelét kell sürgetni, másrészt a többi adónemeknél érvényesíteni kell az alapelvet, hogy a hozadéki adók helyett a progressiót lehetségessé tevő jövedelmi (személyi) adót fokról-fokra akként kell adórendszerünkbe bevezetni, hogy általa a hozadéki adó fokról-fokra kisebbedjék. A viszonyok javulását már az általános jövedelmi adó progressiv megállapítása is elő fogja idézni. Hasonló kivétési kulcsot (az adótárgyhoz és az adóalany adózási képességéhez viszonyítva) kellene a megyei és községi adók, az útdóra stb. alkalmazni, a vízszabályozási illeték kivetésének pl. az egyes községek

hasznának osztályozásához kellene igazodnia. E mellett tekintetbe kellene venni fizetési kedvezmények adását, az adózásnak terményekben teljesíthetését (pl. gabona beszolgáltatását állami vagy katonai magtárakba), adómentességeknek elemi csapások, ragályok stb. alkalmával hivatalból való megadását, s az adóbehajtás reformját az enyhítő körülmények megfontolása és a termelő erőknek, a fiscalis érdekekkel is egybehangzó kímélése szempontjából.

Wiener Moszkó.

KÉT SOCIALDEMOKRATA CONGRESSUS.

Szeptember hó végén két ízben volt socialdemokrata congressus; az egyiket a német socialisták tartották Mainzban, a másikat a világ összes proletárjainak megbízottai Parisban. Mind a kettő a socialdemokracia alakulásának, fejlődésének symptomáit mutatja és bizonyítja a párt részéről a reális viszonyoknak mindinkább terjedő méltánylását.

A mainzi gyűlés lefolyása zajtalanabb és rövidebb ideig tartó volt, mint előzőié, hol Bernstein könyve hozta nagy hullámzásba a könnyen izguló kedélyeket; nagyobb discussiók a hasznossági és végcélpolitika közötti ellentétek felett nem estek; inkább a politikai, mint a socialpolitikai kérdések domináltak; a régebbi gyűlések temperamentumos ereje mintha hiányzott volna e gyűlésről.

A szervezeti ügyek letárgyalása után Németország világpolitikája volt az első kérdés, mely a gyűlést foglalkoztatta. Liebknechtben volt annak idején a világpolitikai törekvések legerélyesebb ellenzője; most Singer támadta a »kalandos, chauvin« politikát, mely összes terheit a munkás népre rakta, a mely önkényes és törvénytelen, mivel a népképviselőt megkérdezése nélkül történt. A socialdemokraták a népjogok egyedüli védelmezői az absolutismus ellenében. Végül a gyűlés elé terjeszti javaslatát, mely elítéli a kapitalisztikus kizsákmányolásért és katonai hatalmi terjeszkedésért üzött világ- és gyarmatpolitikát, mely a rivalizáló hatalmak örökös súrlódását teremti meg és ennek következményét: a η épre hallatlan terheket rakó folytonos fegyverkezést; magában hordja a veszedelmes internationalis conflictusok magvát, melyek a culturát veszélyeztetik, a belső socialis reformokat meg meggátolják. A gyűlés határozattá emeli Singer ezen javaslatát, nemkülönben a délnémet részről jött azon propositiót is, mely a búr államok leigázását kemény szavakkal elítéli.

Mintha a békeliga szerepét a socialdemokracia vette volna át!

A világpolitika kérdése hosszasan foglalkoztatta a gyűlést, melynek egyes tagjai — bár elenyésző számban, ha nem is nyíltan — hirdették, hogy a gyarmatpolitikának előrelátható eredményei a munkásosztály javára is fognak szolgálni. S míg a politikai kérdések hosszas megbeszélésben részesültek, a fontos alkohol-ügy lekerült a napirendről; pedig a gyűlés helyesen cselekedett volna, ha ezen practicus kérdés iránt érdeklődött volna. Mindössze annyi történt, hogy a gyűlés ezen kérdésnek a jövő gyűlés napirendjébe való felvételét elhatározta.

A folyton növekvő szénszükséglet ügyében a gyűlés akkép határozott, hogy a socialdemokrata képviselők tegyék szavá a parlamentben és a párt sajtója a bányák államosítását szellőztesse, de ez utóbbi ügyben nagy elővigyázat szükséges, mivel az államosítással az a veszély is jár, hogy megsemmisül a munkások egyesülési joga.

A szénszükséget, mint alkalmas agitáció anyagát — különösen a nők körében — a tagok figyelmébe ajánlották.

Igen érdekes és figyelemreméltó volt a forgalmi és kereskedelmi politika felett megindult magas niveaujú vita. Calwer képviselő vezette be a vitát, kinek javaslata ez ügyben a következőkép hangzik:

A socialdemokrata párt akarja: A) 1. A forgalmi politikának egységes szabályozását a vasutaknak a birodalom részéről történő átvétele útján; 2. a személytarifa messzemenő mérséklését; 3. német viziút systema kiépítését, különösen pedig a bel-földi csatorna építését.

B) 1. Az élelmi szerek vámjának eltörlését; a mostani vámtételek megszüntetését esetleg kisebbitését a vámtarifa újjáalakításakor; 2. olyan kereskedelmi szerződési politikát, melynek az legyen a célja, hogy fokozatosan a kölcsönös kereskedelmi korlátozásokat megszüntesse és a szabad világforgalmat emelje; 3. minden olyan vámtörvényi intézkedések megszüntetését, (maximális és minimal-tarifa, értékvám stb.)? melyek a német államoknak más államokhoz való szorosabb kereskedelmi politikai csatlakozását megnehezítik. Ez a javaslat élénk debatte-ot keltett. A német socialdemokracia ugyanis mostanáig gazdaság-politikailag azon elévült manchesteri álláspontot foglalta el, mely a liberalismus hátramaradott csoportjait jellemzi.

A tiszta szabadkereskedelem zászlója alá sorakozott. Mindent a fogyasztó szempontjából ítél meg; egyszerűen olcsó árakat követelt és minden vám ellen harczolt. Nem értette vagy

nem akarta érteni, hogy az olcsó árakat sem bírhatja el a munka, ha nem talál semmi vagy jövedelmező munkaalkalmat. A socialdemokrata gondolkozás nagy és fontos haladását jelenti az, hogy Vollmar és az előadó Calwer már a szabad-kereskedelem ellen támadtak; a termelők érdekét az előtérbe helyezték és hirdették, hogy bőséges munkaalkalom és magas bérek a munkásoknak előnyösebbek, mint az alacsony árak. Ezzel körülbelül a socialdemocracia is eljutott a védvám-politika alap gondolatához, a nemzeti munka védelmének politikájához. A szabad kereskedelemnek és a védvámnak semmi köze a liberalizmus-hoz; ezek tisztán czélszerűségi kérdések, melyek a körülményekhez képest az ország minden lényeges gazdasági viszonyainak figyelembevételével ítélandók meg és döntendőek el. Természetesen ez a nézet majoritást nem szerzett; de érdekes körülmény, hogy az átalakulóban levő socialdemokraciában akadtak egyesek, kik ezen belátásukat hirdették. A kereskedelmi politikával kapcsolatban a vasutaknak a birodalmi kezelésbe való vétele is szóba került. Az elporoszosítás veszélye ellen egyedüli óvszer a birodalom részéről történő átvétel — mondotta Bebel. A debatte beveződött azzal, hogy a javaslat — a belföldi csatornára vonatkozó passus elhagyásával — párthatározattá lett.

Ezen kérdés után napirendre került a porosz tartományi választásokban való részvétel ügye, a mi a német politikai sajtót erősen foglalkoztatta. E kérdés ismertetője Bebel volt, ki javaslata megindokolásánál kifejtette, hogy a választási compromissum még nem corruptio. Egy kísérletet kell tenni; a socialdemocracia igen jól használhatja a politikai szabadság harczában a határozott polgári pártok és elemek segítségét.

Singer a javaslatot támadja, mely a socialdemocracia álláspontja ellen szól, mely eddig a pártot nagygyá és erőssé tette; ennek az elhagyása veszedelmesebb, mint néhány mandátum megnyerése a porosz képviselőházban. Többek felszólalása után Bebel javaslatát 163 szóval 66 ellenében a következő alakban fogadta el a pártgyűlés: »A pártgyűlés kimondja: azon német államokban, hol a három osztályos választási rendszer áll fenn, ott a párttagok kötelezve vannak a legközelebbi választásoknál saját választókkal a választási agitációban résztvenni. A porosz tartományi gyűlés választásánál a pártvezetőség a központi választási bizottság. Ennek határozata nélkül a párttagok az egyes választókerületekben a polgári pártokkal egyezségeket nem köthetnek.«

Ezzel be is fejeződött a mainzi pártgyűlés. Csak a kép teljessége kedvéért említem meg, hogy a pártgyűlést megelőzőleg megvolt az első női socialdemokrata conferentia is, hol a női munka nagyobb törvényes védelme, a női bizalmi személyzet systemájának kiépítése és a munkásnők között az intensivebb agitáció ügye voltak a megbeszélés tárgyai.

Alighogy elhangzottak Singer zárószavai, máris vonultak a világ minden tájékáról a socialisták Parisba — internationalis gyűlésre. Mielőtt azonban ennek tárgyalásait ismertetném, talán nem lesz érdektelen, ha a franciaországi socialdemokrata pártviszonyokról megemlékezem. Két irány áll egymással szemben úgy a felfogásban, mint az actio különbségében; a legszélsőbb szárnyat a blanquisták (parti socialiste révolutionnaire) alkotják, mint a valódi forradalmi jakobinus tradíciók képviselői. Dogmájuk: a forradalomnak a proletariátus szolgálatába állított feltétlen alkotó ereje. A nélkül, hogy a választásokban való részvételről és a parlamentaris munkáról lemondának, a socialis pártot katonailag akarják szervezni, hogy a legelső kedvező alkalommal a communistikus dictaturát emelhessék a ledöntött polgári uralom helyére. Vezérük Vaillant. Szövetségeseik a guesdisták (parti ouvrier français) a marxismus merev doctrinárjei. Ők nem osztják a blanquisták azt a nézetét, hogy a mai társadalom egy ugrással a collectivismusban benteremhet. Ezt ők fokozatosan akarják elérni, a közhatalmak elhódításával. Ebben aztán nem akarnak a polgári pártok képviselőivel osztozkodni, hanem kizárólag egyedül uralkodni. Dogmájuk tisztára gazdasági természetű. Ezen két csoporttal szemben állnak a másik oldalon az u. n. függetlenségiek, a messzemenő Opportunismus képviselői. Szerintük a blanquisták »forradalmár romantikusok«, a guesdisták »elmaradt doctrinairek«.

A függetlenségiek vezetői Jaurés, Millerand és Viviani. Ezen főcsoportok mellé az idő folyamán — nagyobbára a guedistáktól való elszakadás folytán — három kisebb fractio sorakozott: a broussisták (federation des travailleurs socialistes), az allemanisták (parti ouvrier socialiste révolutionnaire) és a dissidens allemanisták; ezen fractiók vezetői: Brousse, Allemane és Groussier. Olyan közbenső szerepet visznek, mely inkább a függetlenségiek felé hajlik. Ezen csoportok mellett van még néhány kisebb tagszámú és figyelembe alig jöhető pártárnyalat.

A múlt esztendőben tartott nationalis gyűlés mindezeket a fractiókat — legalább névleg — egységes kötelékbe hozta: a főbizottmányba, mely valamennyi párt és egyesülés képviselőiből alakult. De tényleg bent nagy és súlyos volt az ellentét. Bizonyítja a chalonsi munkásmozgalom ügyében tett interpellate lefolyása, A dolog úgy esett meg, hogy a napirendhez, mely a kormány álláspontját helyeselte, egy antisemita képviselő olyan pótindítványt fűzött, mely a collectiv törekvéseket elítéli és ezen pótindítványnak a kamara anticollectiv többsége által történő elfogadásával a socialistákat oda készítette, hogy a döntő szavazáskor az egész napirendet vagy elfogadják, hogy a kabinetet — Milleranddal — megmentse, de önmagukat megtagadják: vagy pedig ellene szavazzanak és ezzel a kormányt megbuktassák. A függetlenségek az elsőt cselekedtek, a mi azután a blanquistákat és guedistákat féktelen haragra gyűjtotta. Az utolsó internationalis gyűlés (London, 1896.) kifejezte azt a kívánságát, hogy mire az 5-ik congressus egybegyül, a francziák közötti ellentétek elsimuljanak. Ez azonban nem teljesült. A Dreyfus-ügy nagyrészen oka ennek. A független socialisták — hisz ez mindnyájunk előtt ismeretes — Jaurés vezetése alatt emlékezetes szerepet vittek Dreyfus ügyének revisiója érdekében; a blanquisták és a guedisták pedig azt hirdették, hogy a proletariátus ne törődjék a polgárosztály igazával vagy igazságtalanságával. Ezen belső súrlódások és egyenlenségek mellett nyílt meg az 5-ik internationalis congressus. Az anarchistákat nem engedték a congressuson résztvenni. Az előző évek tapasztalatai alapján kimondták a londoni határozat értelmében, hogy ezen congressusra csak a következők bocsáttatnak; 1. mindazon egyesületek, melyek a socialismus aaptanait elfogadják (a termelési és csereeszközök socializálása, a munkások internationalis egyesülése és actiója stb.), 2. mindazon corporativ szervezetek, melyek bár az osztályharcz alapján állanak, a politikai, tehát a törvényhozói és parlamentáris actiót szükségesnek elismerik. Ezen kikötések folytán úgy az anarchisták, mint néhány francia szakszervezet kizárattak a congressusból. A congressus napirendje tartalmas és változatos.

Pontjai a következők: 1. a londoni congressus határozatainak végrehajtása; kikutatása és *alkalmazása* az internationalis érintkezés, organisatio és actio gyakorlati eszközeinek; 2. internationalis munkástörvényhozás a munkanap meghatározásával; taglalása a minimális bér lehetőségének a különböző államok-

ban; 3. a munka felszabadításának szükséges feltételei; a) megalakulása és actiója az osztályréteggént szerveződött proletariátusnak, b) a bourgeoisie politikai és gazdasági kisajátítása, c) a termelési eszközök socializálása; 4. internationalis béke, militarismus, az állandó hadsereg megszüntetése; 5. a gyarmatpolitika; 6. a tengerészeti munkások szervezkedése; 7. küzdelem az általános választói-jogért és a nép direct törvényhozási joga; 8. községi socialismus; 9. a közhatalom meghódítása és a polgári pártokkal való szövetkezés; 10. május 1.; 11. trust; 12. általános strike.

A programm tehát a socialismus majd egész dogmatikáját tartalmazza; ennek 9-ik pontja a legactualisabb — legalább a francia viszonyok között — mert a Millerand-kérdés váraozdik abban elintézésre. A congressuson a francziáknak van többségük, 2268 mandátum felett rendelkeznek; ezek között 765 guedista és 223 blanquista, kikhez néhány vidéki egyesület csatlakozott, úgy hogy mandátumuk száma 1083 ; a függetlenségiek, allemanisták és brussisták madatuma 1185; a külföldi képviselők száma 311. A Wagram termekben megnyitott congressus napirendjének első pontjánál a hollandus Van Kol jelenti, hogy az előkészítő küldöttség szükségesnek tartja egy központi organum felállítását; előterjeszti erre vonatkozó javaslatát, mely egyhangúlag határozattá emelkedett. Az új intézmény neve: állandó internationalis bizottság és titkárság, melynek feladatai leendnek:

1. az előző internationalis gyűlések határozatainak összeállítása;
2. az egyes államok politikai és szakszervezeti mozgalmairól szóló jelentések bekérése;
3. a mindenkori congressusok elé terjesztendő kérdések felett általános áttekintés adása;
4. időről-időre röpiratok kibocsátása olyan politikai és gazdasági kérdések felől, melyek a proletariátus érdekköréhez tartoznak. A bizottság székhelye Brüsszel, a hol egy internationalis socialista könyvtár is fel fog állíttatni.

A 8 órás munkanap és a május elseje megünneplésénél hozott határozatok miben sem különböznek a régiektől. A minimalis bérré vonatkozólag a következő határozatot hozta a congressus: a minimalis bér csakis ott lehetséges, a hol ezt egy erős szakszervezet megállapítja; egy általános és minden országra kiterjedő minimalis bér fok fel nem állítható; ennek szoros viszonyban kell állnia mindig a jól meghatározott életfentartási szükségletekkel; felhívja a gyűlés a munkásokat, hogy követeljék ezt a reformot és keressék a módot és eszközöket ennek

behozatalára, mely minden vidék ipari és gazdasági helyzetének épügy megfelelően, mint a politikainak; első sorban ezen eredmény eléréséhez azt ajánlja a gyűlés, hogy az állam és közhatalmat, melyek a bérminimumot felállíthatják, arra kell bírni, hogy direct a közmunkáknál a bérminimumot fizessék, és vállalkozókat is, kiknek közmunkát kiadnak, kötelezzék erre.

A munka szabadsága kérdésénél a congressus a bécsi Ellenbogennek teljesen Marx szellemében tartott javaslatához csatlakozott, melyben a termelési eszközök kisajátításáról, szélesebb medrű gazdasági és politikai harcz megindításáról van szó. A congressus napirendjére tűzött kérdések között a legnagyobb és legérdekesebb vitát a 9-ik pont hozta, mely a polgári pártokkal való szövetekezés és a polgári hatalomban való részvételről szól. A belga Vandervelde vezette be a vitát és ajánlotta a comissio javaslatát elfogadásra. Az olasz Ferri hivatkozva a mainzi gyűlésnek ilyen irányú határozatára, azt mondja, hogy a socialismus válságban van; ő csak rendkívüli körülmények között hajlandó megengedni, hogy socialista a polgári hatalom részese lehessen. Utána Jaurés védte Kautsky (Bernstein egykori ellenfele) javaslatát, mely az egész kérdést csak taktikainak mutatja be, melyet nem szabad elvinek tekinteni. A gyűlés — Jaures beszédének tagadhatatlan erős hatása alatt — 29 szóval 9 ellenében elfogadta a javaslatot, melynek eszmemenete a következő: A congressus figyelmeztet arra, hogy az osztályharcz bármily fajta szövetséget a kapitalisztikus osztály akármely részével határozottan megtilt. Megengedve, hogy rendkívüli körülmények a *coalitiot* szükségessé teszik, ezen coalitioik csak annyiban tűrhetők, a mennyiben szükségességüket a kerületi vagy nemzeti szervezet, melytől a kötelezett csoportok függnék, elismeri. A modern demokratikus államban a politikai hatalmat nem máról holnapra hódíthatja meg a proletárság; ez eredménye a hosszas és fáradságos proletár-szervezkedésnek úgy a gazdasági, mint a politikai téren, a munkásosztály physikai és erkölcsi újjászületésének, a községi igazgatás és a törvényhozó test lépésről-lépésre haladó meghódításának. Az egyes socialistának egy polgári kabinetbe való belépését nem lehet a politikai hatalom meghódítása normális kezdetének tekinteni, hanem csak egy kényszerített és rendkívüli kisegítő és átmeneti eszköznek. Ha a politikai helyzet egy adott esetben ezen veszedelmes kísérletet szükségessé teszi, úgy ez mindig taktikai, nem pedig elvi kérdés. E felett a congressus nem határoz. Egy

socialistának a polgári kabinetbe való belépése csak úgy lehet előnyös, ha a socialista minister a pártja mandatáriusa marad. Ha a socialista minister függetlenné lesz a pártjától, és ha megszűnik ennek mandatáriusa lenni, úgy belépése a proletárság desorganisacioját eredményezheti és gyengítését idézheti elő.

Ezen kérdéssel tulajdonkép a congressus be is fejezte volna munkáját.

A napirend hátralevő pontjai közül a colonialis politika ügye volt újabb, melyet — mint kapitalistikus ízűt — elítélt a congressus. A congressus figyelmezteti a socialistákat a községi igazgatásban való részvétel fontosságára, a községi közlekedési eszközöknek communalisálására; behatóan foglalkozik a tengerészeti munkások helyzetével, melynek javításáért a különböző parlamentekben agitálni kell; tárgyalja nagyon röviden a trustök veszélyeit és végül az általános strike megvitatását a következő congressusra hagyja, melynek helyéül Amsterdamt fogadja el a többség. Ezzel az 5-ik internationalis congressus befejezte volna működését.

Úgy ennek, mint a mainzi pártgyülésnek lefolyásából a socialistikus eszmék új és a gyakorlati élet változatos körülményeihez alkalmazkodni igyekvő áramlatait látjuk forrongani és a megvalósulásra törekedni.

A mit »krisisnek« mondanak, az a fejlődés parancsoló ereje; a mit »taktika« néven takargatni igyekeznek, az a socialismus Opportunismusa, a mindennapi élet viszonyainak kellő mérlegelése, a positiv reform munkák kényszerű szükségességének belátása: a socialismus evolucziója.

Ennek pedig párthatározatokkal útját állni nem lehet.

Dr. Lessner Richárd.

AZ AUSZTRÁLIAI ÁLLAMSZÖVETSÉG.

Bárha érdekeink Ausztráliában igen jelentéktelenek — kereskedelmi forgalmunk 1898-ban csak mintegy 100.000 koronát tett ki — ama nagy és fontos szerepnél fogva, melyet e föld-rész a világkereskedelem és gazdaság terén játszik, nem lehet ránk nézve sem közömbös egy annyira fontos és nevezetes gazdasági s egyúttal politikai átalakulás, melyről az alábbiakban szólnunk.

Az Ausztrália elnevezés alá foglalt Új-Dél-Wales, Victoria, Queensland, Dél- és Nyugot-Ausztrália, valamint Tasmania és Új-Seeland gyarmatok eddig nemcsak politikailag, hanem gazdaságilag is teljesen függetlenek voltak, úgy, hogy nemcsak a külfölddel és az anyaországgal szemben, hanem az egyes gyarmatok egymás közötti forgalmában is ugyanazon vámtételek voltak érvényben, csupán a nyelv és az anyaországhoz való viszonyuk volt közös.

1901. január 1-én e tekintetben lényeges változás fog beállni, ekkor lép ugyanis életbe »Commonwealth of Australia« elnevezés alatt az ausztráliai gyarmatok államszövetsége. Egyelőre öt gyarmat (Új-Dél-Wales, Victoria, Queensland, Tasmania és Dél-Ausztrália) biztosította hozzájárulását, de kétségtelen, hogy a többi kettő is a legrövidebb időn belül csatlakozni fog a federációhoz.

Mielőtt azonban ez államszövetség politikai, de főleg gazdasági hatásáról szólnánk, röviden érintjük keletkezésének egyes fázisait is.

Az ausztráliai államszövetség ideája nem új keletű ugyan, de az első komoly lépést e kérdésben csak az 1891-ben Sydneyben tartott gyűlésen tették, a melyen a két gyarmaton kívül a fidszi szigetek is képviseltették magukat. Összesen 45 megbízott jelent meg, de egyezsége jutni nem tudtak. Az érdekellentétek igen nagyok voltak, a szabad kereskedelem és a védvám hívei nagyon összetűztek és ezenfelül még kicsinyes féltékenykedések is megnehezítették a közeledést és közös megállapodást. Queensland

már azért sem csatlakozhatott a többi testvérgyarmathoz, mert viruló czukornád-ültetvényeit színes polinéziaiakkal művelteti, holott a többi gyarmat nagybefolyású fehér munkás és földműves eleme hevesen tiltakozott ezen olcsóbb munkaerő konkurrencziája ellen és követelte, hogy csakis fehér ember alkalmaztassék. A khinai munkás megélhetését már amúgy is lehetetlenné tették az által, hogy óriási fejadót róttak ki reája. Nyugot-Ausztrália, Új-Seeland és a fidzsi szigetek pedig egyéb okoknál fogva nem mutattak hajlandóságot a csatlakozáshoz. Szóval mindenhol centrifugal érdekek. Ha tehát ezen ellentétek folytán döntő határozatot e gyűlésen nem is hozhattak, négy gyarmatnak mégis sikerült a következőkre nézve megállapodásra jutni:

Változtatások az egyes államok határain csakis a megfelelő államok parlamentjének és a szövetséges parlament beleegyezésével eszközölhetők.

A kereskedelmi forgalom az egyes államok között teljesen szabad.

Adókat, vámokat vagy egyéb illetékeket az egyes gyarmatok parlamentjei csakis a szövetséges parlament beleegyezésével vethetnek ki. Katonaság és tengerészet közös parancsnokság alá állítandó.

Az egyes államok alkotmányukban csakis a szövetséges parlament jóváhagyásával tehetnek lényegesebb változtatásokat. Egyebekben az egyes államok törvény által biztosított jogköre továbbra is változatlanul fennáll. A szövetséges parlament egy szenátusból és egy képviselőházból áll, mely utóbbinak biztosítatik a kizárólagos jog papírpénz kibocsátására.

Tervezték továbbra egy legfőbb felelősségi törvényszék, valamint egy végrehajtó tanács létesítését is, mely utóbbinak elnöke a szövetséges parlament által kinevezendő fő kormányzó volna. Mindez persze csak a papíron volt meg és egyelőre praktikus értékkel nem bírt. Közös megállapodásról, az egymástól annyira különböző és ellentétes vámrendszerek mellett, kezdetben szó sem lehetett. A gazdaságilag legfejlettebb Victoria-gyarmat kedvezményes védvámrendszere teljesen az amerikai Unió rendszerének felelt meg, míg Új-Dél-Wales a szabad kereskedelem elveinek hódolt, Dél-Ausztrália, Queensland és Tasmania pedig saját ízlésük szerint és szükségletüknek megfelelően állapították meg vámtételeiket. Daczára ezen nagy ellentéteknek, a vezető körök nem nyugodtak.

A következő összejevetelt Hobartban tartották 1895-ben,

a melyre minden gyarmat 10 képviselőt küldött ki. 1897-ben Adelaideban, 1898. januárban Melbourneban folytatták a tanácskozásokat, a melyeken többrendbeli fontos határozatot hoztak s a kérdés annyira előrehaladt, hogy 1898. júniusban az egyes gyarmatok már szavazás alá bocsáthatták a szövetséges alkotmány tervezetét.

A szavazás eredménye ekkor a következő volt:

	Mellette	Ellene
Új-Dél-Wales	71.595	66.228
Victoria	100.520	22.099
Dél-Ausztrália	35.803	17.320
Tasmania	<u>11.706</u>	<u>2.716</u>
Összesen	219.624	108.363

Daczára az óriási szavazattöbbségnek, az alkotmány elfogadható nem volt, mert Új-Dél-Walesben a törvény kívánta 80.000 szavazat nem volt elérhető. Az 1899-ben tartott szavazáson Queensland is részt vett s akkor a tervezet 386:927 szavazattal 131.333 ellenében elfogadtatott. A szavazatok akkor a következőképen oszoltak meg:

	Mellette	Ellene
Új-Dél-Wales	107.420	82.741
Victoria	152.653	9.805
Dél-Ausztrália	64.929	17.000
Tasmania	13.437	791
Queensland	38.488	30996
Összesen	376.927	141.333

Az ausztráliak tervét Londonban annyival inkább fogadták szívesen, minthogy szükségük volt e gyarmatok támogatására a bur háborúban, a melyben ezek oly készségesen bocsájtották csapataikat az angol kormány rendelkezésére. Csupán a megállapított alkotmány egyes pontjai ellen emeltek óvást, mint a melyek alkalmasak lettek volna az anyaország és a gyarmatok közötti viszony lazítására és könnyen internacionális zavarokat is idézhettek volna elő, a melyek természetesen első sorban Angliát érintik.

Így többek között azt kívánták az ausztráliak, hogy az új szövetséges parlament függetlenül döntsön az ausztráliai kontinens és a hozzá tartozó szigetek összes bel- sőt külügyeiben is, hogy az ausztráliai vizeken tartózkodó angol hajók is az ausztrá-

liai igazságszolgáltatásnak legyenek alávetve és végül, hogy Ausztráliára nézve ezentúl nem a legfőbb angol igazságszolgáltató instanczia, a »Privy Council«, hanem egy külön e célra létesítendő ausztráliai felebbezési bíróság képezze a legfőbb forumot. Minthogy Londonban az ausztráliaiak eme követelményeiben, de főleg a legfőbb törvényszék kérdésében a korona jogainak és hatáskörének csorbítását látták, másrészt azonban az ausztráliaiak sem voltak hajlandók engedni, hosszas viták keletkeztek, végre azonban sikerült e kérdést az összes tényezők közmegelegedésére megoldani.

Ezzel elhárított az utolsó akadály, mely a »Commonwealth of Australia« című államszövetség létesítésének útját állotta.

Az új államszövetség alkotmányát — a mint azt az angol parlament törvényileg megállapította — a következőkben körvonalazhatjuk:

A törvény felhatalmazza a királynét, hogy Új-Dél-Wales, Victoria, Dél-Ausztrália, Queensland és Tasmaniának szövetséggé történt egyesülését kihirdethesse, valamint Nyugat-Ausztráliának e szövetséghez való csatlakozását is arra az esetre, ha e gyarmat népessége ehhez hozzájárul. (Nyugat-Ausztrália csatlakozása már meg is történt, még a szövetség alkotmányának kihirdetése előtt, általános szavazás útján.) Maga az alkotmány nyolcz fejezetben 128 szakaszból áll. A törvényhozó hatalom az ausztráliai parlamentben van lefektetve, mely áll a királynéből — képviselve a főkormányzó által, — egy senatusból és egy képviselőházból. A senatus az egyes államok által kiküldött senatorokból áll 5 minden állam hat senatort választ. A senatorok választásánál az egyes államok egész népe egy egységes választói testületet alkot. A választási eljárást a szövetség parlamentje egyöntetűen fogja szabályozni minden államban, addig, a míg ez meg történik, minden állam oly módon ejti meg a senatorok választását, a mely szerint eddig eljár saját senatusának megalkotásánál. A senatorok megbízatása hat évig tart, első ízben azonban a senatorok fele már három év múlva ki fog válni. Az a senator, ki a nélkül, hogy szabadságot kérne, két egymásra következő hónapon át nem vesz részt a tárgyalásokon, elveszti mandátumát. A senatus határozatképes, ha tagjainak két harmada együtt van; a a határozatok egyszerű szótöbbséggel történnek. A képviselőház közvetlenül a nép által választott tagokból áll, a képviselők száma a népesség nagysága szerint váltakozik, lehetőleg azonban a senatorok számának kétszeresét kell kitennie. Az első választásnál Új-Dél-Wales 23, Victoria 20, Queensland 8, Dél-Ausztrália 6 és Tasmania 5 tagot fog a képviselőházba küldeni. A képviselőházat három évre választják, a kormányzó azonban ez idő leforgása előtt is feloszthatja. A míg a szövetség parlamentje másképp nem fog intézkedni, minden állam egy zárt választói testet képez, a választói jogra az egyes államokban az

eddiggi usus tartandó be. A passiv választói jogosultság a következő feltételekhez van kötve: befejezett huszonegyedik életév, activ választói jog, háromévi tartózkodás a szövetség területén, születés által vagy öt év előtt történt naturalisatio által szerzett brit állampolgárság. Senki sem lehet mindkét ház tagja. A két ház tagjai évi 400 font sterlingnyi tiszteletdíjat húznak. Elveszítik helyüket, ha a koronától hivatalt vagy valami illetményt kapnak, ha a szövetség bevételeiből nyugdíjat húznak vagy ha a szövetséggel kötött magánszerződésekben érdekelve vannak. Mivel az alkotmány nem tartalmaz határozott intézkedéseket arra vonatkozólag, hogy a nők az activ vagy passiv választói jogosultságból ki vannak zárva és mivel Dél-Ausztráliában a fennálló törvények értelmében a nők is választók és választhatók, — ez az állam a szövetséges parlamentbe is küldhet női képviselőket.

A szövetséges parlament jogai a következő tárgyakra terjednek ki: külföldi és államközi kereskedelem; kiviteli vagy gyártási jutalmak különböző árúkra (ezeknek a szövetség egész területén egyenlőknek kell ienniök); vesztégzár, valuta, pénzverés és törvényes fizetési eszközök; mértékek és súlyok; szerzői jogok, szabadalmak, gyári és kereskedelmi védjegyek; házassági jog, házassági elválások és az ezekre vonatkozó gazdaságsszolgáltatás, gyámsági ügyek; aggság és munkaképtelenség esetére való biztosítás; intézkedések azon nem benszültött népfajokra vonatkozólag, a melyek külön törvényhozási szabályozást igényelnek; be- és kivándorlás; büntetések bevándorlása, külügyek. A parlament feladata lesz továbbá az államszövetség fővárosának helyét megállapítani. A fővárosnak Új-Dél-Walesben, de Sydneytől legalább 160 kilométernyi távolságban kell feküdnie. Pénzmegegyezésre irányuló javaslatokat mindig a képviselőházban kell betérjeszteni, a pénzek hovaforditása és adók beszedésére irányuló előterjesztéseket nem szabad más tárgyakkal összekapcsolni. Ha egy a képviselőház által elfogadott javaslatnak a senatus által való elvetése következtében összeütközés támad a parlament két háza között, mindkettő feloszlatható ; ha a feloszlítás után is a képviselőház hozzájárul valamely javaslatához s a senatus nem, a kormányzó elrendelheti, hogy a két ház együttes ülést tartson, melyben a két ház tagjainak abszolút többsége dönt. Ha a parlament két háza által elfogadott javaslat a kormányzó elé terjesztetik, ez saját belátása szerint, de az alkotmány korlátai között kijelenti, hogy megadja-e a királyné nevében hozzájárulását avagy magának a királynénak tartja ezt fenn. A királyné minden törvényt a kormányzó által történt elfogadásától számított egy éven belül elvethet. Azok a törvények, melyek a királyné jóváhagyásának tartatnak fenn, nem léphetnek életbe, a míg a kormányzó a parlament két házához intézett beszéd vagy üzenet avagy a törvény kihirdetése által ki nem jelenti, hogy a királyné a javaslatához hozzájárult.

A végrehajtó hatalom a királynét illeti. E hatalmat a kormányzó gyakorolja egy végrehajtó szövetségi tanács támogatása mellett, a mely-

nek két tagját a kormányzó nevezi ki, még pedig valamely parlament tagjai közül. A szövetségi tanács tagjai összesen 12.000 font évi díjat húznak.

A bírói hatalmat képviselik az »ausztráliai főtörvényszék«, a mely egy főbíróból és bizonyos, a parlament által meghatározandó számú bíróból (legalább 2 bíróból), áll, továbbá a parlament által felállított törvényszékek. A bírókat a kormányzó nevezi ki a szövetségi tanácsban, koruk, qualificációjuk és állampolgárságuk tekintetében az alkotmány nem intézkedik. A parlament két házának kérelmére a kormányzó egyes bírókat meg is foszthat hivataluktól. Azok az intézkedések, a melyek a főtörvényszékhez intézett felebbezésekre vonatkoznak, kissé komplikáltak, és csak az angol polgári törvénykönyvvel való egybevetés útján érthetők meg. A királynőnek azon joga, hogy adott esetekben megengedheti a szövetséges főtörvényszéktől a privy council-hoz való fellebbezést, érintetlenül marad, a parlament azonban törvények útján korlátozhatja azokat az ügyeket, a melyekben ily kivételes felebbezésnek van helye. A parlament erre vonatkozó határozatainak megerősítése természetesen a királynőnek van fentartva.

Az indirect adók két év leforgása alatt egyenletes szabályozást fognak nyerni. Az alkotmány nem zárja ki, hogy egyes államok az arany-, ezüst- és fémtermelést, továbbá az árúknak készítését és kivitelét esetleg pénzáldozatokkal (praemiumokkal) is fokozzák, de mindez esetekben a parlament két házának beleegyezése szükséges« Minden eddigi állam törvény érvényben marad, a szövetségi jog azonban mindig lerontja az egyes államok jogát, ha a kettő összeütközik. Az egyes államoknak nem szabad katonaságot vagy tengerészetet szervezni, sem pénzt verni, sem más törvényes fizetési eszközöket mint aranyat vagy ezüstöt behozni. A szövetséges parlament viszont nem tehet oly intézkedést, mely államvallást állapít meg, bizonyos vallási szokásokat tesz kötelezővé, meggátolja a szabad vallásgyakorlatot vagy valami hitvallást követel meg egy hivatal betöltésére. Új államok csak a szövetséges parlament határozata alapján vehetők fel a »Commonwealth«-be. A kormányzót a királyné felhatalmazhatja arra, hogy magát helyettesíthesse. Az alkotmány megváltoztatható törvény által, melyet a parlament két házának abszolút többsége által elfogadtatott, ha e törvényhez az egész nép többsége általános szavazás útján hozzájárult. A törvény elfogadása után legalább két és legfőlebb hat hónapnak kell elmúlnia, míg ez az általános szavazás megejthető.

Az ausztráliai gyarmatok egységes kormányzás alatt homogén államformává való egyesülésének hatása van első sorban a gyarmatokra mint olyanokra, de fontossággal bír mindazon személyekre és államokra, melyek kereskedelmi vagy egyéb relációban állanak a csoport egyes tagjaival. Fontos első sorban a

vámtarifára való tekintettel, Mi sem természetesebb, minthogy Anglia mindenképen azon fáradozik, hogy a gyarmatokat egy iparára nézve kedvező differenciális vámtarifa elfogadására bírja. A gyarmatok másrészt ugyancsak természetesen idegenkednek e tervtől, minthogy anyagi helyzetük nem engedi meg, hogy az Angliából importált árúk vámtételeit redukálják és pedig annyival kevésbé, mert ezen árúk képezik a behozatal legnagyobb részét s így az azokra kiszabott vám tekintélyes jövedelmet biztosít. Ez képezi most a vitatkozások és tárgyalások alapját.

A jövő fogja megmutatni, hogy ezen küzdelemben, mely a vámtarifa felállítása körül folyik az angolok imperialisztikus politikája fog-e győzni, vagy sem. Minden jel arra mutat, hogy az ausztráliai Commonwealth itt is kénytelen lesz engedni az oroszoknak és kedvezményes díjtételek biztosításával az angol iparnak újabb piacot fog szerezni és megnehezíti az érdekelt idegen ipar konkurrenciáját. Ez némileg — habár igen csekély mértékben — bennünket is érint. Igaz ugyan, hogy a kedvezőbb vámdíjtétel egyedül nem elégséges az idegen elem kiszorításához, — sok egyéb körülménynek is van itt szerepe — ezt eléggé világosan illusztrálja Kanada esete. Kanada ugyanis az Angliából importált árúkra nézve a vámdíjtételt az idegen országokból jött árúk díjtételeinek kétharmadára szállította le, mindazonáltal az Egyesült Államok behozatala folyton emelkedik az angol rovására. De Ausztráliában különösen nagy akciózt fejtenek ki a protekcionistaik.

Többek között az internacionális hajózás, a bankügy, a bevándorlás rendezését, illetőleg korlátozását tervezik, természetesen kizárólag az angol érdekek szem előtt tartásával. Egyszóval a »Commonwealth of Australia« az angol imperialistikus politika egy újabb és kétségtelen fényes győzelmét jelenti s így valószínű, hogy ezen Chamberlain által inaugurált irány, mely oly jól állja meg helyét, még sokáig fogja az angol gyarmatügyi politika bázisát képezni. Erre enged következtetnünk a legújabb választások eredménye is, mely a kormány nagy népszerűségének fényes bizonyítéka.

Szende Gyula.

TUDOMÁNYOS SZEMLÉK,

Magyar házassági vagyonjog és önálló nemzeti fejlődés.

Néhány megjegyzés az »Árpádkori házassági vagyonjog« cím alatt megjelent kritikára.

Az általános fejlődés és így a *jogfejlődés* története is az eredetiségnek három főformáját különbözteti meg. Az eredetiségnek legönalóbb faja, olyan jogintézmény létrejövetelénél szemlélhető, a mely egészen különleges és az egyetemestől eltérő okok eredménye. Megjelenik egy intézmény, néha intézménykör, mely elüt a fejlődés törvényszerű menetében létrejövő intézményformáktól. Minthogy a fejlődés nagy processusában az egyetemes, mindenütt jelenlévő okok rendszerint az erősebben hatók is: az eredetiségnek most említett faja a legkritikább. A múlt és jelen jogának a jogtörténet és összehasonlító jogtudomány által nyújtott adatai eléggé meggyőzhetnek már is, hogy olyan eredeti intézmény, a mely csak egy nép vagy törzs kizárólagos sajátja, rendkívül ritkán fordul elő s épen nem tartozik a főfontosságú alapintézmények közé. A fejlődés törvényszerű menetében bizonyos egymásra következő fázisoknak megfelelően bizonyos intézmények jelennek meg mindig és mindenütt lényegben megegyezők. Ha tehát egy nép társadalmi fejlődésében elért ahhoz a fokhoz, a melyben az illető jogintézmény a gazdasági, erkölcsi, politikai stb. viszonyoknak correlatívuma, úgy létre is fog jönni minden külső befolyás nélkül. Így gyakran találkozunk térben és időben egymástól távol álló népeknél azonos intézményekkel, melyeket az illető népek egymástól függetlenül és önállóan fejlesztek ki. Ezeket az intézményeket, minthogy eredetre nézve valóban önállóak, méltán nevezhetjük eredetieknek. Az eredeti jogintézményeknek jó tömege innét kerül ki. S végül eljutunk a fejlődés legmegszokottabb és leggyakrabban előforduló jelenségéhez, melyben az eredetiség fogalma nem a kifejezés első értelmében veendő: nem *eredetre* nézve önálló intézményekről van szó, hanem fejlődésükben önálló s ebben eredetinek mondható intézményekről. A fejlődés magasabb fokán, ott, a hol nagy letelepedett néptömegek egész világrészeken élnek közöségben, folytonos kölcsönhatásban, ritkán lehet másféle intézményi eredetiségről beszélni, mint olyanról, mely a fejlődés *folyamában* nyilvánkozik meg.

A régibb jogtörténeti iskola különös súlyt helyezett arra, hogy őseredetiségeket (az eredetiség első formája) kutasson s állítson fel, mintegy a nemzeti becsület nevében és a faji önérzet növelésére. Kedvvel és határozott tendenciával törekedett kimutatni a régi emlékekből, hogy valamely jogintézmény az illető népfaj sajátosságainak speciális kifejezése, így állott szemben egymással még a legújabb időkig a

romanisták és germanisták tábora. Mindegyik a maga számára akarta lefoglalni az egész jogéletet s a római, illetőleg germán eredetre visszavezetni mindent. A tudomány fejlődése azonban lassankint meghaladta ezeket a szempontokat s látkörének emelkedésével a kutatásnak egyetemesebb és magasabb irányt mutatott. S ez az új irány a szigorúan tudományos, exact igazságok megállapítása felé vezetett. Ma már az angol, francia és német jogtörténelem nagyszerű kutatásaiban nem riad vissza, ha úgy találja, hogy valamely eddig eredeti nemzetinek tartott intézmény a másiktól átkölcsönözött. Az egész európai fejlődés kölcsönösségének és kölcsönhatásának titka ma már átment a tudományos, sőt mondhatni laikus köztudatba is. S vajjon vesztett-e valamit is a francia nemzeti becsület azzal, hogy a jogtörténeti kutatás kimutatta a római jog »raison écrite«-jének diadalát a »coutume«-ök felett vagy a jury angol eredetét, avagy megcsappant-e a német nemzeti önrzét Savigny után, mióta a római jog receptiójának s német területen középkori életének története fel van fedezve? Az európai művelődés nagy munkájában részt vett legjobb erejével közösen és egymást támogatva mindenik nép: ez az a tudat, a melyet az újabb történelmi kutatások megerősítenek, midőn az őseredetiéseket legnagyobb részben kiküszöbölik s a közös intézményeknek eredeti fejlesztését felderítik (számtalan példával szolgálnak az eredetiség harmadik fajtája mellett). A nyugoti nagy nemzetek jogtörténeti irodalma féltetve minden nemzeti féltékenykedést és irigységet s kiemelkedve az előítéletek és kishitűség légköréből, eljutott abba a tiszta világba, a hol az igazi tudomány igéi uralkodnak, íme ez a nyugoti jogtörténeti tudás jelenlegi irányzata. Kérdés, vajjon a magyar jogtörténet tudománya más irányt követ-e, vagy követhet-e? S ezzel a kérdéssel jutottam el tulajdonképen oda, a hol a tanulmányommal foglalkozó kritika fejtegetéseivel nem tudom, nem jutok-e ellentétbe.

A kritikából az tűnik ki, hogy a magyar jogtörténet tudománya »szinte megtévelyedett« s ennek a megtévelyedésnek oka az a »történelmi irányzat«, mely mindent »a római, kánonjogi és germánjogi apaság« javára ki akar sajátítani s így »magánjogunk tiszteletreméltó múltját besötétíteni«. Valóban igaza van a kritikusnak, ha megbotránkozva pálczát tör ily »irány« felett, mely ép oly kevéssé érdemli meg a tudomány nevet, mint az, a mely mindenütt őseredetiéseket akar felfedezni s ebben a törekvésében ugyanolyan erőszakosságokra képes, mint az előbbi. Azt hiszem, hogy az igazi tudománynak sem ilyen, sem olyan »irányzata« nem lehet. Csak egy irány az, a melyet a jogtörténet tudománya is kitűzhet s ez szigorú exact módszer alapján az igazság felderítése. A pragmatikus kutatót nem ilyen vagy olyan preconcipiált gondolat viszi, nem egy politikai nézet, vagy hitvallás számára keres támasztékokat, hanem szorgosan gyűjti az adatokat, észleli a különbségeket és hasonlóságokat s ha kimerítette az anyagot, rendszerbe állítja az egészet, hogy a leglelkiismeretesebb szigorúsággal megállapíthassa az eredményeit: igazságait. Ha a magyar jogtörténetészt ilyen tudományos kutatásaiban az adatok kérlelhetetlen logikája odaállítja, hogy kimondja valamely intézményünkre annak- római-, germán- vagy kánonjogi eredetét: azt hiszem, itt szó sem lehet »kisajátítási« irányzatról. Az ilyen komolyan és alaposan kimutatott germánjogi stb. apaság pedig még nem a »tiszteletreméltó múlt besötétítései«. A nagy nyugoti nemzetekre nézve sem becsületbeli veszteség az ilyen tudományos felfedezés s vajjon az lenne-e reánk nézve? Hiszen a magyar faj legnagyobb dicsőségét az az igazság hirdeti, a mely a magyar nemzetnek a nyugot-európai kultúrához való szoros viszonyáról szól.

A keletről bevándorolt nép csatlakozik a nyugoti művelődéshez, részt vesz annak fejlődésében s így marad fenn. Ha megtartja őseredeti, talán Bászkiából vagy Lebediából hozott szokásait, intézményeit, úgy elpusztul, mint előtte az avar, vagy hun. Ha tudományos kutatásainkban oly szerencsések vagyunk, hogy a nyugattal való kapcsolatnak újabb és újabb jeleit fedezzük fel, úgy hirdessük is azt büszkén egész Európának, mert ezzel bizonyítjuk, hogy részt vettünk és veszünk a legmagasabb művelődés közösségében. Valóban azt látjuk, hogy a magyar jogtörténet újabb, sőt legújabb irodalmának iránya megfelel a nyugati nagy nemzetekének. Tudományos igazságokat kutat s állapít meg s ennél a műveletnél nem riad vissza, ha az őseredetiségek körét szűkíti. Így legutóbb Hajnik Imre vagy perjogi művében (A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyesházi királyok alatt 1899.) évek hosszú során át folytatott kutatásainak eredményeképpen megállapítja, hogy »az Árpád-kori per hazánkban annak a germán peres eljárásnak formáit és elveit követte, mely a frank birodalomban, különösen annak karolingi korszakában kifejlődött«. (215. l.) S ugyancsak ott mutatja ki, hogy a későbbi magyar perjog átalakulásai az Anjouk korában a francia, illetőleg nápolyi vagy sicíliai behatás alatt mentek végbe. A legszigorúbb tudományos módszer vezetett ezeknek az igazságoknak felállítására s valóban csak a magyar jogtörténet irodalmának nyereségéről beszélhetünk.

Nem tudom megérteni tehát, hogy miben tévedett meg jogtörténeti tudományunk s minő irány felett tört pálczát? Mert hiszen Dell'Adamival csak nem lehet azonosítani az egész jogtörténeti irodalmat. És ha csak a felületes, tudomány nélkül való kutatási módszerről van szó egyik-másik ironál, úgy még nem lehet »történelmi irányzat«-ról beszélni. Ha pedig alapos, niveaun álló kutatások a nyugati jogok ősforrásaihoz visznek, úgy az ilyen eredmények felett nem lehet s nem is szabad szemet hunyni, vagy épen pálczát törni.

De úgy tetszik nekem, mintha mégis inkább csak a módszerről volna szó, bár az a »germán- kánon- és római-jogi apaság és kisajátítás« más érzelmeket, talán olyan óhajtaást látszik kifejezni, mely jobban szeretné látni az őseredetiségek kiderítését.

Fogadjuk meg azonban a minden esetre hasznos intést: bánjunk óvatosabban a nemzeti eredet problémájával s keressünk »anyagi értékű adatokat«.

S ezzel elértem volna a kritika azon részéhez, mely szorosán véve kutatásaim eredményével foglalkozik.

A kritika elismeri, hogy kutatásaimat »anyagi értékű« adatok alapján tettem, tehát szigorúan tudományos módszerrel jártam el s mégis megütközik azon, hogy minő eredményekre jutottam. A legfontosabb intézményről, a hitberről van ugyanis szó, melynek eredetét az Árpád-kori jogban a germán »Muntschatz«-ban találtam fel. A kritika ugyan azt állítja, hogy a hitbér eredetére nézve abból »indultam ki«, hogy a magyar nyelvnek tanúságai (völegény = vevölegény stb.) alapján »bizonyosnak vehető«, miszerint az ősi magyarság is ismerte ezt az intézményt. Meg kell jegyezmem, hogy munkámban ez áll: »Közvetlenül csak a nyelv ad *némi* támpontot, hogy mint minden népnél, úgy a magyarnál is a völegény megvette a családtól az arát stb.« s tovább: »így a *nyelv* tanúsága alapján *lehetne* mondani, hogy a magyar jogban sem hiányzott a természetes fejlődés stb.« Azt hiszem, világosan fejeztem ki, hogy a nyelvnek bizonytalan és egyáltalán ki nem elégitő adataira építeni nem akartam, hiszen akkor igazán nem »anyagi értékű« adatok

alapján nyugodnék állításom. Ezután azt mondja a kritika, hogy azon jegyzetből, mely Dell'Adami módszerének kritikájával foglalkozik, az olvasható ki, hogy az »önálló nemzeti fejlődést« az okleveles anyagban megjelentem s bár »egy-két hasonló vonásra alapított intézményi közösséget és receptiót elítéltek«, mégis »úgy tárgyalom egészen a hitbért, mint a germánjogból átvett idegen intézményt«. Az idézett jegyzetben pedig az van: »ha valóban tudományos módszerrel akarunk eljárni s nem pusztán általános és külső hasonlóságokat tüntetni fel, csak az eredeti magyar források, vagyis az okleveles anyag felkutatása s az így nyert tételeknek az eredeti germán forrásokkal való összemérése vezethet célhoz«, Kérdés, vajjon így jártam-e el kutatásaimban? Több mint kétszáz oklevelet kutattam fel s ezeknek (többnyire az idézetekben in extenso adom az eredeti szöveget) pozitív alapján állítottam fel tételeimet s ezen oklevelek által megvont rendszerben tárgyaltam a hitbért. Mint-hogy az oklevelek által nyújtott *külső* bizonyítékok (nyelvezet, terminológia stb.), továbbá a *belső* hasonlóságok (az intézmény lényeges tulajdonságaiban, a mint a hitbér jogi természetének fejtegetéséből ki-tűnik) kétszázaléknál többé elöttem, hogy a germán népjog és az Árpád-kori hitbér *eredeti* alakja között különbség nincs és produkáltam azt a magyar törvényt, mely az egyházi bíróságok hatáskörét a hitbér felett megállapítja és idéztem a kánonjog megfelelő helyét, mely a germánjog alkalmazását írja elő, azt hiszem, nem egy-két hasonló vonásból vontam le következtetéseimet. És mégis úgy gondolom, hogy az önálló nemzeti »fejlődést« megtaláltam. Azt a kritika is elismeri, hogy »a fejlődés önálló nemzeti irányát mindenütt igyekeztem kidomborítani« s valóban meg fogja találni az olvasó a magyar »consuetudo« feltüntetését tételről-tételre. Valószínű, hogy az eltérést köztünk a fejlődés és eredet fogalmainak némi összszavazására lehet visszavezetni: az eredet statikai fogalom, a fejlődés dinamikai. A hitbér eredetét a germán népjogokban találtam meg, de fejlődését nálunk már önállóan a magyar források alapján írtam le. Úgy tetszik ismét nekem, hogy a kritika tőlem bizonyos öseredetiség (az eredetiség első faja) kimutatását várta.

Végül foglalkozik a kritika azzal a tétellemmel, mely az Árpád-kori házassági vagyonjog alapszerkezetében a germán népjogok tipikus jeleit, különösen az u. n. »Verwaltungsgemeinschaft« vonásait látja megállapítottak. Azt hiszem, itt sem mentem tovább, mint a meddig bizonyítékaim értek, sőt úgy vélem, nem is maradtam azok mögött, mint a kritika tartja. Mert mi a germán igazgatási közösség fő ismertető jele? Az, hogy a házasfelek javai a férj kezében összpontosulnak. Vajjon ezt találtam-e a magyar oklevelek adataiban? Nem egy-két oklevél, de az oklevelek *tömege* bizonyítja, hogy a hitbér, jegyajándék, hozomány és leánynegyed beolvad a férj vagyonába (a legtöbb esetben a hagyatékából követeli a nő vagy örököse s legtöbbször nincs is meg természetben). Ugyancsak az oklevelek tömege beszél a férj széleskörű rendelkezési és kezelési jogáról (1. különösen a 61. 1. 1. jegyz. közöltet). Azt mondja azonban a kritika, hogy mégis csak nagy különbséget tesz a magyar jogra nézve a *nő* rendelkezési joga s éppen az nem engedi meg, hogy csak így egyszerűen »bekebelezzem« a magyar jogot a germán jogba. Nos, a kezdetek kezdetén a germán jogban is meg van a nőnek ez a kivételes rendelkezési joga, így pl. eklatáns esetet közöl Schröder (Geschichte des ehelichen Güterrechts, Stettin, 1863. I. 171. 1.): a nő a hitbér felett a házasság tartama alatt *élők közti* rendelkezik. És utalom az olvasót munkám megfelelő helyeire, a hol meg fogja találni, hogy *kezdetben* az ilyen rendelkezési jog a magyar nőt is *igen szórványosan*

illette meg. A nő beleegyezését a férj rendelkezéseihez ép úgy megtaláljuk itt, mint amott. Az igazgatási közösség rendszerre még nem tartalmaz merev tételeket a germán jogban sem. A fejlődés legelején vagyunk s nem kereshetünk oly fix szabályokat, mint a minőket később találunk.

Es most nézzük közelebbről a kritika négy pontban végződő csattanóját, mely mintegy saját kutatásaim eredménye szól ellenem. Az 1. pont beszél a hozományról, melyet a germán jog nem ismer s melyet az én kutatásaim már ebben a korban felfedeztek. Tanulmányom 3. fejezetében elég hosszasan találja okleveles alapon kifejtve az olvasó, hogy a magyar hozomány a kiházasítás lassan elterjedő szokásából fejlődik ki; a kiházasítás Árpád-kori intézménye pedig a germán »Aussteuer« intézményével rokon. A mint hogy meg is találtam a germán forrásokban a hozományt jelentő »res allatáé« kifejezés egyik változatát (1. 62. 1. 4. jegyz.). Az eredet és fejlődés fogalmait itt is szét kell választani: a magyar hozomány első csirája (= eredete) a germán joghoz vezet, de a fejlődés a magyar consuetudo önálló erejével a germán jog előtt ismeretlen hozományhoz visz. Végül ki kell emelnem munkámból, hogy a hozomány a házassági vagyonjognak többi intézményei mellett (e korban) *csekély* jelentőséggel bír. (50. 1.) A 2. pont azt állítja, hogy a nő rendelkezési joga a hitbér és a vele egy sorban részesülő női javak felett élők között is »hatékonyan« érvényesült. Ezzel szemben utalok arra, hogy a számos oklevél közül össze-vissza három ilyen rendelkezési esetet találtam és hogy a nő ilyen rendelkezése, mint fen tebb kimutattam, a germán jogban is ismeretes. A 3. és 4. pontban vannak összefoglalva azok a jelenségek, a melyekre nézve munkám is többszörösen kifejti, hogy bennök különösen a *fejlődés* folyamán a magyar jog jellegzetes önállósága kifejezésre jut. A legfontosabbra, a külön vagyonra nézve azonban kutatásaim végső konklúziója mégis az, »hogy már a legrégebb magyar házassági vagyonjogi rendszerben a női különvagyon kétségbe nem vonható *nyomai* találhatóak.« És ugyanitt hangsúlyozom a jog fejletlenségét és a határok elmosódottságát. S vájjon nem azt mondja maga a kritika is, hogy a germán jogban is megvan a különvagyon gondolat »csirája«. Itt tehát ismét csak arra térek vissza, hogy a magyar *jogfejlődés súlypontja* máshová helyeződött el, mint a germán jogban, a mi azonban nem érinti azt az állítást, hogy a kezdetek kezdetén ezek az eltérések még nem voltak meg olyképen, hogy »lényeges eltéréseké« minősítessenek s a germán közös eredet ellen szóljanak.

Igyekeztem kimutatni, hogy a kutatásaim eredményéből összeállított négy pont nem döntheti meg azon állítást, hogy az Árpád-kori házassági vagyonjog »alapszerkezete« a germán népjogok házassági vagyonjogának tipikus jeleit viseli magán s a ki veszi magának a fáradságot, hogy végig méregesse ez oklevelek számos adataiból összeszőtt érveimet, azt hiszem meggyőződhetik, hogy nem »szó nélkül kebeleztem be« a magyar jogot »a germánjogi eszmekörbe«, sőt azt fogja látni, hogy nem is kebeleztem be házassági vagyonjogunkat minde-nestül, hanem csak az eredetét találtam meg a germán jogban, de kimutattam önálló nemzeti *fejlődését*.

Es ezzel visszatérek oda, a honnét kiindultam, a jog eredetiségéhez. Az európai művelődésnek közösségében élő népek önálló nemzeti fejlődését legnagyobb részben nem az eredetre nézve önálló intézmények határozzák meg, hanem a fejlődésben önálló és ebben eredetinek mondható intézmények. Azt hiszem, hogy jogtörténelmünk múltjának homályát

mind nagyobb fényesség váltja fel, ha minél világosabban látjuk, miként tudott egy aránylag számra nézve kis félnomád nép rövid idő alatt több százados kultúra vivője s teljesen önálló fejlesztője lenni. Hogyan lett a frank gauból a magyar megye, a Pfalzgraftól a nádor, az anjou hűbériségből a magyar rendiség (ösiség), a szent korona tana. Azt hiszem, a tudománynak ilyen komoly eredményei valóban többet érnek a csapongó képzelet játékaival.

Úgy érzem, hogy a kritikának csekély munkálkodásomra igen elismerő és komoly hangjára tartoztam az elvek és eszmék tisztázása érdekében ezzel a felelettel.

Dr. Illés József.

A szocialis probléma keletkezése.

Die Entstehung des socialen Problems von Arnold Fischer. Rostock, in M. Verlag von C. J. E. Volchmann. 781 oldal.

Az a terjedelmes kötet, a melyben a német szerző »a szocialis probléma keletkezését« tárgyalja, nagy praetensiókkal lép föl. Célja a szerző szerint az, hogy egy új tudománynak alapjait rakja le, a melyet a civilizáció tudományának lehetne nevezni, s melynek feladata volna, a művelődés fejlődési törvényeit kikutatni és kimutatni. »A szociológia, — mondja a szerző — az emberi társadalom fejlődési menetének kifürkészése által a főbb vonásokban előkészítette „ez új tudomány talaját és tág teret nyitott kutatásai részére, sőt azáltal, hogy a fejlődés fogalmát vitte bele az emberi társadalomba s kimutatta, hogy az ember társas élete a folytonos átalakulás állapotában van, ép úgy, mint a szerves világ minden alakulata, — csak a szociológia tette lehetővé a civilizáció fejlődési törvényeinek kikutatását. A szociológiai kutatások eredményei reáirányozták figyelmemet arra a kérdésre, hogy mely okokra kell visszavezetnünk a társas élet fejlődő haladását, hogy mely erők közrehatásából alakul a civilizáció menete.« Előttünk fekvő munkájában azonban a szerző nem az egész problémát akarja megoldani, nem a civilizáció összes törvényeit akarja kimutatni, hanem csak annyiban foglalkozik velők, a mennyiben ez szükséges volt, hogy a szocialis problémát az egységes kulturális fejlődés szempontjából tárgyalja.

Már ebből látható, hogy Fischer Arnold a szocialis probléma eredő okait nem holmi konkrét, újabban keletkezett bajokban keresi, hanem azt tartja, hogy ez a probléma a haladó kulturális fejlődésnek egy természetes, s mert természetes, szükséges fejlődési foka s hogy okai azonosak azokkal az erőkkel, a melyek az emberi civilizációt örök idők óta mozgásban tartották. Szerinte az ilyen korproble-mák, bizonyos kultúrfokon szükségképen merülnek fel és a fejlődés, mely ily problémákat megteremt, kifejleszt és végre megold, bizonyos állandó törvények uralma alatt áll. Maga ez a szempont nem új. Csak igen rövidlátó szem tekinthette eddig is a szocialis kérdést bizonyos konkrét bajok kifolyásának, mely bizonyos konkrét intézkedések segítségével el is távolítható. De természeti törvények alakjában kifejtjeni, hogy mi idézte elő e kérdést s az egész civilizáció haladásának kulcsát megkeresni, az kétségtelenül merész vállalkozás. Sikerült-e a szerzőnek e vállalkozást sikerrel keresztülvinni?

Hogy a munka eszmemenetét megérthessük, kissé mélyebben kell a szerző fejtegetéseibe belemennünk. A szerző — mindenekelőtt azt a kér-

dést veti fel, hogy mi a »korprobléma« és hogy mi módon keletkezik az. E kérdésre a következőkben felel meg:

Az egyének testi és szellemi erői folytonos változásoknak lévén alávétve, — hisz ebben áll a fejlődés — folytonos változásoknak vannak alávétve azok a feltételek is, a melyek az egyéni erők kifejtésére a legkedvezőbbek. Ezek között első helyen áll az emberi társadalom. A társadalom mindig az emberek testi és lelki erői egy bizonyos állapotának felel meg. A társadalmi élet természetes tendenciája az, hogy abban az állapotban megmaradjon, a melyben valamely adott időpontban találjuk. Az ember testi és lelki erői azonban, a melyek szerint a társadalomnak mindenkor alakulnia kell, változásoknak vannak alávétve. Ezért a fejlődés egy bizonyos stádiumában ellentétek, különbségek keletkeznek, egyfelől az emberek testi és lelki erői és másfelől a társadalom állapota között. Minél nagyobbakká válnak ezek a különbségek és ellentétek, annál érezhetőbb lesz az a nyomás is, a melyet a társadalom az egyénekre gyakorol. Ez a nyomás kelti fel azt a vágyat, hogy a társadalom újjászervezést nyerjen a czélből, hogy az ember testi és lelki erői új állapotának ismét megfeleljen. Minél élénkebb a nyomás érzete, minél jobban jut egy baj valamely korban öntudatra, annál inkább »problémá«-vá változik. A »probléma« tehát mindig a társadalomnak anormalis állapotát jelzi és a társadalom valamely bajának öntudatra jutásából keletkezik. Egy és ugyanazon időben természetesen nemcsak egy ilyen probléma lép fel. Közelebbi vizsgálódás azonban meggyőz arról, hogy az egyik probléma mindig lényegesen különbözik a többiek-től, a mennyiben oly mértékben válik érezhetővé, hogy főproblemakéntj uralkodó problémaként, magának a társadalomnak problémájaként tűnik fel, s oly nyomasztóvá lesz, hogy azt a benyomást kelti, mintha megoldása az összes többi problémától megszabadítaná a társadalmat.

Ezt a fejlődést iparkodik Fischer Arnold az emberiség egész művelődéstörténetén keresztül kimutatni. Csak egy példát említünk. A középkor kezdetének civilizációját Fischer a »tisza érzelmek kultúrszakának« nevezi, a családi, törzsi szervezet tisztán érzelmeken alapulván. Ez a társadalmi rend nyomasztóvá, szűkké kezdett válni s helyt adott a »szabad ész kultúrszakának«, mely az érzelmeken alapuló szervezeteket halomra döntötte s megalapította a polgári rendet. Ez virágzott a reformáció koráig, a mikor újból megkezdődik a krízis, mely főleg az individualizmus elterjedésében nyilvánult s a mely a francia forradalomban érte el tetőpontját, megalapítván a »tisza ész kultúrszakát«. A szociális probléma ez időszak körébe esik s most a munkásság kultúrszakának kezdetén vagyunk.

Kétségkívül a legvonzóbb dolgok közé tartozik, az emberiség fejlődését ily magas szempontokból végig tekinteni. A munka, a melyben Fischer ezt teszi, kétségtelenül a legnagyobb mértékben leköti az olvasó figyelmét. Hogy azonban az, a mit Fischer mond, valóban korszakalkotó új felfedezés volna, — a mint ő látszólag gondolja — azt alig lehet elismerni. Az emberi civilizáció fejlődését állandó törvényekbe szorítani, alig lesz valaha lehetséges. Utólagos reflexiók az emberi kultúra egyes fejlődési fokainak okairól alig nevezhetők törvényeknek. Történetbölcészeti játék ez. Az egyik a hatás és visszahatás elvéből akar megmagyarázni mindent. Fischer valamivel komplikáltabb és szellemesebb játékot talált fel. Fejtegetései a legnagyobb mértékben hozzáfognak járulni olvasói látókörének tágításához, hogy természeti törvények erejével bíró felfedezéseket ő sem tudott tenni, ki venné neki rossz néven? In magnis et voluisse sat.

X.

A XIX. század munkásügye.

Die Arbeiter im neunzehnten Jahrhundert. Dr. H. Rösmeier. Berlin, Siegfried Cronbach kiadása. 160. l.

Ez a könyv a XIX-ik század munkásságának és munkásmozgalmainak nagy, de áttekinthető vonásokban megrajzolt képét mutatja be. Az antik és középkori proletariátus helyzete és gazdasági törekvései, küzdelmei érdekes ismertetése után a 19-ik század munkásügyét tárgyalja, hol legtovább és legszélesebb alaposággal a németországi munkáskérdések történeti fejlődését bonczolgatja; de azért kiterjeszkedik az angol és francia munkásviszonyok bírálatára is; és végül egy fejezetben általános és érdekes körütekintést nyújt a különböző európai és amerikai államok munkásmozgalmainak jelenlegi állapota felett.

Ezen főcsoportokba az adatok és ismeretek egész halmazát hozta össze a szerző minuciosus gonddal és figyelemreméltó kritikával. Mindazt, a mi a munkásügy fejlődésével és irányításával egybefügg, a mi azt fejlesztette és növelte, az okokat és eredményeket, hatásokat és ellenhatásokat, a lassú, de folytonos szellemi és társadalmi harezot — győzelmeivel és vereségeivel — a történetíró körültekintő alaposágával — bár gyakrabban a tárgyilagosság ellen vétve — megtalálhatjuk ebben a könyvben, mely a munkásügynek — ha nem is teljes — de egészében sikerült monographiája.

Rösmeier könyvében új és eredeti eszméket nem vet fel; de nem is ez volt a célja, hanem az, hogy megismertesse a múlt és jelen idők nyílt és titkos küzdelmeit és az ezeket irányító elveket. Ezekből pedig oda következtethetünk, hogy a munkáskérdés lassanként eldobja magától a revolutionarius phrasist és a socialdemokracia átalakul a negativ pártból positiv és radikális reformpárttá. Evolutio és nem revolutio útján.

A Bernstein-féle sokat támadott könyvben (*Die Voraussetzungen des Socialismus und die Aufgaben der Socialdemokratie*) lefektetett eszmék, hol legelsőbben volt hangsúlyozva, hogy a socialismus szakítson a forradalmi jelszóval, úgy látszik, a gyakorlati életet sokkal erősebben befolyásolják, mint kezdetben hitték volna, a mint ezen eszmék győzelmének a szeptember hónapban tartott mainzi és párisi socialdemokrata gyűlések lefolyása meg határozata is elegendő bizonyítéka.

Rösmeier könyve csak megerősíthet bennünket ezen következtetésünkben.

Dr. L—r.

Harcz a munkanélküliség ellen.

Írta: Gellért Mór. Singer és Wolfner, Budapest. 121. l.

A munkanélküliségből eredő társadalmi bajok súlyosságát elismeri minden idők államhatalma és iparkodik a munkanélküliség gazdasági következményei ellen részint präventiv, részint ad hoc intézkedésekkel védekezni. A római világbirodalom urai által adott panem et circenses elhárítói és levezetői voltak azon veszedelmeknek, melyekkel a vezető nagyokat a tömeg munkanélkülisége fenyegette. A középkor történetének igen sok lapjából kiolvashatjuk, hogy a háborúk megindításának

oka az a törekvés volt, hogy a népesség területhez és munkához jusson. Napjaink kivándorlása, meg a colonisatiója mind olyan jelenségek, melyek azt mutatják, hogy a munkanélküliség, mint socialis bajnak helyes orvosságát még mindig nem lehetett megtalálni.

A mily fontos a munkanélküliség problémája, ép oly hullámokat vert a külföld irodalmi életében. A munkanélküliség ellen való biztosítás kérdése körül alig áttekinthető irodalom keletkezett — különösen Németországban, mely az első volt, a hol a munkanélküliekről hivatalos statisztika készült — az 1895. év december havában. Azonban sem Németországban, sem más államban (Svájcztól eltekintve), nem történt az utolsó években olyan állami intézkedés és nem merült fel olyan törekvés, miből ezen kérdés megoldásának kísérletére lehetne következtetni. Egyrészt a theoretikusok bibelődnek vele, vagy a helyi szövetkezetek tevékenységének van az egész nagy probléma átengedve; egyes esetekben — mikor már felütötte fejét a szükség — közbelép a község is.

A munkanélküliség nagy problémájával foglalkozik Gelléri könyve, mely áttekinthető elrendezéssel felvonultatja a munkanélküliség ellen a múltban és napjainkban tett intézkedések és alkotások ismertetését; bemutatja a külföld intézményeit: a német keresztény utasfogadókat, ellátó állomásokat, munkásgyarmatokat, a párisi munkás-szállodát stb. szervezetükkel és hatásaikkal; ismerteti a munkaközvetítést, mint a munkanélküliség megszüntetésének egyik eszközét.

Míndezen intézmények után, melyek a munkanélküliséget nem akadályozzák meg és okait épen nem szüntetik meg — mert a legjobb esetben is szegényellátó intézetek — szerző eljut a munkanélküliség ellen való biztosítás kérdéséhez, melyet a socialpolitikuskok legnagyobb része a munkanélküliség prophylakticus szerének tekint; a vita még azonban a körül zajlik, hogy állami vagy községi biztosítás-e a megfelelőbb. Mindazt, a mi a biztosítás ügyével kapcsolatos, az eredményeket, a kudarczot meg az újabb kísérleteket, a legrészletesebb adatok mellett tárgyalja a szerző.

Könyvének átolvasása után, melyben szerző nagy szorgalommal és dicséretes munkával világosan elrendezett adathalmazzal figyelmeztet e fontos socialis baj orvoslásának elkerülhetetlen szükségére, azzal a tanulssággal és meggyőződéssel tehetjük azt le, hogy ezen kérdés gyökeres megoldása a meglevő gazdasági szervezetünk talaján a messze idők zenéje és hogy most a káros hatások elleni védekezésről lehet szó. S hogy ennek az útja nálunk is megindult, bizonyítja a budapesti munkaközvetítő intézet és a munkanélkülieket foglalkoztató — bár nagyon szerény — mintatelep. l. r.

Gyámhatósági közigazgatásunk.

Dr. Hattyuffy Dezső: A gyámhatósági közigazgatás kézikönyve. Budapest, Poltizer Zsigmond és fia kiadása, 1900. Ara 10— K. I. — XXIV + 617 lap.)

A gyakorlat embere, egy megyei árvaszéknek tudós elnöke, teljes és kimerítő kézikönyvet ad a fentebbi czímen a gyakorlat embereinek. Részletesen ismerteti és elemzi a gyámhatóság körébe tartozó összes ügyeket, azután tárgyalja magát a gyámhatósági eljárást s végre a gyámpénztári kezeléssel foglalkozik. A munka minden része összefoglaló,

enciklopedikus tárgyalást követ: kiterjeszkedik a szórványosan történt törvényhozási intézkedésekre, továbbá a bírósági és közigazgatási rendeletek kazuisztikus tömegére s végre a gyámhatósági munkakörben megállapodott tényleges gyakorlatra.

A szakemberek számára a szakműveknek egész tömegét pótolja s munka közben a törvényeknek, rendeletáraknak, gyűjteményeknek fáradtságos böngészésétől menti meg az embert. A munkának ezt a hasznos tulajdonságát a szaktudományi kritika már elismerte, a gyakorlat emberei pedig bizonyosan gyorsan fel fogják azt benne ismerni. Mi nem ezzel óhajtunk foglalkozni, hanem e folyóirat sarkalatos szempontjából s a társadalmi érdekek alapjáról kívánunk a munka némely részéhez hozzá szólni.

A munka szerzője érdemes és előkelő tisztviselője szakmájának, régi író ember; összegyűjtötte egy fél emberéletnek elméleti és gyakorlati téren szerzett ismereteit s aztán megjelent könyvével a szakirodalom piacán akkor, mikor mindenképp szomjúhozának egy ilyen enciklopedikus munka után. Úgy gondoljuk, hogy ez a munka igaz tükre a mai gyámhatósági közigazgatás rendszerének és sarkítója a legközelebbi jövő fejlődésének. Az imént érintett előzmények legalább ezt indikálják.

Epen ez az egyetemesség készlet bennünket arra, hogy a mai közigazgatás szféráján kívül eső szempontból Ítéljük meg a munka némely részét.

Legelsőben készségesen elismerjük, hogy a gyámhatósági eljárások terén hamarosan teljes homogenitást fog ez a könyv megteremteni s ezzel betetőzi hivatalos közigazgatásunknak azt a régi törekvését, a mely az *egységes gyámhatósági igazgatásra* volt irányozva s a mely ma bizony még mindig csak jámbor óhajtás.

Igen helyeseljük szerzőnek azokat a nézeteit, a melyek gyámhatósági igazgatásunk *közvetlenségére és szóbeliségére* vonatkoznak: de e tekintetben sajnálattal látjuk az egyes részleteknél lojális önmérséklését Szerénykedve menti ugyan magát a szerző, hogy törvényeknek s jogszabályoknak gyakorlati alkalmazásával foglalkozik inkább, mint elméleti tételek fejtegetésével; csakhogy ennek az erénynek itt nincs helye, mert szerző tudja, hogy hol hibít a gyakorlat: ám fedje fel a törvénynek, vagy a szokásnak veszedelmeit minden zökkenőnél. A közvetlenségnek és szóbeliségnek nyílt hangsúlyozásával is szuggerálja ugyan az olvasót, de azért az egyes részletek megfelelő idomítására nem mindenkit képesít.

Hasonló helyeslést és gáncsot mondhatunk szerzőnek a gyámügyek *központosítása és decentralizációja* felől nyilvánított nézeteiről. Kifejti, hogy a közvetlenség, a szóbeliség és a decentralizáció nélkül a jogszolgáltatásnak és közigazgatásnak ez az ága nem oldhatja meg feladatait s *azután* a részleteknél nem egyszer minden kritika nélkül közli az illetékességi hierarchia mereven központosított írásbeliségére vonatkozó rendelkezéseket. A t. szerzőben a törvénytudó és törvénytisztelő hivatalnok lebirkozta az éles eszű reformert.

Egészen kifogástalanok ellenben a gyámság és gondnokság gyakorlásáról s e tisztségek felelőségéről a könyvben található fejtegetések. Különös elismerés illeti a szerzőt az árvák neveléséről s ezzel kapcsolatban az *emberbaráti feladatokról* nyilvánított nézeteiért. Ezek a szakaszok igazi reform-fejezetek, a melyeket sem a tételes jogszabályok, sem a szokásjog nem korlátoznak. A modern gyámhatósági közigazgatás ugyanis majdnem kizárólagosan a vagyonos árvák anyagi ügyeinek hatósági gondozásával foglalkozik; a vagyontalan árvák csak a statisztikában szerepelnek.

Ilyen körülmények között nem lehet eléggé méltányolni azt a törekvést, a mely a Wertheim-kaszszákon és a rubrikákon túlnézve, a társadalmi feladatokat is meglátja az árva-ügyben. Mi az egész árva-ügyet inkább a társadalmi szabad munka alapjára szeretnők áthelyezni, semmint a központosított közigazgatás aktáival kelljen azt intézni, mert mi előttünk rémségesen fontosabb az a néhány százezer árvagyermek, mint az a sok milliónyi vagyon. A vagyonkezelést ám gondolja a közigazgatás, de a gyámság tisztjét társadalmi szervezetre kell bízni. Néhány százezer gyermek nevelése s ezzel egész jövőndője a közigazgatás kezében van s ez nem tud vele mit csinálni! Micsoda problémák perspektívája csábítja az embert?...

Közvetlenség, szóbeliség, decentralizálás és a társadalommal való szerves kapcsolat: ezekért a véleményekért illeti meg szerzőnket az elismerés. S ha teljesen igazságosak akarunk iránta lenni, ítéletünket ketté kell osztanunk; könyve igen hasznos, jó kézikönyve a mai gyámhatósági közigazgatásnak: a szerzőnek pedig sok jó *reformeszmeje* van erről, csak hogy e reformtervek gyakorlati részleteit szerző sokszor mellőzi. Nagyon érdemes dolognak vélnők, ha a gyámhatósági közigazgatás reformálásának munkájában szerző javaslatai a gerincoszlopot adnák.

—y —n.

Bűn és altruizmus.

Ednard Reich: Criminalität und Altruismus. Studien über abnorme Entwicklung und normale Gestaltung des Letens und Wirkens der Gesellschaft. Verlag von F. W. Becker, Arnsherg 1700.

Reich Ede új könyvét röviden úgy jellemezhetjük, hogy teljes feldolgozása a kriminológia eredményeinek és az általános szociológiai kutatásokból is csaknem mindannak, a mi a kriminológia szempontjából értékesíthető. Az első kötet a bűntevő fejlődésével és a büntettek megakadályozásának rendszerével foglalkozik. Szerző itt összehordja mindazt, a mit a büntettek okaira nézve kimutattak. Visszamegy a bűntevők családjaira, vizsgálja az alkohol és büntett közti összefüggést. Nagy jelentőséget tulajdonít a lelki ragálynak, a példaadás által történő suggesztiónak. Itt azonban ne gondoljunk valami egyszerű és főleg ne gondoljunk valami természetes dologra. Szerző minden természettudományi képzettsége mellett — orvos — nagy hajlandóságot mutat a miszticizmusra. A lelki ragály alatt szerzőnk magnetikus befolyást ért, a melynek hatása még a falakon át is érvényesülhet. A magnetizálót még csak látni vagy hallani sem kell, hogy befolyása alá kerüljünk. »Mágikusan erős bűntevők pusztá jelenléte elegendő ahhoz, hogy mágikusan gyenge s terhelt egyénekre végzetes befolyást gyakoroljanak falakon s emeleteken át is. Innen van, hogy némely emberek némely helyeken, a melyek Júdásokat és bűntevőket rejtenek, nagyon rosszul érzik magukat, még ha nem is látják őket s ha nem menekülnek, a bűn varázsa alá kerülnek a nélkül, hogy sejténék«. A következő fejezetben szerző nem forintokat tánczoltat, miként joggal feltehetnők, hanem a büntettnék a nyomorral és a közállapotokkal való összefüggését kutatja, hogy a nevelés befolyására térjen át. Lustaság, henyélés, lakás, kérdés, szegényügy stb. stb. mind sorra kerül. A büntettes testi stigmáinak lelki életének vázolása után aránylag rövidesen a büntettek megakadályozásának módjait tanulmányozza a szerző, a ki arra az eredményre jut, hogy a bűntevés

az elfajulásnak egyik nyilvánulása és hogy a bűntevés nagy gyógyszere, az egyén és a társadalom egészségének gondozása.

A második ugyancsak 400 oldalt meghaladó kötetben szerző a gazdasági fejlődést vizsgálja és arra az eredményre jut, hogy az egoizmus gazdasági rendszere, vagy a mint ő nevezi, a tantum-quantum rendszere az altruizmus gazdaságának fog helyet engedni.

A könyv igen nagy készütséggel, de igen nagy konfúzióval is van megírva. Szerzőnek igen széles körű irodalmi ismeretei vannak. Sajnos azonban, hogy ezt a nagy halmazismeret ugyanannyi spiritista miszticizmus teljesen élvezhetetlenné teszi. Lángoló emberszeretete pedig lépten-nyomon bosszantóan prédikáló hangba csap át.

iksz.

Róma és a germánság.

Romanentum und Germanenwelt in ihren ersten Berührungen miteinander. Von Prof. G. Marina, autorisierte deutsche Ausgabe von E. Müller—Röder. Jena, Hermann Costenoble. 1900. Ara 8. m.

Marina tanár azt a feladatot tűzte ki magának, hogy régi germánoknak a világ művelődésére gyakorolt befolyását kimutassa, hogy állást foglaljon ama két véglet között, a melyek egyike a germán befolyásnak mindent meghaladó nagy jelentőséget tulajdonít, másika pedig csak alig akar annak fontosságot tulajdonítani. Marina feladatát úgy igyekezett megoldani, ha nagy részletességgel tanulmányozza a germánok első fellépését és fejlődését és a mely követi azt a sokszoros összeköttetést, a mely őket a római birodalomhoz fűzte. Tacitus germániájából indul ki és könyvének első része formailag is a *germania* kommentárja. A második rész a germánok őstörténelmével és a germán-római hadjáratokkal foglalkozik.

A könyv oda konkludál, hogy minden modern népben megtaláljuk a germán elem nyomait. Ha Itáliában és Spanyolországban a román elem túlnyomó is, nem hiányzik a germán befolyás sem. Angolországban a germán elem a túlnyomó, míg Németországban a kettő ki van egyenlítve. Franciaországban szintén ki van egyenlítve a két elem, de még egy harmadik, a Velta is hozzájuk járul. Csakis mindkét elemnek, a germánnak és a rómainak segítségével alakulhatott meg a kereszténység hatása alatt ama csodálatos civilisatio, a mely korunkat jellemzi.

Marina igyekvése főleg arra irányult, hogy röviden összefoglalja mindazt, a mit a tudomány e problémának tisztázására vonatkozólag nyújtott s ha ő maga e mellett még némi eredetiségre tart is számot, ennek dicsősége legfeljebb csak igen jelentéktelen részletekre vonatkozólag illetheti meg. A könyv épen a germánok gyakorolta hatás feltüntetéséhez nem tud hozzáférközni. Folyvást csak a germán intézmények körében forogódik, de képtelen amaz utak követésére, a melyeken a germán intézmények a középkori Európa társadalmába, nevezetesen pedig a római társadalomba behatoltak.

KORTÖRTÉNETI SZEMLE.

Október nyolczadikán újból megnyíltak a magyar országgyűlés kapui s ezzel a politika ismét jogaiba lépett. Ha ez országgyűléstől, a mely a legjobb esetben még egy évig maradhat együtt, nem is vár többé senki korszakalkotó nagy munkálatokat, érthető, hogy az ország figyelme a közel jövőben első sorban a parlament tevékenysége felé fog fordulni. Hisz ama túlzott centralisatio mellett, a melyet ma közéletünk minden terén tapasztalunk, nem csoda, ha a társadalom minden rétege, sőt majdnem minden tagja vár valamit a parlamenttől, ha egyebet nem, hát egy kis előléptetést vagy subventiót, a melyre az anyagi eszközöket a képviselőház adja meg az állami költségvetés megszavazásánál.

Symptomaticus, vagy éppen kortörténeti jelentőséggel bíró mozzanat különben a magyar politikában nem fordult elő. Beterjesztették a költségvetést, mely ismét minden részében fényes bizonyítékát képezi annak a már megszokott óvatosságnak és éberségnek, a melylyel Lukács László pénzügyminister az állam háztartása fölött őrködik. Ennek részleteivel lesz még alkalmunk foglalkozni, hisz a közel jövőben a budget fogja a parlamenti tárgyalások kizárólagos tárgyát képezni. Ezenkívül beterjesztettek egy törvényjavaslatot, mely hivatva van a magyar trón várományosának, Ferencz Ferdinand főherczegnek Chotek grófnéval történt egybekelése alkalmából kiadott nyilatkozatát az ország törvényei közé beigtatni. De bár a függetlenségi párt e javaslatot közjogi szempontból kifogásolja s hosszabb viták tárgyává kívánja tenni, ezek alig fognak nyomot hagyni maguk után, hisz a trónöröklés kérdése, mely e nyilatkozattal kapcsolatban áll, minden részében teljesen világosan szabályozva van s alig fog sikerülni ügyvédi fogásokkal ezt a világosságot homálylyá változtatni.

Nagyobb figyelmet érdemel pár esemény, mely a délszláv népek politikai törekvéseire vet élénk világot s bennünket közvetlenül érdekel. Szeptember havában Zágrábban nagy katolikus gyűlést tartottak, a melynek Spiritus rectora a pánszláv érzelmeiről ismert diakovári püspök, Strossmayer volt. A gyűlésen az összes délszláv népek számos képviselője vett részt s jelen voltak többek közt a horvátországi, a dalmátiai, a szlovén és a bosnyák egyházfejedelmek is. A tárgyalásokból nyilvánvalóvá vált, hogy a congressus politikai tüntetés akart lenni azon irány részéről, mely a clericalismust alkalmas eszköznek tartja nemzeti törekvések keresztülvitelére s a ki ebben kételkedett, azt erről meggyőzhette Stadler sarajevói érseknek »az összes délszláv népek mielőbbi egyesülésére« mondott felkösztöntője.

Mi hozzá vagyunk szokva ahhoz, hogy horvát testvéreink borsot törjenek orrunk alá s ezért ez a nyilatkozat nem is okozott Magyarországon feltűnést. Annál mélyebb benyomást tett a magyar közvéleményre az a hír, hogy ő felsége indítatva érezte magát, a sarajevói érseket ezen nyilatkozata miatt egészen erélyesen rendreutasítani. Ebből a délszláv ábrándozók már sejtették, hogy rég elmúlt az az idő, a

mikor a bécsi udvari körök kezében a horvát aspirációk képezték azt a tromfot, melyet állandóan kijátszottak, a hányszor Magyarországtól fél-
niök kellett.

De ez még nem minden. Körülbelül egyidőben a zágrábi kato-
likus nagygyűléssel Strossmayer püspök jubileumot ült. Azok sorában,
kik ez alkalommal meleg üdvözlő iratokat küldtek a híres orosz barát-
nak, helyet foglalt az uralkodóház egy előkelő tagja, Lipót Salvator főherceg is.
Ez megint senkinek sem tűnt itt fel. A következmény mégis az volt,
hogy pár nappal rá a főherceget legfelsőbb parancsra elhelyezték
Zágrárból, hol a helyőrség parancsnoka volt. Ez az eset sem hagy-
hatott fenn senkiben kételyeket az iránt, hogy az udvarnál miként véle-
kednek a nagy-horvát mozgalmakról.

Megisméltődött ez az eset még harmadszor is. Stadler érsek és
Strossmayer püspök Rómába utaztak, »hivatalos ügyekben« s a pápa
őket tüntető, majdnem kihívó nyájassággal fogadta. Rég ismert dolog
volt, hogy ő szentsége Magyarországról, illetve jelenlegi kormányairól
nem táplál valami különösen kedvező véleményt, politikailag compro-
mittált egyházfejedelmeknek illetően kitüntetését azonban még sem lehetett
válasz nélkül hagyni. Ez a válasz azonnal meg is történt. Teljesen egy-
idejűleg a Stadler és Strossmayer fogadtatásáról szóló hírekkel egy
communique jelent meg, a mely azt mondta, hogy Revertera gróf, az
osztrák-magyar monarchia nagykövete a pápai udvarnál állását leg-
közelebb el fogja hagyni. Az összefüggés a három esemény között
félreismerhetetlen. Egy politikai irányt s a mi a fő, a magyar király
legsajátosabb politikájának irányát juttatják kifejezésre.

Ennek jelentőségét nem kell kicsinyelni. A ki a délszláv népeket
csak futólag is ismeri, meggyőződhetett arról, mily mélyen fészkel szí-
vükben a vágy, hogy valamikor a közeli vagy távoli jövőben egységes
királysággá egyesülhessenek. Ez kétségtelenül ábránd, de veszedelmes
ábránd és hiúbbnak látszó ábrándok is megvalósultak már. A mozgalom
megindítói, látván, hogy a vezető osztályok körében ezek az ábrándok
tápot nem nyertek, álruhában akarták becsempészni politikai törekvései-
ket a gyakorlati kormányzat terére, báránybörbe bujtatták az oroszlánt,
s báránybörül a klerikalismust használták. Magyarországnak nagy meg-
elégedésére szolgálhat, hogy intéző körei *ezt* idejekorán észrevették s
közbeléptek. Igen erélyes, igen ügyes és igen tapintatos politikára van
szükség, ha meg akarjuk akadályozni azt, hogy Horvátország egyszer
a mi Csehországunkká váljék.

Ausztriában mindenütt folynak az előkészületek a választásokra.
A választási campagne, mely mindenütt és mindig némi izgatottságot
szokott kelteni, szomszédjainknál úgyszólván csillapítolag hat a politikai
szenvedélyek amaz elementáris kitörése után, mely az utolsó parlament-
nek véget vetett.

Anglia készen van választásaival. Az eredmény, mint látható volt,
az, hogy a Chamberlain által képviselt imperialisztikus politika győzel-
met aratott. Viták csak a körül folynak, hogy ezt a győzelmet lehet-e
»fényes«-nek nevezni vagy meg- kell-e tőle tagadni ezt az epitheton
ornanst. A vita meglehetősen meddő s legfőlebb az angol politikusok
számára, bírhat némi érdekkal. Tény az, hogy az angol House of Com-
mons 670 mandátuma közül 401 esett a kormánypárt javára, 269 az
ellenzék javára, a mi a kormánynak 132 szónyi többséget biztosít. Tekin-
tettel arra, hogy a parlament felosztásakor a kormánypárt 399, az ellen-
zék 277 tagból állt, a kormány többsége tehát 128 szavazatot tett ki,
el lehet mondani, hogy a pártok megoszlása ma teljesen ugyanaz, mint

a föloszlatás előtt. Ha az angol liberálisok az eredménynyel mégis meg vannak elégedve, úgy ez csak azt bizonyítja, hogy ők maguk is beláták, mily kevés kilátásuk van jelenleg arra, hogy többségre jussanak s hogy még sokkal kedvezőtlenebb eredményre voltak elkészülve. Vigaszul szolgálhatott számukra az a körülmény is, hogy az utolsó választások eredményéhez képest a kormány többsége húsz szavazattal kisebbedett, mert akkor többsége 152 szavazatot tett ki s csak időközi választások csökkentették azt annyira, hogy a föloszlatás idejében már csak 128 szavazatra rúgott.

Az angol kormány első feladata még mindig a *délafrikai* gyarmatok pacifikálása. Bár a háború, mely teljes egy évig húzódott és oly sok keserű napot szerzett a büszke angol népnek, Transvaal formális annexiójával a jelen hónapban véget ért, még folytonos összetűzésekről adnak hírt búr és angol csapatok között, az a férfiú pedig, a ki a dél-afrikai népek ellenállásának lelke és vezetője volt, az ősz Krüger, még mindig mint »elnök« szerepel és így fog megjelenni már a legközelebbi napokban az európai continensen. Ily körülmények között az egész ügyet nem lehet még befejezettek tekinteni, habár a befejezés módját mindenki előreláthatja is.

A *kínai válság* végtelen diplomatai tárgyalásokban posványodik el. A kínaiak a maguk módjára tárgyalnak a hatalmak képviselőivel, ígérnek, hazudnak, hitegetnek és udvariaskodnak s eljárásuk majdnem oly benyomást tesz, mintha gúnyt akarnának űzni az európaiakkal. A hatalmak egyetértése, mely a múlt hónapban még legalább a papiroson megvolt, most teljesen megszűnt. Oroszország félreérthetetlenül kijelentette szándékát, hogy önálló politikát akar folytatni Kínában. Az Észak-Amerikai Egyesült Államok rég kiugrottak a hatalmak konczertjéből. Most a németek s angolok léptek egymással a kínai kérdésben egyezsége, oly feltételek mellett, hogy ez egyezséget örömmel lehet üdvözölni és csak azt kellene fájlalni, ha az összes többi nagyhatalmak nem járulnának hozzá. Az egyezmény ugyanis az »*open doors*«, a »nyitott ajtók« elvét viszi keresztül, egy elvet, mely még Gladstone szabadelvű külpolitikája idejéből datálódik. Az egyezmény első pontja kimondja, hogy az egyezkedő hatalmak kötelezik magukat, hogy Kínában, a meddig befolyásuk terjed, a »nyitott ajtók« politikáját fogják követni, azaz elismerik azt, hogy a kínai folyókon és a tengerparton minden kikötőnek teljesen nyitva kell állania minden nemzet gazdasági tevékenysége előtt. Ebből a gazdasági elvből következik ama politikai törekvés, melyet az egyezmény második pontja juttat kifejezésre, a mely szerint a két állam kötelezi magát, hogy a kínai birodalom területi épségét sértetlenül meg fogja óvni. Ha bármely hatalom veszélyeztetné Kína területi épségét, mondja a harmadik pont, az egyezkedő hatalmak közös egyetértéssel fogják megállapítani azokat az eszközöket, a melyekkel érdekeiket meg akarják óvni. Mivel pedig azoknak az államoknak, melyek a nyitott ajtók, a szabad verseny gazdasági elvét vallják, érdekükben áll, hogy kereskedelmüknek s iparuknak lehetőleg tág teret nyissanak, s mivel ezért kívánniok kell, hogy ez elveket minél több állam elfogadja, önmagától következik az egyezmény utolsó pontja, melyben az összes érdekelt hatalmak felszólítanak, hogy az egyezmény liberális intézkedéseihez hozzájáruljanak. Ha a hatalmaknak komoly szándékukban áll, ez elvekhez ragaszkodni, akkor a kínai politika az egyezménynyel Kétségtelenül új stádiumba lépett, — a hódító hadjáratokról, Kína fölosztásáról szóló kalandos terveknek ideje lejárt s a liberalizmus legalább ez esetben a külpolitika terén is érvényesül, — ott, a hol eddig legkevésbé akarták elismerni.

A német-angol egyezmény már nem Hohenlohe herczeg birodalmi kancellár műve volt, hanem utódjáé, Bülow grófé. *Németország* október havában *kancellárválságon* ment át, ha ugyan válságnak lehet nevezni azt a személyi változást, mely egész simán egy délután folyamán játszódott le. Hohenlohe herczeg visszalépése egy hosszú és nem dicstelen pálya természetes lezárását jelenti, hisz áldozatot hozott már akkor, mikor aggkora s törődött teste daczára elfoglalta nehéz, felelősségteljes állását, a melyben főérdeme volt, hogy enyhíteni, csökkenteni tudta azokat a gazdasági ellentéteket, melyek elődjének, Caprivi grófnak bukását idézték elő. Bülow gróf, ki Hohenlohe örökét átveszi, mégis még elődjénél is sokkal nehezebb gazdasági kérdésekkel találja magát szemközt, hisz kétségtelen, hogy a német politikát a legközelebbi jövőben a kereskedelmi szerződések feletti küzdelmek fogják betölteni. Ezenkívül Bülow grófnak a német »anti-imperialisztikus« mozgalom rohamával is szembe kell szállania, s ez a küzdelem, melyre a kínai események adtak alkalmat, szintén heves lesz, ha eredménye nem is lehet kétes.

Spanyolországban is miniszterválság játszódott le, nem közönséges körülmények között. Silvela miniszterelnök, ki a kormányához fűzött várakozásának semmiképen sem felelt meg és még közepes miniszterelnöknek sem volt mondható, nem rég Linares tábornokot nevezte ki hadügyminiszternek. Linares első dolga volt, hogy kollegáinak háta mögött Weyler tábornokot, ki a külföldön a Cubaszigeten elkövetett kegyetlenkedései miatt, Spanyolországban pedig a republikánusokkal való kaczerkodása miatt igen rossz hírbe került, Madrid katonai parancsnokává nevezte ki, azaz oly állásba juttatta, a melyben egy kis ügyességgel s egy kis szerencsével a trónt is megbuktathatja, a mire már nem egy eset volt. A kormánynak azonban voltak olyan tagjai is, kiket régóta súlyos nézetkülönbségek választottak el Weyler tábornoktól. Felelősségre vonták e kinevezés miatt az új hadügyminisztert, a ki kijelentette, hogy személyi kérdésekben teljesen függetlenül fog eljárni s hogy ő ezt magának Silvela miniszterelnöknel ki is kötötte, midőn a tárczáját elvállalta. Erre Gasset és Dato miniszterek beadták lemondásukat s Silvela kénytelen volt példájukat követni. Egész kabinetjével lelépett a szinterről, melyen másfél évig állt s a melyen, daczára annak, hogy hatszor alakította át minisztériumát, semmi sikert nem tudott elérni. Mindazon reform közül, a melynek keresztülvitelét nagy hangon kilátásba helyezte, egyetlen egyet sem vett foganatba, a közgazgatás purifikálását meg sem kísérelte, pénzügyi politikája pedig — adóemelésben állt. Most új conservatív kabinet alakult, a melyben megmaradt Linares tábornok is. Elnöke Azcárraga tábornok, a kit úgy jellemeznek, hogy ő »püspök tábornoki egyenruhában«, ezenkívül generális még a hadügyminiszter, a belügyminiszter és a közoktatásügyi miniszter ; tengerészeti miniszter pedig egy admirális lett. Spanyolország ezzel ismét visszatért a katonai kormányokra, a melyekről Canovas egykor azt hitte, hogy sikerült őket örök időkre eltüntetni, és az úgynevezett »villám«-minisztériumokra, melyek Izabella királyné korában voltak divatosak. Mert hogy az új kabinet nem fog sokáig tartani, tán csak addig, míg a király nővérének, az astúriai herczegnőnek, a spanyol pretendens család egy tagjával, a casertai gróffal való s a liberális párt által ellenzett egybekelése meg nem történik, az előrelátható. — *Cosas d'España !*

Budapest, 1900. október 27.